

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**XV. VE XVII. YÜZYILLAR ARASINDA ANADOLU
ÜZERİNDEN KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR
VE ANADOLU HAKKINDAKİ İZLENİMLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Aslıhan KILINÇ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

MALATYA 2014

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz yüksek lisans öğrencisi Aslıhan KILINÇ tarafından Yrd. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN danışmanlığında hazırlanan XV. VE XVII. YÜZYILLAR ARASINDA ANADOLU ÜZERİNDEN KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR VE ANADOLU HAKKINDAKİ İZLENİMLERİ başlıklı bu çalışma, Jürimiz Tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Başkan Prof.Dr. Salim CÖHÇE :

Üye Doç. Dr. Orhan YAZICI :

Üye Yrd.Doç.Dr. Yahya BAŞKAN :

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

...../ /20

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “XV. ve XVII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Üzerinden Kudüs’e Giden Batılı Seyyahlar ve Anadolu Hakkındaki İzlenimleri” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Aslıhan KILINÇ

İÇİNDEKİLER	
ONAY SAYFASI	I
ONUR SÖZÜ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

(KUDÜS'Ü ZİYARET EDEN BATILI SEYYAHLAR)

A. SEYYAHLARIN KUDÜS'Ü SEYAHAT ETME NEDENLERİ	11
a. Misyonerlik ve Casusluk İçin Görevlendirilen Seyyahlar.....	11
b. Tarih ve Coğrafya Alanında Araştırma Yapan Seyyahlar.....	13
c. Tıp ve Diğer Bilim Alanlarında Araştırma Yapan Seyyahlar	14
ç. Dini Vecibeleri İçin Seyahat Eden Seyyahlar	15
d. Arkeoloji ve Botanik Bilimi İle Uğraşan Seyyahlar.....	15
e. Nümizmatik İle Uğraşan Seyyahlar.....	16
B. SEYYAHLARIN KULLANDIKLARI YOL GÜZERGÂHLARI	17
a. Kara Yolu Güzergâhları.....	20
b. Denizyolu Güzergâhları.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

(XV. VE XVI. YÜZYILLARDA KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR)

A. KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR	28
a. Ogier Ghiselin De Busbecq	29
b. Giovanni Ricci.....	29
c. Pero Tafur ve Jean-Babtiste Tavernier	30
ç. Jean Thevenot	31
d. Antonio Tenreiro	32
e. Giovan Antonio Menavino	32

f. Hans Dernschwam ve Stephan Gerlach	35
g. Reinhold Lubenau	39
ğ. Fresne Caneye	42
h. Salomon Schweigger	43
B. BATILI SEYYAHLARIN ANADOLUDA ZİYARET ETTİKLERİ	
ŞEHİRLER	44
a. İstanbul	45
b. İzmit (Kocaeli).....	54
c. Bursa	55
ç. Çanakkale	57
d. İzmir	58
e. Ankara.....	58
f. Diyarbakır-Urfa.....	60
g. Bitlis	63
ğ. Adana-Tarsus.....	63
h. Antakya (Hatay)	64
ı. Amasya.....	65
i. Kütahya	66
j. Konya-Karaman-Ereğli	66
k. Trabzon.....	68
l. Kıbrıs.....	69
C. SEYYAHLARIN ANADOLU HAKKINDAKİ İZLENİMLERİ.....	70
a. Giovanni de Torzelo	70
b. Trifon Karabeynikov	71
c. Ghillebert de Lannoy	71
ç. Pietro Della Valle	72
d. Bertrandon de la Broquiere	73
e. Guillaume Postel.....	74
f. Polonyalı Simeon	75
g. Pero Tafur.....	76
ğ. Hans Dernschwam.....	77
h. Antonio Tenreiro	78

1. M. Luigi Bassano	79
i. Ogier Ghiselin Busbecq.....	80
j. Jean Thévenot.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(XVII. YÜZYILDA ANADOLU ÜZERİNDEN KUDÜS'E SEYAHAT EDEN SEYYAHLAR)

A. KUDÜS'E SEYAHAT EDEN BATILI SEYYAHLAR.....	83
a. Jean Thevenot	83
b. Pietro Della Vella	84
c. Polonyalı Simeon.....	84
B. XVII. YÜZYILDA KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLARIN ZİYARET ETTİKLERİ ŞEHİRLER.....	85
a. İstanbul	85
b. Tekirdağ ve Edirne	90
c. İzmir.....	90
ç. Ankara.....	94
d. Bursa.....	95
e. Balıkesir	97
f. Manisa	97
g. Bolu	97
ğ. Amasya	98
h. Tokat.....	98
ı. Kayseri.....	100
i. Urfa.....	100
j. Muş.....	101
k. Diyarbakır.....	102
l. Sivas	102
m. Malatya.....	103
n. Mardin	103
o. Erzurum ve Trabzon	104
ö. Kars.....	105

p. Kudüs.....	107
C. XVII. YÜZYILDA SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN TÜRKLERİN	
ÖZELLİKLERİ	114
a. Polonyalı Simeon.....	114
c. Antoine Galland ve Craisheimli Adam Werner.....	115
ç. Tournefort	116
d. Jean Thevenot.....	118
SONUÇ	120
BİBLİYOGRAFYA	122
EKLER	128

ÖZET

Çalışmamızda XV. ve XVII. yüzyıllar arasındaki dönemde Batılı seyyahlar tarafından kaleme alınmış olan seyahatnamelerde Osmanlı İmparatorluğu, özellikle de Anadolu ve bu topraklarda yaşamış olan Türkler hakkında aktarılan bilgiler ve Batı aleminin gözünde canlanan Türk imgesi üzerinde durmaya çalıştık. Tezimizde öncelikle; seyahatnamelerin önemi ve yazarlarının kimlikleri, bu seyyahların seyahat etme nedenleri ve bu nedenler arasında yer alan hac ibadeti konuları üzerinde durduk. Misyonerlikten, istihbarat ve bilimsel araştırmadan, dini görevlerini yerine getirmek için seyahat eden seyyahlara kadar seyahatnamelerin yazılma sebeplerini ele aldık. Araştırmamızda seyyahların seyahatleri esnasında kullanmış oldukları yol güzergâhları ve bu yol güzergâhlarının tercih edilme nedenleri üzerinde durduk.

Bu seyyahların seyahatnamelerine bakıldığı zaman daha çok iki konu üzerinde durduklarını görülmektedir; birincisi, geleneksel İslam toplumunun şekillendirdiği toplumsal yapı, şehirlerin güzelliği ve Türk insanı karşısındaki şaşkınlık ve hayranlıkları, ikincisi ise bu farklılıkları öne çıkararak, karşılaştıkları tüm insanların bulundukları coğrafi yapıdan tutun da her türlü yaşam şekillerini, karakter ve fiziki yapılarını ayrıca da bu bilgileri aktarırken her türlü övgü ve yergiden kaçınmadıklarını gördük. Bu aynı zamanda seyyahların görmek istediği şeyi de öne çıkarması ile alakalı bir husustur. Kaynaklarda öne çıkan, en çok üzerinde durulan konu ise Avrupa insanının Türk hayranlığı veya Türk korkusu olmuştur. Bu seyyahlar arasında Türklere hayranlığını dile getirenler olduğu gibi, eleştiride bulunanlar da vardır. Bütün bunlara çalışmamız içerisinde yeri geldikçe değinilmiştir.

ABSTRACT

In our study we have tried to dwell on Ottoman Empire in travelogues written by travelers between XVth and XVIIth centuries, particularly information about Turks and the Turkish image roused in the eyes of western World. First, in our thesis, we have emphasized the importance of the travelogues and identities of the writers, reasons of these writers and Hajj rituals among these reasons. We have handled the reasons of the travelogue's from missionary to intelligence and scientific research to the travelers travelling to implement their religious duties. In our research, we have emphasized the routes the travellers followed and the preferences for the purpose of following those routes.

When we look in these travellers' travelogues, they seem that they mostly dwelled upon two subjects; The first one is social structure shaped by traditional Islamic society, The beauty of the cities and their astonishment and admiration against Turkish people, the second one is, by putting forward the differences, entire people's geographic structures, life styles, characteristics and physical structures and besides we have seen that they didn't avoid all kinds of praise and satire. This is, at the same time, related to a subject that travelers emphasize the desire they want. The issue emphasized most in the resources is European people's admiration or fear for Turks. Among these travellers, there are ones who expressed admiration for the Turks, as ones who criticized.

ÖNSÖZ

Seyahatnameler tarihin her aşamasında ilk elden kaynaklar olmaları itibariyle en önemli kaynaklar arasında yerlerini almışlardır. Seyahatnameler seyyahların gezip gördükleri toplumların yaşayış şekillerini ve yaşadıkları toprakları tasvir ettikleri, ayrıca topladıkları bu bilgileri sayısız insana ulaştırdıkları yegâne eserlerdir. Seyahatnamelerin büyük çoğunluğu seyyahın bizzat kendisi tarafından kaleme alındığı gibi seyyahın ölümünden sonra da dostları tarafından kitap haline getirtilmiş de olabilmektedir. Dolayısıyla bu eserlerin içerdiği bilgiler bazen seyyaha aitmiş gibi de aktarılabilmektedir. Yine de çoğunluğu seyyahların kendisine ait olan bu kaynak kitaplar tarihimizin birçok dönemine ışık tutan yegâne değerli eserler olarak arşivlerimizde yerlerini geç dönemlerde de olsa almışlardır.

Bu araştırmamızda XV. ve XVII. yüzyıllar arasındaki dönemde Batılı seyyahlar tarafından yazılmış olan seyahatnamelerde Osmanlı İmparatorluğu özellikle Anadolu ve bu topraklarda yaşamış olan Türkler hakkında aktarılan bilgiler ve Batı aleminin gözünde canlanan Türk İmgesi üzerinde durmaya çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması süresince konu ve kaynak tespitinden kaynakların teminine, her türlü bilgi alışverişinde her zaman yanımda olan, maddi manevi hiçbir desteğini esirgemedi araştırmamın her safhasında ilminden faydalandığım, ayrıca tecrübelerinden yararlanırken göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı minnettar olduğum değerli hocam sayın Yrd. Doç. Dr.Yahya BAŞKAN'a, ayrıca sayın hocam Doç.Dr.Orhan YAZICI'ya ve değerli bölüm başkanımız Prof.Dr.Salim CÖHCE ile bölümde bulunan diğer hocalarıma teşekkürü bir borç biliyor ve saygılarımı sunuyorum.

Malatya 2014

Aslıhan KILINÇ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
Bkz.	: Bakınız
H.	: Hicri
M.	: Miladi
ölm.	: ölüml
s.	: Sahife
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğlerleri, ve devamı.
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Seyahatnamelerin dünya tarihini ve Osmanlı toplumunu tanımada önemi oldukça büyüktür. Özellikle geçmişin merak edilmesi, ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin geçmiş dönemlerinde nelerin vukuu bulduğu konusu tarihçi ve yazarların, seyyahların bu gezi yazılarına yönelmesinde önemli bir etken olmuştur. Seyahatnameler yalnız edebiyat alanında değil, akademik alanda da bilgilerin toplanmasında önemli bir başvuru kaynağıdır. Ayrıca seyyahların yazdıkları bu gezi yazıları her türlü yoruma açık olduklarından zengin birer kaynak niteliğindedir. Seyahatnamelerin önemini belirtirken aynı zamanda onların zengin bakış açısına da işaret etmiş oluyoruz. Seyahat yazılarının en ilginç yanlarından birisi de bu tip gezi yazılarının diğer edebiyat türlerine de katkı sağlamasıdır. Gezi eserlerinde ülkelerin ve toplumların ilgi çekici özelliklerini, yaşama biçimlerini, kültürlerini, geleneklerini ilgi çekici yönleriyle bulmak mümkündür. Buradaki ilginçliğin nedeni ise gezi yazılarının daha çok kendi ülkelerinde bulunmayanlara odaklanmalarıdır.¹

Bu gezi ve inceleme yazılarını kaleme alan seyyahların çeşitli etnik köken ve gruplardan oluşması ise, yazdıkları seyahatname ve notların çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir.² Çünkü genel itibariyle seyyahların ne söyledikleri kadar, neyi, nasıl ve niçin söyledikleri de önem arz eder.³ Yani, sıradan bir tüccar ile askerin, sıradan bir hacı ile papazın gördüklerini anlatması, anlattıkları o şehir ve ülkeler için bambaşka bakış açısı ve zenginlik demektir. Özellikle tanımak, tanımlamak ve bir takım hesaplarla ülkeden ülkelere, şehirden şehirlere geçen seyyahların çeşitli isim ve unvanları, şehir monografileri için vazgeçilmez kaynakların başında gelir. Bazen bu seyyahlardan gezeceği ülke hakkında önceden geniş bilgi edinmiş ise, o seyyahın anlattıkları daha da bir önem kazanmaktadır.

¹ Baki Asiltürk, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, **International Periodical for The Language Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/1-1, (Winter 2009), s.913.

² Arzu Etensel İldem, “Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIII/1-2**, (1942), s.231-241.

³ Ergün Özsoy, “XVI. yy.da Alman Seyyahların Akdeniz’de Türklerle Karşılaşmaları”, **Tarih ve Uygarlık Dergisi**, S. 1-2, (2012), s.103.

Doğuya yolculukların mektup şeklinde kaleme alınmasına da sıklıkla rastlarız. XVI, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu mektupların gezginin yolculuk masraflarını karşılayan kral ya da soylu efendiye hitaben yazılması da o dönemlerdeki mevcut yazılma nedenlerindendir. Seyahatnameler siyasi ve taraflı olmasına rağmen, özellikle şehir kültürü açısından büyük bir imkân sunmaktadır. Seyyahların özellikle Osmanlı coğrafyasında, Osmanlının gelişme çağından başlamak üzere düşüş çağına kadar kesintisiz geziler yaptıklarını görüyoruz. Bu kişiler farklı mesleklerden olmakla beraber birçoğu aynı zamanda istihbarî malumat toplamıştır. Özellikle doğuyu gezen seyyahlar, buradaki farklı kimlik ve mezhepler üzerinde durmuş, en küçük din, dil, ırk ve mezhep farklılıklarını gözden kaçırmamışlar, özellikle de XVII. yüzyılda Osmanlı'ya karşı büyük bir ilgi uyanınca yalnızca gezmekle kalmamış ülkelerine döndüklerinde görüp yaşadıklarını yazıya ve resme dökmüşler ve bu belgeler birçok tarihi araştırma ve bilimsel çalışmada yol gösterici rol oynamıştır. XVIII. yüzyıla kadar yazılan seyahatnameler disiplinler arası inceleme yapmak için mükemmel örnek oluşturmaktadırlar.

Bu seyahatnameler tüm Doğu uygarlığını ki bu büyük ölçüde Osmanlı medeniyetidir, tanıtmayı amaçladıkları için antropolojik, sosyolojik, arkeolojik, tarihsel, dinsel ve kültürel açıdan çok zengin kaynaklardır. Ancak seyyah kendi izlenimlerini ve duygularını da seyahatname okurlarıyla paylaştığı için Tudorov'un da dediği gibi bir tarafı bilime öteki tarafıysa öz yaşam öyküsüne dayanan gezi edebiyatı bu ikilinin birbirini etkilemesiyle ayakta durmaktadır.⁴

Bilhassa Anadolu gibi birçok medeniyete beşiklik etmiş, yolların buluştuğu kavşakta bulunan şehir ve ülkeler, birçok seyyahın ister istemez uğradığı bir merkez haline gelmiştir. Bu anlamda doğuya gelen seyyahların tarihi ipek yolu başta olmak üzere, farklı yolları kullandıklarını ve en çok kavşak noktasında bulunan şehirler üzerine yazdıklarını, yine gezdikleri şehirlerde gayri Müslimleri kendilerine rehber olarak seçtiklerini görüyoruz. Bu seyyahların seyahatnamelerine baktığımızda daha çok iki şey üzerinde durduklarını; birincisi, geleneksel İslam toplumunun

⁴ A.Etensel İldem; a.g.m., s. 6.

şekillendirdiği toplumsal yapı ve şehirlerin güzelliği karşısında hayranlık gösterdiklerini, ikincisi, farklılıkları öne çıkararak, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların vahşi ve cahillikleri ile farklılıkları işlediklerini görürüz. Bu aynı zamanda seyyahların görmek istediği şeyi öne çıkarmasıyla da ilgilidir.

Doğu despotizmi dediğimiz olgu, seyyahların yazdıklarından hareketle oluşmuştur. Edward Said bu durum için: "doğuya giden batılıların amaçları ise bizim gördüğümüzden çok değişiktir. 1800 ile 1950 yılları arasında Orta Doğu'yu ele alan kitapların sayısı altmış bin kadar olduğu tahmin edilmektedir."⁵ der ve Batı'nın Doğu tasavvuruna eleştirel yaklaşımını seyahatnameler üzerinden yapar, Batı edebiyatında seyahatnamelerin rolü üzerinde durur. İlk olarak İngiliz seyyah ve ajanların doğu hakkında bilgi ve belge topladıklarını gören Alman İmparatorunun, örtülü ödenekten para vererek Güneydoğu ve Kuzey Irak tarafına Edouard Sachau'yu göndermesi bu anlamda önemlidir. Alman kaynakları için Doğu hakkında ilk elden bilgiler Edouard Sachau'nun buralardan topladığı kitap ve tuttuğu notlardan oluşmaktadır.

Aynı şekilde Jean-Baptiste Tavernier'i bu anlamda örnek gösterebiliriz. "O, XVII. yüzyılda yaşamış bir Fransız tüccardır, etkinlik alanı doğudur ve kervan ticareti yapmıştır. Batı'nın üstünlüğü düşüncelerinin üzerinde yükseldiği temellerden birini de Tavernier'nin yazdıklarının oluşturmasıdır. Batı, daha Rönesans'tan başlayarak, Antik Çağ serabının kurbanı olmuştur. Antikçağ'ın parlaklığını okuyan, sonra bunları yerinde görmeye gittiğinde, harabelerin sefil köylerle çevrildiğini gören Batılı aydın kişi, buralar bugün bu hale gelmişse suçun barbarlarda, Türklerde, Araplarda ve diğerlerinde olduğu gibi; gasp edilen ve kötü yönetilen bu mirasın Antikçağ değerlerinin emanetçisi Batı'nın hakkı olduğu sonucuna varıyordu. Tavernier'in yaptığı türden incelemeler, çıkarılan bu sonuçları pekiştiriyordu."⁶

Tavernier'in bu kendisine göre haklı ya da haklı olduğunu sandığı bakış açısını küçük farklılıklarla diğer Batılı seyyahların birçoğunda görmek mümkündür. Ancak

⁵ Edward Said, **Orientalism**, (çev. Nezih Uzel), İstanbul 1998, s. 8.

⁶ Jean-Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi**, (ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2006, s. 28, 33.

yine de Batılı seyyahların yazdıkları bu seyahatnameler, taraflı yaklaşım ve gözlemlerine rağmen sözlü geleneğe bağlı bizler için geçmişi anlamada ve şehirlerimizi tanımlamada eşsiz bir kaynaktır ve çok yönlü okumalara açık olduğundan herkesin faydalanacağı bilgiler içermektedir.⁷

Bu önemli gezi notlarının şehir kültürü açısından önemini gözden kaçırmamakla birlikte, çoğu zaman beklenmedik şekilde yüzeyselliğe düştüklerini ve ele aldıkları konularına bazılarında küçük ayrıntılara takılıp kaldıklarını görmekteyiz. Bu anlamda gezdikleri şehirler hakkında genel geçer bilgiler sunduklarını ya da yol boyunca karşılaştıkları kişisel olayları genel şeylermiş gibi yazdıklarını görüyoruz. Hatta o kadar ki belki de işini önemsemeyen seyyahlardır bunu yapanlar diyerek kulaktan dolma yalan yanlış bilgileri gerçekmiş gibi verdikleri bile oluyor.⁸

Yüzyıllardır dünyanın her köşesinden birçok seyyah için merak konusu olmuş bu topraklar hakkında olumlu, olumsuz doğru yada yanlış birçok şey yazılmıştır. Bu toprakları ziyaret eden seyyahların sahip oldukları özelliklere bakılınca görülen o ki hepside gezip dolaştıkları bu topraklardan bir şeyler katmışlardır benliklerine. Tarihçi el Makdisi, İranlı seyyah Nasır-ı Hüsrev, Venedikli tüccar Josaphat Barbaro, Endülüslü seyyah İbni Cübeyr, Fransız seyyah Oliver, İngiliz seyyah Henry C. Barkley, Alman seyyah Edouard Sachau, İngiliz misyoner H. G. Badger, Polonyalı Simeon, Alman mareşali Helmuth Von Moltke, Fransız tüccar Jean-Baptiste Tavernier, Evliya Çelebi, Otter, Rauwolff, Buckinhan⁹ gibi seyyahların gezip gördükleri şehirler hakkında yazdıkları, söz konusu şehirler için büyük bir kaynak teşkil etmektedir. Çünkü şehirlere içerden bakmakla dışarıdan bakmak farklıdır. Seyahatnameler geçmişten günümüze vermiş oldukları bilgiler itibarı ile muhakkak ki tarihimizin öğrenilmesinde büyük rol oynamışlardır bunun yanı sıra yazıldıkları

⁷ Gerard De Nerval, **Doğuya Seyahat**, (çev. Selehattin Hilav), İstanbul 2004, s. 48.

⁸ Hrant Der Andreasyan, **Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)**, (çev: Saro Dadyan), İstanbul 1999, s.45.

⁹ Maclean Gerald, **Doğuya Yolculuğun Yükselişi**, (çev. Dilek Şendil), İstanbul 2006, s.57.

zamandan bugüne kadarki dönem içerisinde de artan bu bilgiler daha birçok araştırma ve çalışmaya konu ve kaynak olmaya devam edecektir.

Seyahatnamelerin yazılış sebepleri arasında en çok göze çarpanlardan biri ise seyyahların hacı olmak için böylesine uzun ve bir o kadar da tehlikeli olan bu yolculukları her şeye rağmen göze almış olmalarıdır. Dini vecibeler arasında önemli yer tutan bu ibadetin her dinde nasıl yaşandığı da ayrı bir inceleme konusu olmuştur. Mesela Yahudilikte haccın tarihini Hz. İbrahim'e kadar götürmek mümkündür. Tevrat'ın Tekvin bölümünde İbrahim'in Harran'dan ayrıldıktan sonra vardığı Kenan diyarında Kutsal Meşe Ağacı'nın altında, sonra Bethel ile Ai arasında bir yerde ve daha sonra da Hebron'da Tanrı'nın görüldüğü yerde bir sunak yapıp, Tanrı'ya kurban takdim ettiği ve ona ibadette bulunduğu anlatılmaktadır. Yahudilik'te yılda üç defa haccetmek zorunludur. Çünkü Tevrat'a göre bütün Yahudi erkeklerinin yılda üç defa Kudüs'teki Mabet'i ziyaret edip Yahve'nin huzurunda toplanma zorunluluğu vardır.¹⁰

Yahudilerin “Beit ha Mikda”(Beytül Makdis)dedikleri mabetten günümüze kalan ve kutsal kabul edilen duvara da Avrupalı Gezinler “Ağlama Duvarı” adını vermişlerdir. Bu duvar Süleyman Mabedinin bir kalıntısıdır ve yedi yıl altı ayda tamamlanmıştır. Babil kralı Buhtunnasir tarafından Kudüs'ü işgali sırasında yağmalanan ve yıkılan mabet M.Ö.537-515 yılları arasında tekrar inşa edilmiştir.¹¹

Yahudilikte hac mekanları, Kudüs ve çevresindeki Kitab-ı Mukaddes'in tarihi içinde ortaya çıkan mekanlar; genellikle Celile'de bulunan, Talmud ve Kabala'da adı geçen bilgelerin mezarları; diaspora bilgelerine ve azizlere adanan İsrail'in çeşitli bölgelerindeki merkezler olmak üzere üç grupta toplanmışlardır. Hâkimler döneminde, gerçek anlamda haccın ifa edildiği ilk yer, Ahit Sandığı'nın bulunduğu yer olan Silo'dur. Krallık döneminde ise ilki Beyt-el ve Dan gibi eski mezbahalar, diğeri de Mabet'in ve Ahit sandığının bulunduğu Kudüs olan iki tür ziyaret yeri

¹⁰ Hidayet Işık, “Dinlerde Hac İbadeti”, **Ribat Dergisi**, s.17 Kasım 2008, s.311

¹¹ Galip Atasagun, “Yahudilikte dini sembol ve kavramlar” **Selçuk üniversitesi ilâhiyât Fakültesi dergisi**, XI.Sayı 2000, s, 128

vardı. Hz. Süleyman, mabedi tamamladıktan sonra da üç bayram (Fısıh, Şavuot, Sukkot) kutlamasını başlatmıştı.¹²

Bu bayramlar sırasında her Yahudi ferdinin yapması gereken bazı ibadetler vardı. Ancak bu ibadetlerin her defasında erkekler tarafından daha yoğun olarak yerine getirildiği belirtilmektedir.¹³ Yahudilikte Hac ibadeti yalnızca erkeklere emredilmiştir. Sağır, dilsiz, kör ve topallar, kadın ve çocuklar, köleler, yolculuk yapamayacak derecede hasta ve yaşlılar, hac ibadetinden muaf tutulmuşlardır. Hac, bu sayılanların dışındaki her Yahudi'ye farzdır. Yahudilikte haccın vacip olması, Kudüs'teki mabedin varlığını sürdürebilmesi ve mihrabın da ayakta kalmasına bağlıdır. Mabet'in tahrip edilmesi ve mihrabın ortadan kaldırılmış olması halinde bu vücutiyyet söz konusu değildir. M. S. 70 yılında Mabet'in yıkılışından sonra Mabet'e bağlı hac yapılamamıştır. Ancak kutsal topraklara yönelik ziyaretler her zaman devam etmiştir. Kudüs'teki Mabet'ten geriye kalan Ağlama Duvarı önemli bir ziyaret yeri olmuştur. Günümüzde Yahudiler belli günlerde bu yerleri ziyaret etmektedirler. Hac mahallerinde kurbanlar kesilip adaklar adanır. Ağlama Duvarı'nın karşısında 17 Temmuz akşamından 19 Ağustos'a kadar 23 gün boyunca çeşitli dualarla hac ibadetiyle meşgul olunur. Ağlama Duvarı dışındaki ziyaret merkezlerinde azizlere yalvarılıp şefaathçi olmaları istenir.¹⁴

Semai dinlerden bir diğeri olan Hıristiyanlıkta ise Hac merkezleri yani kutsal yerler çeşitli dinlere mensup insanlarca belirli zamanlarda ziyaret edilen, din olgusunun bir bütün olarak algılanmasında önemli rol oynayan merkezlerdir. Bütün dinlere mensup olan insanlar bu şekildeki kutsal mekânlara ihtiyaç duymuşlar. Şüphesiz dinî duygu ve düşünceler, mabetlerde ve ziyaret yerlerinde herhangi bir yerde olduğundan daha derinlikli hissedilmektedir. Zira kutsal mekânlar ilahi âlemle dünyevi âlemin kesiştiği, kişinin kendisini daha yoğun olarak ilahi huzurda hissettiği ve Tanrı ile insanın bir nevi buluştuğu yerlerdir.

¹² H.İşık, a.g.m.s.18.

¹³ Yusuf Altıntaş, **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, 2001, s.159

¹⁴ H.İşık.a.g.m.s.19

Hristiyanlıkta da diğer ilahi dinlerde olduğu gibi Hac ibadeti bulunmaktadır. Nitekim Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil’de de Hz. İsa’nın hac için Kudüs’e gittiğinden açıkça söz edilmektedir. İlk Hristiyanlar da Hz. İsa gibi Kudüs mabedini ziyaret etmişlerdir. Hristiyanlıkta hac uygulaması ilk defa I. Konstantin zamanında, imparatorun annesi Azize Helen’in Hz. İsa’nın doğduğu, çarmıha gerildiği (Hristiyanlara göre) ve gömüldüğü yerleri ziyaret etmesiyle başlamıştır. Bu manada Helen, ilk hacı olarak kabul edilir. Konstantin tarafından Kudüs’ün birçok yerine kiliseler yapılmaya başlanınca Hristiyanlar buraları hac maksadıyla seyahat etmeye başlamışlardır. Ancak Kudüs’ün Müslümanların eline geçmesi üzerine bu defa Avrupa’da, Amerika’nın keşfinden sonra da Yeni Dünya’da hac yerleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa’da Aziz Petrus ve Pavlus’un Roma’daki mezarlarıyla İspanya’daki Santiago de Compostela’daki Havari Yakup’a atfedilen mezar ve bunlardan başka Lourdes ve Fatima günümüzde hac maksadıyla en çok ziyaret edilen merkezlerdir. Lourdes yılda yaklaşık beş milyon, Fatima dört milyon, Paris’teki Rue de Bac ise bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Yeni Dünya’daki hac yerleri ise daha çok Hz. Meryem’in bazı kişilere görüldüğüne inanılan yerlere inşa edilen kiliselerdir.¹⁵ Hz. Meryem’in bu kilisede Tanrıya karşı en kutsal görev olarak yakarışı, duaları ve bu ayinleri sırasında çektiği acıları betimlemek isteyen bir çok yazar ise bu ibadet şeklini hac ibadeti kadar kutsal görmemektedir. Nedeni ise bu ibadetlerin insanı her ne kadar tanrıya yakınlaştırsa da bir hac ibadeti kadar etkili olmadığı kanısındadır.¹⁶ Hristiyan dininde hacı olmak için insanlar, yüzüstü yere kapanma, elleri çapraz bağlama gibi hareketlerle yerine getirilen bedenî dua; çıplak ayakla yavaş yavaş dizler üzerine çökerek yapılan sessiz tövbe; suya temas ederek ya da değişik şekillerde sudan faydalanılarak suyu kullanma; ayak egzersizlerini kullanarak Tanrı’nın rızasını kazanmaya çalışma şekillerinde yapılmaktadır.¹⁷

¹⁵ H.İşık, a.g.m.s.17

¹⁶Galip Atasağun, ''Hristiyanlığın Tanımı ,yorumu ve kurumsallaşmasında sembollerin yeri'', **Selçuk üniversitesi ilâhiyât Fakültesi dergisi**, X.Sayı Konya 2000 , s.186

¹⁷ H, İşık, a.g.m, s.17

Hristiyan ve Yahudi hacıları korumak içinse zamanla “Tapınak Şövalyeleri” adı verilen bir grup ortaya çıkmıştır. “Askeri Manastır Tarikatı” da denilen bu şövalyeler ilk haçlı seferi ile Kudüs’ün fethedilmesi üzerine teşkilatlanmaya başlayarak 1119 civarlarında “Tapınak Şövalyeleri” tarikatını kurmuşlardır.¹⁸ 13. yüzyılda tarikatın 7000 kadar şövalyesi, yaveri, hizmetli biraderi ve rahibi olmuştur muhtemelen geçici üyelerinin ve görevlilerinin sayısı ise bu rakamı kat kat aşıyordu.¹⁹ 1230’lar da İspanya, İtalya, Mora ve Qutremere’den denizaşırı topraklara insan ve levazım taşıyabilecek bir Akdeniz donaması kurulmuş durumdaydı. Dahası uluslararası yapısı ve engin kaynakları tarikatı ideal mali aktör haline getirmişti; papalar, krallar, soylular, Tapınakçıların uzmanlığından ve sermayesinden istifade ediyorlardı.²⁰

Tapınak tarikatının kurulmasının ardında yatan esas neden ise hacıları koruma isteğidir. Çünkü Ramla Kudüs hattı yani kutsal yerler 1100’ler de dâhil olmak üzere birçok yüzyıl boyunca güvenli yerler olmamıştı hiç. Bu topraklar yol boyundaki mağaralarda saklanıp Yafa limanından gelen hacıları avlayan soyguncuların istilasından altındaydı. Kaldı ki bundan çeyrek yüzyıl sonrada Kudüs civarında ki müstahkem mevkiilerden uzaklaşmaya cüret edenler ya güneyde Mısırlılar ile ya da kuzeyde Türklerin kurdukları pusulara düşme tehidiyle karşı karşıya kalıyorlardı.²¹ Bu soyguncu grupların genelde hacıların takip ettikleri bu yolları kullanmaları ise bu grupların her zaman bu soygunları gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Öyle ki bu hırsızlar hacıların yanlarında taşıdıkları paraları bile tahmin edebilmektedir.²² Tapınakçıları destekleyen gruplarda olmuştur zamanla, bunlar Tapınakçılar kadar ön plana çıkmasalar da yeri geldiğinde askeri görevlerde üstlenmişlerdir. Bazı yerel askeri teşkilatlar (1198 de Akka da kurulan Töton şövalyeleri gibi) da Tapınakçılara destek vermişlerdir.²³

¹⁸ Barber Malcolm, **Tapınak Şövalyeleri**, İstanbul 2006, s.9.

¹⁹ B.Malcolm, a.g.e., s.17.

²⁰ B.Malcolm, a.g.e., s.18.

²¹ B.Malcolm, a.g.e., s.20

²² Aytunç Altındal, **Gül ve Haç Kardeşliği**, İstanbul 2014 , s.243

²³ B.Malcolm, a.g.e., s.73

Tarikatın var olması gerekliliği üzerine tartışan krallar, tarikatın şövalyeleri ve rahipleri bir yana dursun dönemin Türk Sultanı olan Selahattin Eyyubi'nin tarikat üzerine tepkisi ise şöyle olmuştur; tarikatların ideolojik taahhüttü askeri önemine ilişkin doğru bir değerlendirmeye dayanıyordu. Zira hataları olsa da (tarihlerindeki bu hatalara işaret etmeye hazır pek çok kişi vardı zaten) bu tarikatlar olmaksızın Qutremir'deki tekinsiz Latin yerleşimleri 1291'e kadar ayakta kalamaz, kutsal yerleri ziyaret etme isteğiyle dolu binlerce hacı hedefine ulaşamazdı.²⁴ ^Türk Sultanının da yorumundan anlaşılacağı üzere Tapınak Şövalyeleri birkaç yüzyılda olsa kutsal yerlere hac için gitmiş olan kişilerin güvenliğini sağlamak için uzun yıllar faaliyet göstermiştir. Peki bu denli yeri geldiğinde krallar ve halkın önde gelenleri tarafından ve yeri geldiğinde ise başka tarikatlar tarafından da desteklenen bu şövalyeler nasıl olmuştu da zamanla bu güçlerini ve önemlerini yitirerek 1312 yılında lağvedilmeye mahkum edilmişti.

Malcolm Barber'in konuyla alakalı kitabından edindiğimiz bilgilere göre XII. ve XIII. Yüzyıllarda Tapınak Tarikatı Latin Hıristiyanlığın siyasi düzeninin asil bir ögesi, imansızlara karşı savaşta, haçlılara hizmette ve papalarla hükümdarların maliyetlerinde vazgeçilmez bir unsur olmuştu. Ancak 1274 Lyon Konsilinde Papa'nın haçlı seferlerinde izlenen yol üzerinde durması, 1291 de Akkanın kaybedilmesi ile de birtakım ayrıntılı incelemelerin kaleme alınmasıyla zorlu ve yaygın bir tartışma başladı. Kaçınılmaz olarak askeri tarikatların bu bozgundaki rolü yoğun eleştirilere neden oldu. Tarikatçılar 1160'lardan beri askeri harekâtlarının ahlaki düsturlara uygunluğu konusunda münferit suçlamalarla karşılaşıyorlardı ama daha önce benzeri görülmemiş bir durumdu bu ve tarihlerindeki en önemli eleştiri idi bu; bunun tarikat içindeki ve dışındaki yankıları da derin olacaktı elbette. Kötü duruma düşen sadece tarikatçılar değildi tabi ki de Töton (Tarikat şövalyelerinin bir başka adı.)²⁵

²⁴ B.Malcolm, a.g.e., s.114

²⁵ B.Malcolm.a.g.e.s., 429

Şövalyeleri ve hayırseverlerde Hristiyan bozgununu engelleyememişti.²⁶ 1312 ye kadar geçen süre zarfında ilgi odakları hep Kutsal topraklar olan Tapınakçılar bu tarihten itibaren kendilerine yapılan suçlamalardan kurtulamamış ve lağvedilmekten yani dağıtılmak tanda kendisini kurtaramamıştır. Tabi ki yüzyıllar boyunca hizmet vermiş böylesi bir tarikat bir çırpıda unutulmayacaktı ama eskisi kadarda önemli olamayacaktı artık.²⁷

²⁶ B.Malcolm. a. g. e. s., 430

²⁷ A.Altındal, a.g.e.s.192

BİRİNCİ BÖLÜM

(KUDÜS'Ü ZİYARET EDEN BATILI SEYYAHLAR)

A. SEYYAHLARIN KUDÜS'Ü SEYAHAT ETME NEDENLERİ

Batı dünyası için her zaman Avrupa'nın doğusundaki ülkeler merak konusu olmuştur. İlgi çeken ülkelerin başında da Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir 16.17.ve 18. yüzyıllar boyunca Osmanlı devleti topraklarına gelen seyyahlar genellikle filoloji, misyonerlik, doğa bilimi, arkeoloji, tarihi ve coğrafi araştırmalar, haritacılık, denizcilik ve botanik gibi alanların en az iki veya üçünde uzmanlaşmışlardır. Örneğin, William John Hamilton jeolog, Joachim Helfer böcekbilimci, Arsen François Bulard hekim, Heinrich Kiepert coğrafyacı ve haritacı, Charles Fellows arkeolog, Gotthilf Heinrich von Schubert botanikçidir.

a. Misyonerlik ve Casusluk İçin Görevlendirilen Seyyahlar

Seyahatnameler yazılma amaçlarına göre değişik sınıflara ayrılmaktadır ki seyyahlar gezdikleri bu topraklara farklı amaçlarla gitmişlerdir. Mesela Osmanlı topraklarını ziyaret eden bir çok gezginin seyahat amacı bu uçsuz bucaksız, ihtişamlı imparatorluk hakkında bilgi toplamaktır yani ajanlık tıpkı Bertrandon De La Broquière'nin yaptığı gibi 17. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı topraklarını gezen seyyahlar İzmir gibi büyük bir şehrin içinde bulunduğu bu havzaya uğramamış²⁸ olsalar da Osmanlı imparatorluğuna yaptıkları bu sayısız seyahatlerin çeşitli amaçları olmuştur.²⁹ Aynı şekilde Kudüs'e giden Avrupalı seyyahlar özellikle seyyahlığın büyük bir popülerlik kazandığı 15 ve 17. yüzyıllar arasında doğu ülkelerine yaptıkları bu seyahatleri çeşitli sebeplere dayandırmışlardır. 16. Yüzyıldan önce ise Avrupa'da Türk'lere dair yazılmış eserlerin kaynakları ise sadece, hacı seferlerine

²⁸ Özlem Kumrular, “Yeniçağda Osmanlı Topraklarından Geçen Seyyahlar Tehlikeler ve Tedbirler”, **Türk Yurdu Dergisi**, XXXIII/310, Haziran 2013, s.120

²⁹ Hamiyet Sezer, “Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri”, **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XIX/30, 1997, s.105.

katılmış görgü tanıklarının notları veya Anadolu ve Asya'yı bağlayan ticaret yollarından geçmiş olan Frank ve Venedik tacirlerini günlüklerinden ibaret kalmıştır.³⁰

Doğu, Batının oluşumunda başat bir rol oynamıştır. Ancak her şeye rağmen, Avrupalı yazarların eserlerine tenkidi yaklaşmak gerekmektedir. Bunların çoğunluğu, Doğu ülkeleriyle ilgili kendi devletlerinin özel talimatlarını yerine getiriyor bazı toplumsal kurumları tahrif ediyorlardı. Batılılar kendilerini Doğunun karşıtı olarak görerek benliklerini korumuşlar ve birlikteliklerini korumak içinse dünya tarihinin en önemli olaylarından olan Haçlı Seferlerini gerçekleştirmişlerdir.³¹ Papa II. Urbanus' un Clemont Consilin'de yaptığı çağrıyla Anadolu'yu Türklerden almak ve Haçlı birliğini toplamak için çalışması da Batılıların Doğululara karşı bir bütün olma gayretlerinin en büyük göstergesidir.³² Bu seyyahlar geçmiş yüzyıllarda canları pahasına binlerce mil at sırtında yürüyerek ya da aylarca denizler de gemilerle yolculuk ederek yerküre üzerinde gizemli, tuhaf doğuyu, keşfetmek için büyük çabalar göstermişlerdir.³³

15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yıllarında Hac amacıyla Kudüs'e gitmek tüm Avrupa'da popüler hale gelmiştir. Kudüs'e giden hacıların, dönüşte kaleme aldıkları seyahatnamelerde sadece hac bölgesi değil, dönemin Orta doğusu üzerine Avrupalının bakış açısını sunarlar. Genel olarak hacılar Avrupa'nın dört bir yanından Venedik'e geliyorlar buradan yola çıkacak olan ilk gemiye binerek adadan adaya atlayarak Kutsal Topraklara ulaşıyorlardı. Venedik birçok hacının Türkleri yakından görmesi için fırsat sunuyordu adeta. Kendi topraklarında hiç Türk'le karşılaşmayan pek çok insan Kanallar şehrinde onları tanıma, daha doğrusu uzaktan da olsa gözleme fırsatı buluyorlardı.³⁴

³⁰ Gülgün Üçel Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu**, İstanbul 2010, s.31.

³¹ Altay Tayfun Özcan, "Trifon Karabeynikov'un Seyahat Raporuna Göre 16. yy'da Kudüs", **Bulleten**, C .LXXIV/270, 2010, s.369

³² Tavernier, s.28

³³ S. Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**. s. 126

³⁴ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.61.

Bu seyyahlar iyi birer gözlemci olmamakla beraber geçtikleri ülkelere ilişkin bilgiler vermekteydiler.³⁵ Özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğunun güçlenmesi ve Avrupa ülkeleri için giderek ciddileşen bir olgu haline gelmesi³⁶ bu topraklara karşı yoğun bir ilgi oluşturmaya başlamıştır.³⁷ Avrupalıların Doğuyu keşfetme merakı, amaçlarının en önemlisi ve en belirginiydi. Özellikle de batıdan doğuya İran'a, Uzakdoğu'ya izlenen yolun Osmanlı topraklarından geçmesi bu topraklara dolayısı ile de Anadolu'ya da ilginin artmasına neden olmuştur. Seyahat edenler arasında gezmek görmek dışında araştırma yapmak için; bilim adamları, misyonerler, dil öğrenmekle kutsal yerlere gitmek isteyenler ve diplomatik görevlerle gelenlerde bulunmaktadır. Ayrıca gezginler amaçlarına ve meslek gruplarına göre bir ülkenin tümüne olduğu kadar belirli yörelerine de yoğun ilgi göstermişlerdir. Bu ilginin gerisinde ise kimi zaman politik kimi zamanda etnik ya da dinsel etkenler büyük rol oynamıştır.³⁸

b.Tarih ve Coğrafya Alanında Araştırma Yapan Seyyahlar

Özellikle doğuyu gezen seyyahlar buradaki farklı kimlik ve mezhepler üzerinde durmuşlar en küçük din, dil, ırk mezhep farklılığını bile gözden kaçırmamışlardır. Özellikle 17. yüzyılda Osmanlı'ya karşı bir ilgi uyanınca yalnız gezmekle kalmamış ülkelere döndüklerinde görüp, yaşadıklarını yazıya ve resme dökmüşler ve bu belgeleri birçok tarihi araştırma başta olmak üzere birçok akademik çalışmada yol gösterici olarak kullanılmıştır.³⁹ Ayrıca seyyahların gezdikleri yerlerdeki halkla bir iki parçalık alış veriş, konaklama ücreti, yol vergileri ve rehber ücretinin ödenmesinden ibaret olan⁴⁰ bu kısa münasebetlerinden dolayı ister tüccar ister misyoner ya da asker olsunlar seyyahlar parlak edebiyatçılar değillerdir, yazdıkları da ustaca kaleme alınmış eserler değildir. Küçümsenip yok sayılabilirler.⁴¹ Ancak yinede şunlar göz ardı edilmemelidir ki, tarihçi Salih Özbaran'ın da belirttiği

³⁵ J. Ebersolt, **Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyahatları**, İstanbul 1999, s.49.

³⁶ Charles Schefer, **Bertrandon De La Braquiere'nin Deniz Aşırı Seyahati**, İstanbul 2000, s.7.

³⁷ E. Said, a.g.e., s.55.

³⁸ S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**..s.9

³⁹ S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**, s.10.

⁴⁰ S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**, s.11.

⁴¹ H.Sezer, a.g.m., s.108.

gibi Seyyahlar gittikleri her ülkenin dilini bilmek zorunda olmadıkları gibi anlattıkları da ustaca yazılmış edebi eserler olmak zorunda değildir. Çünkü burada önemli olan şey gezip dolaşılan ya da kat edilen ülkelere ilişkin yazıya dökülmüş gözlemlerin irdelenmesi, tarih ve edebiyat kaynakları olarak kullanılmasıyla kimi mesajların yansıtılmasıdır.⁴² Gezinler yerel halkla nasıl anlaştıkları konusunda fazla bilgi vermeyi sevmezler. Her gezinin arkasında aslında bir tercüman gizlidir ve ülkeyle ilgili edindikleri bilgileri kimi zaman bu tercümandan edinmişlerdir Tüm bunların yanı sıra ise gezdikleri yerlerdeki münasebetlerine daha ayrıntılı yer veren seyyahlar da vardır. Mesela 19. yüzyılda Madame de Gasparin ve Flaubert gibi gezinler tercümanlarını okurlarına tanıtmışlardır ve bu vesileyle dil öğrenme konusundaki çabalarının da altını çizmişlerdir. Seyahatnamelerde bazı sözcükleri Türkçe bırakmaksa usuldendir, örneğin: gavur, köpek, keyif, yok gibi sözcükler Türkçe telaffuza uygun olarak Latin harfleriyle yazılır.⁴³

Görüldüğü gibi seyyahların seyahat etme nedenleri gibi birbirleri ve seyahatnamelerindeki yazdıkları hakkındaki görüşleri de oldukça farklıdır. Aynı ülkeyi gezen iki seyyahın o ülke hakkındaki fikirleri tamamen farklı olabilmektedir. Mesela bir Kastilya asilzadesi olan Pero Tafur Anadolu'ya ve Türklere olan beğenisini kelimelere sığdıramazken, seyyah Tavernier ise Anadolu'nun da içinde olduğu birçok Asya ülkesini eşkıyalarla ve çalışmaktansa yoksul yaşamayı yeğleyen tembel insanlarla dolu boş ülkeler olarak nitelendirmektedir.⁴⁴

c. Tıp ve Diğer Bilim Alanlarında Araştırma Yapan Seyyahlar

Seyyahlar arasında Tıp bilimi ile uğraşanlarda vardır, mesela Mestre Alfonso, Portekiz krallığı emri altında çalışmış bir cerrahdır. 1565 yılında Hürmüz Boğazı'ndan ayrılıp karayoluyla İran, Anadolu ve Suriye'yi dolaşmıştır. Gezi notlarından da anlaşılacağı gibi meraklı biri olarak önemli notlar almış, zaman zaman kılık değiştirerek halkın arasında dolaşmıştır. Bunun yanı sıra 1544'te Fransız

⁴² S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar.**, s.15.

⁴³ A.Etensel İldem; a.g.m., s.9.

⁴⁴ Tavernier, , s.43

zoolojisinin babası sayılan Abli'li Pierre Gylli adındaki bir doğa bilimci, I. François tarafından doğuda bilimsel araştırmalar yapmak üzere görevlendirilmiştir. Rodez piskoposu Georges d' Armagnac'ın himayesindeki bu zatın dolu dolu yaşamı gayet iyi bilinmektedir.⁴⁵ Kudüs ve Suriye yoluyla Anadolu'dan geçerek Konstantinopolis'e ulaşan Gylli aynı yıl Fransa ya ulaşır (1550). Hala seyahati boyunca topladığı bilgileri derlemekle meşgul iken 1565'te ölür. Topladığı bilgiler yeğeni tarafından yayınlanır.⁴⁶ Konstantinopolis ilk defa sistemli bir inceleme konusu olmuştur. Bu kitap basit bir seyahat öyküsü değil derli toplu bir çalışmadır.⁴⁷

ç. Dini Vecibeleri İçin Seyahat Eden Seyyahlar

Bilgi toplamanın yanı sıra kutsal topraklara giderek hacı olmak için yola çıkan seyyahlarda vardır ki dindar Simeon bunların başında gelen isimler arasındadır. Seyahatnamelerin yazılma amacı hakkında bir mantık yürütüldüğünde bir seyahatnamenin niçin yazılmış olabileceği tahmin edilebilir. Çünkü nedeni gezmekse âmâcıda muhakkak ki yeni şeyler keşfetmektir.

d. Arkeoloji ve Botanik Bilimi İle Uğraşan Seyyahlar

Yüzyıllardır tarih bilimine konu olmuş her şey insanoğlunun merak konusu olmuştur. Arkeolojik ve botanik kalıntılarda bunlar arasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısı ile doğanın araştırılması anlamına gelen bu bilimlerle uğraşan kişilerde oradan oraya gezerek bu çalışmalarını yürütmüşlerdir. Pierre Gylli ve onun gibi bir doğa bilimci olan Pierre Belon da 1550 li yıllarda doğuyu dolaşmaktadırlar. Pier Belon Tournon kardinali François'in bağış ve yardımları ile 1546'dan 1549'a kadar sürecek olan yararlı ve zevkli ama aynı zamanda güç ve zahmetli bir seyahate çıkmıştır. Her ne kadar o bitkiler ve hayvanlar üzerinde çalışmalar yapmaktaysa da yolu üzerinde karşılaştığı anıtları da görmezlikten gelmiyordu ancak yine de onun gözlemleri gerçek bir arkeolog kimliğine de sahip olan Albi'nin bilimsel incelemeleriyle kıyaslanacak durumda değildi. Bununla birlikte İstanbul da 'ki antik

⁴⁵ J.Ebersolt, a.g.e., s.64.

⁴⁶ J.Ebersolt, a.g.e., s.66

⁴⁷ J.Ebersolt, a.g.e., s.67

eserleri ve bunların şaşırtıcılığını özellikle Ayasofya'yı incelemiştir.⁴⁸ Her ne kadar Chateaubriand Paris, İstanbul, Kudüs: “Bir Seyyahın Günlüğü, adlı kitabında” Pierre Belon ki bir doğa bilgini olarak tanınmıştır- kutsal mezar için birkaç söz söylemekten öteye gitmemiştir ayrıca da üslubu eskimiştir” diyerek eleştirmişse de Belon ‘un seyahatnamesinde verdiği bilgiler tarih arşivlerindeki önemli yerini almıştır. Belon hakkında bu kadar acımasız eleştiriler yapan Chateaubriand yine bir 17. yüzyıl gezgini olan Thevenot hakkında ise tam tersi fikirlere sahiptir. Ona göre en tanınmış gezginlerden olan Thevenot (1656) Kutsal mezarı çok güzel anlatmıştır.⁴⁹

Seyyahlar arsında botanik bilimi ile uğraşmış olan bir diğer isimse Joseph de Tournefort’tur. Anadolu’ya botanik alanındaki kişisel çalışmaları (kendi tabiri ile ot toplamak için) gönderildiğini ancak asıl görevinin farklı şeyler olduğunu çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağız. Tournefort bitki toplamak üzere gayet resmi bir biçimde Doğu’ya gönderilmiş ama bitki bilimle ilgili bölümler metinden çıkarılınca asıl göreviyle ancak kıyısından köşesinden ilintilenen gerçekler ortaya çıkacaktır.⁵⁰

Yine bu seyyahlar arasına önemli yeri olanlardan birisi; Ogier Ghislan de Busbecq laleyi Viyana’ya tanıtan kişidir. Bitki numunelerini de toplayan Busbecq bu bitkilerin yanı sıra topladığı kuş ve hayvan türleri ile de İstanbul’daki evini Nuh’un gemisine döndürmüştür.⁵¹

e. Nümizmatik İle Uğraşan Seyyahlar

İlk bölümlerde dediğimiz gibi seyyahların seyahatleri oldukça değişik sebeplere dayanabilmektedir. Mesela antik para koleksiyoncuları yani krallar için

⁴⁸ J.Ebersolt, a.g.e., s.74-75

⁴⁹ Chateaubriand, François-Réne , **Paris İstanbul Kudüs Bir Seyyahın Günlüğü**, İstanbul 2004, s.310-311.

⁵⁰ Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, (Çev. Ali Berkay-Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2008, s.7

⁵¹ Ogier Ghislan de Busbecq, **Türk Mektupları**, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul 2005, s.13.

antikalar toplamak için yollara düşenlerde vardır. İstanbul'da büyükelçi olarak bulunan Sir Thomas Roe da antika toplayanlar kervanındandır⁵²

B. SEYYAHLARIN KULLANDIKLARI YOL GÜZERGÂHLARI

Seyahatnamelerden edinilen bilgilere göre 15. yüzyılda seyyahların dini meşgalelerin yanı sıra, klasik çağ ile de ilgilendikleri dikkati çekmektedir. Gilles de Bouiver seyahatnamesinde İtalya'dan, Suriye'den ve Müslümanların yaşayışlarından yoğun bir şekilde bahsetmiştir. Başka bir seyyah, klasik eserleri okumuş olan Caumont senyörü, Yunanistan'a gidince Minos, Minataure, Théése ve Rum papazlarıyla ilgilenmiş Jean de Wawrin ise Sultan Murat ve haçlıların Tuna kıyılarında karşılaşmalarını anlatmıştır. Batı dünyası siyasi görevleri olan Gillebert de Lannoy ve mukaddes harabeleri inceleyen Bertrandon de la Broguière gibi seyyahlar sayesinde Türk hâkimiyetinde olan doğu bölgelerini tanıyabilmiştir⁵³

16. yüzyılda Avrupalı seyyahların sayısı artmış, sonraki yüzyıllarda da seyahatler iyice yaygınlaşmıştı. Lizbon merkezli Hristiyan âleminin insanları, İstanbul merkezli Müslüman (Türk/Turco, Osmanlı ya da Rumi, Rume) imparatorluğunun ülkeleri gezmişler, gözlemlerde bulunmuşlar ve kâğıda döktükleri ile de tarihe tanıklık etmişlerdir.⁵⁴ Ancak sınırları arasında okyanuslar, devletler bulunan bu ülke ve şehirleri gezmek pek kolay olmamıştır. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun da içinde bulunduğu Dünya devletlerinin, büyük bir kaos yaşadığı bu dönemde bu seyahatlere çıkmak ve amacı her ne olursa olsun görevlerini yerine getirmek seyyahlar için hiçte kolay olmamıştır.

Gerek birbirinden farklı din, dil ve mezhebe sahip bu rakip devletlerin sınırlarını geçmek gerekse bu ülkelerde rahatça dolaşıp gözlem yapabilmek için gerekli resmi izinleri almak hayli zor olmuştur. Seyyahların Osmanlı imparatorluğu

⁵² Özlem Kumrular, **İslam Korkusu (Kökenleri ve Türklerin Rolü)**, İstanbul 2012, s.143

⁵³ Sema Çiğdemoğlu, “Ortaçağ XVI, XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Doğu Seyyahlarına Kısa Bir Bakış”, *dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17348.pdf* (18.05.2014), s.106

⁵⁴ S.Özbaran **Portekizli Seyyahlar**, s.10

topraklarında nasıl dolaştıkları ve dolaşabilmek için nasıl bir prosedürü takip ettikleri gibi konular hakkında detaylı bilgi alabileceğimiz kaynaklar arsında “Hamîyet Sezer’in yazmış olduğu “Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri” isimli makalesini verebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu yaptığı antlaşmalarda diğerk devletlerin vatandaşlarına topraklarında güven içinde seyahat yapma iznini ve garantisini vermektedir. Hatta seyahatin güven içerisinde yapılması için bir yol emrinin verileceğinden bahsedilmektedir. Bu güvenliğı sağlamak amacı ile ilk defa verilen emirlerse Fatih Sultan Mehmet dönemine ait 1463 tarihli “il-can mektubu” başka bir adıyla “il-can-name” emirleridir. Bu emirler aynı zamanda seyahat için gelenlerin bu topraklara yerleşebilmelerine de olanak sağlamaktadır.⁵⁵ Tarihin her döneminde olduğı gibi yine görüyoruz ki Türkler her zaman, sahip oldukları toprakların sınırları kadarda büyük bir hoşgörü devletidir. Belki de yeryüzünün yarısından fazlasına hükmetmiş bu Cihan İmparatorluğunun bu denli büyüyerek, farklı ırk ve mezhepten insanın yüreğinde taht kurmasının en büyük nedenidir sahip olduğı bu hoşgörü. Tabi ki belirli sınırlar içerisinde.

Gelelim seyyahlarımızın kullandıkları yol güzergâhlarına. Amaçları doğrultusunda çıktıkları bu seyahatlerde, seyyahların sahip oldukları maddi imkân ve şartlar muhakkak ki belirli sınırlar dâhilinde idi. Yani, hepsi bir Bertrandon kadar şanslı değildi ki seyahatini maddi açıdan destekleyen bir dük olsun arkasında. Ama yinede büyük çoğunluğun gitme amacı ajanlık olduğı için arkasında maddi bir sponsoru vardı diyebiliriz. Elde edilecek bilginin mühimmiyeti de göz önüne alınınca seyyahlara verilen destek ve ödüllerde o denli büyük oluyor tabi tıpkı Fransa Bourqoqne dükü Philippe le Bon’un seyahatini tamamlayıp ülkesine dönünce ona başarılarından dolayı ödöl olarak önemli bir makam olan Rupelmonde şatosunun başkanlığını verdiğı ve en soylu ailelerden biri olan Bernieulles’in kızıyla evlendirdiğı Bertrandon de Broquiere gibi.⁵⁶ Bertrandon hediye edilen şatonun resmi ekler kısmında yer almaktadır.

⁵⁵ H.Sezer, a.g.m., s.108

⁵⁶ C.Schefer, s.55.

Seyyahlar seyahatleri sırasında kullandıkları güzergâhları ise yapacakları araştırmalara göre belirlemişlerdir. Kimi deniz yolunun daha kolay ve çabuk olacağını düşünerek bu yolla seyahat etmeyi seçmiş kimi ise yolculuğuna başladığı ülkenin de konumunu göz önüne alarak karayolu ile seyahat etmeyi tercih etmiştir. Mesela Polonyalı Simeon Kudüs’e gitmek için çıktığı bu seyahatinde Kudüs’e giden Mısır gemilerini kaçırdığı için İstanbul’da bütün bir kışı geçirmek zorunda kaldığını, bu beklemesinin sebebininse hem kış şartları nedeni ile yolların kapanmasından hem de İranlılardan korktukları için olduğundan bahsetmektedir kitabında.⁵⁷

Lembergden başlayan yolculuğunda yaklaşık 7 yıl boyunca (1608-1615) Venedik’e kadar tekrar dönmek sureti ile Ege ve Marmara bölgeleri başta olmak üzere Anadolu’nun iç bölgelerine kadar gezen Simeon 1615 ‘te Kudüs’ü ziyaret ettikten sonra Suriye yolu ile Anadolu’ya geçerek kara yolu ile seyahatine devam etmiş ve aynı yol ile Polonya’ya dönmüştür. Burada da görüldüğü gibi seyyahların kullandıkları yol güzergâhları duruma göre değişmektedir.

Bazen de şartlar nasıl olursa olsun seyyahlar belki merak duygularının ağır basması beklide görevlerini yerine getirme mecburiyeti ile olsa gerek yol güzergâhlarını tüm olumsuzluklara rağmen değiştirmemiş ve bazen canlarını dahi ortaya koyarak kendileri belirlemişlerdir. Tıpkı bir Fransız ajanı olan Bertrandon de la Broquiére gibi. Anadolu’da bulunduğu bir sırada Karaman’da Kıbrıslı Lyanchin Castrico ve Lyon Maschere adlarında iki Hristiyan ile karşılaşır. İyi derecede Fransızca konuşan bu Hristiyanlar Bertrandon’a oraya nasıl geldiğini ve nereye gideceğini sorarlar. Karadan memleketine dönmek niyetinde olduğunu öğrenince de ona bunun imkânsız olduğunu, eğer bin canı da olsa bunların hepsini yolda kaybedeceğini söylerler ve ona kendileri ile Kıbrıs üzerinden dönmesini teklif ederler. Fakat Bertrandon “Allah’ın yardımı ile buralara kadar gelebildiğime göre yoluma devam edebilirim” cevabını verir.⁵⁸

⁵⁷ Hrant Der Andreasyan, s.18

⁵⁸ C.Schefer, s.23

a. Kara Yolu Güzergâhları

Bu seyahat şekli deniz yolu ile yapılan seyahatlere göre biraz daha maliyetli olunca doğal olarak daha zengin tüccar ve devlet adamları tarafından tercih edilmiştir ya da ülke kralları tarafından desteklenen gezginler tarafından kullanılmıştır. Bahtsız seyyah (The Unfortunate Traveller) adlı eserinde kahramanı Jack Wilton'ın ağzından: “Yolcu denen adamın sırtı eşek gibi her şeye katlanabilmeli, her şeyi pohpohlamak için köpekkuyruğu gibi dili olmalı, önüne konulan her şeyi yiyebilecek domuz gibi bir ağzı olmalı, her şeyi duyacak ama tek kelime etmeyecek bir tüccar kulağı olmalı.” Diyen Thomas Nashe'ninde dediği gibi seyahat kaderin cilvelerine yolun rahatsızlıklarına karşı koyabilecek güç gerektiriyordu her şeyden önce.⁵⁹ Yeri geldiğinde aylarca, yıllarca insanını, lisanını, kültürünü hiç bilmediğiniz yaban ellerde yaşamak hayatta kalabilmektir beklide seyyahlık. Gideceğiniz yerlere ulaşmak için seçeceğiniz yol ve seyahat şeklide verilecek önemli kararlar arsındadır.

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen ister Fransız ister İngiliz isterse Alman olsun tüm seyyahların büyük çoğunluğu Münih, Budin, Belgrad, Niş, Sofya, Filibe, Edirne, İstanbul üzerinden Anadolu'ya gelerek buradan da boğazı gemilerle geçtikten sonra Bursa, Kütahya, Konya, Adana, Antakya, Suriye üzerinden de Hama, Şam üzerinden Kudüs'e ve Kutsal topraklara ulaşmışlardır. Bertrandon'un Denizaşırı seyahatinde de takip ettiği bu yol güzergâhı karayolu ile seyahat eden seyyahların hemen, hemen hepsinin takip ettiği ortak bir yol durumundadır. Tıpkı bir deve kervanının takip ettiği yolun aynı olması gibi.

Birde seyahatlerde asıl göz önünde bulundurulması gereken durum ise seyahat güzergâhının fiziki özellikleridir. Bu fiziki şartlar ise hem yeryüzü şekilleri hem de iklim koşullarıdır. Kısacası yol güzergâhları etraflarında bir çekim alanı yaratır. Örneğin tarihi bir yol üzerinde ilerleyen bir kervanın tercih ettiği en önemli ulaşım prensibi, varmak istediği yere en kestirme yoldan ulaşmak istemesidir. Bu nedenle

⁵⁹ Ö.Kumrular, **İslam Korkusu**, s.145

gerektiğinde en kestirme yolu kullanarak hem zamandan hem de parasal açıdan tasarruf için dağ yollarını kullanmak gereği duyulur.⁶⁰

Aynı şekilde Kudüs'e giden seyyahlarında kullandıkları yol güzergâhlarını belirlerken bu kriterlere uymaya çalışmışlardır. Çünkü bazısının maddi durumu bu seyahati kısıtlarken bazılarının ise sağlık durumu gezi programlarını sekteye uğratmıştır. Mesela Polonyalı Simeon Anadolu'ya geldiği ilk dönemlerde özellikle ege bölgesinde hâkim olan Akdeniz ikliminin ılıman şartlarından çok kötü şekilde etkilenmiş tabiri caizse havanın çarpmasıyla ağır şekilde hastalanmış ve aylarca da bu hastalıktan kurtulamamıştır. Hastalığının bu kadar uzun sürmesi belki de bakımsızlıktan olmuştur ama sağlığını 5 ay gibi uzun bir süre yitirmesi seyahatinin uzamasına ve çok arzuladığı Kudüs'e geç gitmesine neden olmuştur.⁶¹

Kara yolu ile Kudüs'e ulaşan hacılar ve seyyahlar tekrar dönüş yolu olarak genellikle geldikleri yolu kullanmışlardır. Aslında o dönemin şartları göz önüne alındığında bu pek şaşırtıcı gelmiyor kulağa. Çünkü hem zor arazi şartlarının hâkim olduğu hem de yollarda güvenliğin pek olmadığı bu durumda daha önce kullanılmış, bilinen bir yoldan devam etmek tabi ki de seyyahlara daha cazip gelmiştir.

Yalnız şu yanlış anlaşılmasın ki verdiğimiz bu bilgilerdeki yol haritası tüm seyyahların karadan kullandıkları güzergâh değildir. Ama kara yolu ile seyahat edenlerin büyük çoğunluğu Bertrandon'un haritasındaki şehirler üzerinden seyahat etmeyi tercih etmişlerdir.

Seyyahlar tarafından kullanılan bir başka güzergâh ise Avrupa'dan İstanbul'a gelerek oradan Bursa, Manisa üzerinden iç Ege'yi ziyaret ederek yine Antakya(Hatay) üzerinden geçip Kudüs'e doğru yol almışlardır. Venedik'ten yola çıkan ünlü gezgin Simeon Tokat, Sivas üstünden Malatya, Harput, Palu, Çabakçur üstünden Muşa gidip dönerek Harputtan, Gölcük Ergani, Devegeçidi yoluyla

⁶⁰ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu-Cihan Özgün, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXVI/2Aralık 2011, s.530.

⁶¹ Hrant Der Andreasyan, s.142

Amida'ya varır ve Hasan Paşa hanına iner. Simeon Diyarbakır'a çeyrek mil uzaklıkta dediği kervansaray ve Silvane köprüsünü anlattığına bakılırsa daha doğuya bu yoldan ilerlemiş veya en son Malabadi'ye kadar gelmiş olmalıdır.⁶² Simeonun Anadolu üzerinde izlediği güzergâh bu şehirleri kapsamaktadır. Türklerle ilgili hiçbir bilgisi olmadığı halde Osmanlı topraklarına elçi olarak gönderilen E. D. Busbecq te kara yolu ile seyahat edenler arasındadır. Viyana üzerinden Osmanlı topraklarına gelen seyyah dönüş içinde aynı güzergâhı kullanmıştır. Özellikle birçoğu Kudüs yolcusu bu yakardaki bölümde de ismini saydığımız seyyahlar Anadolu üzerinden hemen hemen aynı yollardan geçmişlerdir.

Orta doğuya altı seyahat yaparak Anadolu topraklarına da uğrayan bir başka seyyah ise coğrafya, keşiflerin, araştırmacıların ve genel valilerin hizmetine girmeden önce kervan ticaretinin vazgeçilmez koşulu olan güzergâhları belirleme ve betimleme işlevini üstlenen 17. yüzyılın önemli Fransız tüccarlarından Jean-Baptiste Tavernier'dir. Anadolu'da birçok şehir gezen bu tüccar seyahati sırasında kara yolunu tercih etmiştir. Her ne kadar Kudüs'e uğramamış olsa da Anadolu toprakları hakkında verdiği bilgiler tarihe ışık tutabilecek niteliktedir. Edirne'den Anadolu topraklarına girerek İstanbul, İzmit, Tokat, Erzurum, Van, Diyarbakır, Ankara, Afyon, Manisa Turgutlu, İzmir şehirlerini gezen seyyah burada gördükleri hakkında geniş bilgi vermiştir.

Seyahatnamelerin çoğunda açıkça görülüyor ki günümüzde karayolu ile hangi anayollar kullanılıyor ise yüz yıllar önce de insanlar hemen, hemen aynı güzergâh üzerinden ulaşımını sağlamışlardır. Çünkü her ne kadar zamanla bu yolların bulunduğu yerler bazı coğrafi değişikliklere uğramış olsa da temel itibari ile halen aynı konumlarını korumaktadırlar. Bu sebeple de Anadolu'ya gelen seyyahların neredeyse tamamı aynı yol güzergâhlarını kullanmışlardır. Sadece görülmek istenen şehirler ve birde bu merkezlerin görülme nedenleri farklılık göstermiştir.

⁶² Orhan Cezmi Tuncer, "Diyarbakır Harput Kervan Yolu", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 1999, S.5, s.152.

b. Denizyolu Güzergâhları

Anadolu üzerinden Kudüs'e doğru seyahat eden seyyahların kullandıkları bir diğer yol ise denizyoludur. Ortaçağ'ın son diliminde ve Yeniçağ'da çok çeşitli seyahat tipleri mevcut olmasına rağmen hâlâ düzenli bir yolculuk sistemi yoktur. Tek istisna her sene Venedik'ten tüm hacıları toplayıp Kutsal Topraklara doğru yola çıkan kadırğa idi. Hacı kadırgasında seyahat etmek, tüccar kadırgalarında seyahat etmekten çok daha rahatsız idi. Ne de olsa hacılar kadırganın içinde sıkı istif yolculuk etmek zorunda idiler. Üstelik bu hacıların çoğu hayatlarında ilk defa deniz yolculuğuna çıkıyorlardı. Deniz yolculuğu fırtınalar ve korsanlar gibi tehlikeler başta olmak üzere beraberinde pek çok felaketi getiriyordu. Bütün yolculuklar arasında belki en güvenli ve kısmen rahat olanı nehir yolculuklarıydı. Albert Dürer'in 1520'de Nürenberg'den Anvers'e yaptığı yolculuk bunlara örnektir. Seyahat etmek için biraz da varlıklı olmak gerekir.⁶³

Elizabeth devri yolculuk gelenekleri içinde çok ilginç bir ayrıntı vardır. Geleneksel olarak yolculuğa çıkan kişi, yolculuk arifesinde bir dostuna bir miktar para bırakır ve eğer geri dönebilirse kendisinden bir kaç katını alır. Bu bir çeşit hayat üzerine oynanan kumarı andırıp ilk bakışta nahoş gözükse de aslında o devrin zor şartlarında türlü badireler atlatarak sapasağlam geri gelebilen bir yolcuya arkadaşının sevincini göstermesi, onu dönüşünü kutlaması için parasını çok daha fazlasıyla kendisine geri verilme âdetinden başka bir şey değildir. İstanbul ve Kudüs'e doğru yola çıkmadan önce Fynes Moryson da aynı şeyi yapmıştır. Ayrıca seyyah her daim tetikte, tedbirli olmalıdır. Moryson handa kalan bir yolcunun şöyle uykuya dalması gerektiğini söyler: kılıcı yanı başında, para kesesi yastığın altında. (Osmanlı topraklarında silah taşınmamasını söyleyen de ta kendisi olduğuna göre, imparatorluk toprakları dışındaki yolculuktan bahsediyor olmalıdır). Ayrıca bu para kesesi insanın sabah ilk ihtiyacı olan şeye -çorap bağı gibi- sarılmalıdır ki, yolcu onu orada unutmasın.⁶⁴

⁶³ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.60

⁶⁴ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.61

Deniz yolunu tercih eden seyyahlar arasında yazıldığı 1457 den ilk yayınlandığı 1804 e kadar unutulmuş bir el yazması halinde kalan “Denizaşırı Seyahati” yazmış olan Bertrandon De La Broquiere de bulunmaktadır. Broquiere 1432 yılında Bourgogne dukası Philippe le Bon tarafından Doğuda bir “gizli” seyahat ile görevlendirilmiştir. 1432 yılında Venedik’ten bir gemi ile Akdeniz’e açılarak Yafa ya çıkar, Kudüs’e buradan da çevredeki kutsal yerlere gider. Fakat Hristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır.⁶⁵ Ekler kısmındaki Bertrandon’a ait haritada da görüldüğü gibi Bertrandon Venedik ten gemi yolculuğu ile başladığı seyahatine ajan olarak devam edince kara yolunu kullanarak gezisine devam etmiş ve ülkesine de yine bu kara yolunu kullanarak dönmüştür.(Bertrandonun kullanmış olduğu güzergâhın haritası ekler kısmında yer almaktadır) Bertrandon’un Venedik’ten başladığı denizaşırı seyahati Parenzo, Zara, Modon, Girit Adası, Rodos Adası, Kıbrıs Bafa limanlarından geçerek Kudüs’e doğru gitmek için Yafa limanına gelmesiyle ilk bölümünü tamamlar. Kudüs’ü ziyaretinden sonra ise seyahatine kara yolu ile devam eden Bertrandon yol güzergâhı olarak ta Anadolu toprakları üzerinden dönmeye karar verir. Kudüs, Şam, Hama, Antakya üzerinden Adan, Misis, Konya, Kütahya, Bursa, İstanbul, Edirne şehirlerini geçen Bertrandon Belgrad, Budin, Viyana üzerinden tekrar Venedik’e ulaşır.⁶⁶

Bertrandon dışında Kudüs’e varmak için denizyolunu kullanan başka seyyahlarda olmuştur tabi ki. Bunlar arasında Pero Tafur da maddi durumunun iyi olması ile göze çarpanlar arasındadır. Günümüzde İspanya toprakları üzerinde kurulmuş olan Kastilya krallığından yola çıkan Tafur deniz yolu ile Kudüs’e ulaşmış dönüş yolunda Anadolu üzerinden Trabzon ve İstanbul şehirlerini ziyaret ederek yolculuğuna devam etmiştir. Tafur seyahati sırasında Anadolu ve insanları hakkında övgü dolu sözleri ile de dikkat çekmektedir.

⁶⁵ C.Schefer, s.11

⁶⁶ C.Schefer, s.24

Deniz yolunu kullanan bir başka seyyah ise Venedik'ten yola çıkan Pietro Dela Vale'dır. Beş yüz kişilik bir gemi ile Venedik Malamocco'dan yola çıkan seyyah 1614 Ağustosunda Konstantinapol'e gelerek buradan da yine deniz yolu ile adalara oradan da Kıbrıs ve Yafa limanlarına uğrayarak Kudüs'e ulaşmıştır.

Genel olarak hacılar Avrupa'nın dört bir yanından Venedik'e geliyor ve buradan yola çıkacak olan ilk gemiye binerek, adadan adaya atlayarak Kutsal Topraklara ulaşıyorlardı. Geminin yola çıkmasını beklerken de bu büyümlü seyahatin sunduğu sürprizleri keşfedecek vakitleri oluyordu. Bu pek tabii alt tabakadan gelen ve daha önce büyük şehirlere ayak basmamış hacıları daha çok etkiliyordu. Bu yüzyılda Milanolu bir hacı Venedik'in ihtişamından çok etkilemişti. Bu şehrin debdebesi karşısında düştüğü hayranlığı anlatmadan önce şu sözleri sarf etmişti: “Eğer Venedik şehrini gereğinden fazla övdüysem bu seyahatnamemi okuyacak olan okurlardan özür dilemek isterim.”

Venedik, pek çok hacının Türkleri yakından görmesi için bir fırsat sunuyordu adeta. Kendi topraklarında hiç Türk'le karşılaşmayan pek çok insan Kanallar Şehri'nde onları tanıma, daha doğrusu uzaktan da olsa gözleme fırsatı buluyorlardı. 1481 yılında Kutsal topraklara varmak üzere yola çıkan Alman bir Fransisken frer Venedik'te Türklere ait gördüğü ve duyduğu şeyler karşısında hayli rahatsızlık duymuştu. Anlattığına göre, o Kanallar Şehri'ndeyken Büyük Türk askeri bir elçi grubu göndermişti.⁶⁷ Bu yüzyıllarda bazı seyyahlar ise bu gezilerinin amaçlarını açıkça söylemektense bu amaçlarını gizli tutmayı tercih etmişlerdir.⁶⁸ 1480 yılında Kutsal Topraklara gitmek üzere yola çıkan Milanolu Santo Brasca, seyyahın yanında iki çanta taşıması gerektiğini söyler. Birisi sabırla, diğeri 200 Venedik dukasıyla dolu olmalıdır. Başka bir yolcu da gemiye biner binmez kaptanla dostluk kurulması gerektiğini, böylelikle iyi bir yerde yolculuk edilebileceğini, sıcaktan ve pis kokudan yolculuğu zorlaştıran güverte altında gitmekten kurtulunacağını söyler. Gerçekten de

⁶⁷ Tavernier.s.79

⁶⁸ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.84

hac yolcuğunda insan kalabalığı içinde yol almak sanıldığı kadar kolay olmamalıdır.⁶⁹

Ulm'lu Dominiken bir papaz olan Felix de Faber bu yolculuğu 1480 ve 1483 yıllarında iki kez gerçekleştirmiştir. Hacıların yedek elbise taşımamalarından, çok pis koktuklarından; elbiselerinin, saçlarının ve sakallarının pislikten hastalık taşıyacak seviyeye gelmelerinden dert yanar. Santiago de Compostela'da hac yolculuklarını tamamlayan hacıların, haccın son durağı olan şehir katedralinde birbirlerinin kötü kokularından bayılmamaları için Kilise'nin bulduğu harika çözümü hatırlayalım: Tepede asılı olan ve iki yana sallandıkça içindeki tütsüyü etrafa yayan devasa bir şişe! Seigneur de Villamont'un 1589 yılında çıktığı yolculuğun kayıtları da Yeniçağ da bir hacının akıl defteri niteliğini taşır. Villamont da hacca Venedik'ten çıkan bütün diğer hacılar gibi Venedik'te gemi beklerken bu muhteşem şehri gezme fırsatı bulmuştur. Trablus'a (Tripoli/Suriye) giden bir gemi bulmuş ve kaptanla fiyat konusunda anlaşmıştır. Kaptanın masasında yemek yenecek olursa ki kendisi bunun için ayda 49 libra ödemiştir, bunun et, balık, pirinç, peksimet ve yarı yarıya su katılmış şaraba ortak olunacağı anlamına geldiğini ondan öğreniyoruz. Yolda hasta olup kusma halinde önerisi ise zencefil gibi mideyi rahatlatan besinlerdir. Kaptanın masasındaki yemeklerin ağır gelmesi ihtimalini göze alarak yolcunun yanında "1 kg. şeker, 2-2.5 kg. Şam kuru üzümü, 2.5-3 kg. büyük erik ve Venedik'te bulunabilecek diğer meyvelerden" alması gerektiğini belirtir. Ayrıca yolcunun yanına bir varil de şarap alması gerekir, böylelikle sabahları peksimetle birkaç yudum içebilir. Ayrıca bir varil su da alınmalıdır, çünkü gemide verilen su herkese eşit oranda dağıtıldığı için, zaman, zaman yetersiz gelebilir. Villamont'a göre geminin en güzel yeri pupadır ve kaptanla önceden konuşulursa burada oturulabilir. Pek tabii daha önceden onun masasında yemek, yemek üzere gereken parayı verdiyseniz! Burası, rüzgâr her taraftan gelse de yağmur almaz. Ayrıca burada geminin korkunç kokusundan ve sizi rahatsız eden insan kalabalığından da uzak kalma lüksüne sahip olursunuz. Eğer bir fırtına çıkıp da gemi sallanacak olursa, hemen geminin ortasına geçilmesi gerekir, nitekim burada sallantı nispeten az olduğundan kusma hissi azalır. Ayrıca seyyah

⁶⁹ Tournefourt.s.117

yanına bir de Kıbrıs pamuklusundan mamul bir şilte de almalıdır. “Bazı yabancı milletlerin kısa elbiselerden korktuğunu” hatırlatıp “Türk stili ucuz uzun bir elbise” almayı da ihmal etmediğini belirtir. Ayrıca yeşil renkte kıyafetler giymekten kaçınılmasını, bunun Müslümanları kızdırdığını da ekler. Yolda mütevazı bir görüntü sergilemek, değerli ve dikkat çeken eşyalardan sakınmak gerekir, çünkü Villamont’un iddiasına göre “Türkler, Mağripliler ve Araplar bunları alıp kaçmaya pek meraklılardır”. Yolculukta yanına fazla iç çamaşırı aldığını, gemileri basan haşarattan kurtulmanın en iyi yolunun temizlik olduğunu, denizcilerle ve temizlikten uzak fakir yolcularla temastan kaçınılması gerektiğini de vurgular.⁷⁰

⁷⁰ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.62

İKİNCİ BÖLÜM

(XV. VE XVI. YÜZYILLARDA KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR)

A. KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLAR

XIV ve XV. yüzyıllarda Avrupa'da Türkler hakkında varılan yargılar ve onlarla ilgili nelerin bilindiği konusu, kapsamı bakımından o zamanın Türk imajının iki ayrı yönünü teşkil eder. Bugün de olduğu gibi bilinenler bazı önyargılar biçiminde yayılmıştı fakat bunlar kilise ve asilzadelerin propagandasını yaptıkları gibi yalnızca olumsuz yönde değillerdi. 1453'ten beri Avrupa'da yankılanan “Türkler geliyor” nidalarını sadece korku ifade eden haykırışlar olmadığını dolaylı ya da dolaysız bir şekilde gösteren birçok belge mevcuttur.⁷¹

Özellikle 1571, Avrupa'da Türk imgesinin şekillenmesi açısından dönüm noktası olmuştur. İnebahtı hezimetıyla birlikte Türklere, özellikle Türklerin yenilmezliğine dair yazılıp çizilenler ciddi bir şekil ve içerik değişikliğine uğrar. ⁷² Yazılan her türlü öznel eserde (makale, kitap, şiir) olduğu gibi seyahatnamelerde de ortaya konulan bilgi mutlaka yazan kişinin öznel yargılarını içermektedir. Her ne kadar seyyahlar gördüklerini kâğıda aktarmış olsalar da hisleriyle aktarmış olmaları mümkündür. Çünkü günümüze kadar yazılmış olan seyahatnameleri ve yahut ta diğer yazılı kaynakları elimize aldığımız zaman görüyoruz ki sadece biz Türkler hakkında değil diğer millet ve ırklar hatta her türlü varlık hakkında da aynı şekilde bazen yanlı bazen de acımasız eleştiriler yazıldığını olmuştur. İşte çalışmamızın bu kısmında da seyahatnamelerde Türkler hakkında yazılmış olan iyi-kötü, güzel-çirkin birazda seyyahların insaflarına kalmış olan Türk tiplemesini ele alacağız.

⁷¹ Wilfred Buch, “14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri”, **Belleten**, XLVI/183 Temmuz 1982, s.509

⁷² Özlem Kumrular, **Türk Korkusu**, İstanbul Şubat 2008, s.61

a. Ogier Ghiselin De Busbecq

Özellikle XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun ihtişam çağıdır. Avrupalıların muhteşem dedikleri Kanuni Sultan Süleyman'ın fetihleri ve zaferleri Avrupa'da Türk korkusunun süreklilik kazanmasına yol açmıştır. Osmanlı da bir başka bilgi toplayıcı grupsa diplomatlardır. Özellikle XVI. yüzyılda Osmanlıya gelen elçiler ve maiyetindekiler öncü rol oynamışlardır. Bu elçilerin başında Ogier Ghiselin Busbecq gelmektedir. Busbecq'in bu dönemde Osmanlı sistemine ve Osmanlı ordusuna hayranlığı çok barizdir.⁷³ Ayrıca bu elçilik heyetlerinde din adamı olarak bulunan Hans Dernschwam, Salomon Schweigger ve Stephan Gerlach, gözlem ve incelemelerini yayınladıkları kitaplarında aktarmış oldukları bilgiler ile Batı Avrupa'nın Türk imgesinin oluşumunda önemli rol oynamışlardır.⁷⁴

b. Giovanni Ricci

İstanbul'un fethine şahit olmuş Ferrara (İtalya'da bir şehir ismi) 'lı bir kronik yazar ve seyyah Giovanni Ricci, Türk isminin dünya tarihine altın harflerle yazıldığı bu büyük olayı kendince şöyle anlatmıştır; 1453 yılı, 29 Mayıs günü, Konstantinopolis'i kuşatmak için şehrin çevresini sarmış üçyüzbin kişilik Türk ordusu şehri zorla ele geçirdiğinde, Büyük Türk oradaki otuzbin insana zulmetti ve Türkler ertesi gün, Cenevizlilerin bulunduğu keleyi (Pera) ele geçirdiler. Kaleyi buyruğu altına alan Türk, Konstantinopolis imparatoruyla başka birçok senyör ve şövalyenin başını kestirip insanları öldürerek büyük bir acımasızlık sergiledi. Avrupa İstanbul'un fethinden öylesine etkilenmişti ki Doğunun ana şehrinin ele geçirilmesi ve Boğaz içine yerleştirilmiş İtalyan deniz güçlerinin küçük düşürülmesi sonucu pek çok kimsede Hristiyanlığın sonunun yakın olduğunu kanısı uyandı. İncilin vahiy kitabındaki kızıl at, yıkım savaşı meleği, Avrupalıların zihninde daha çok Türk giysisine bürünmüş olarak beliriverdi; Türk günahkâr Hristiyanlardan Tanrının

⁷³ M. Ali Ünal, Özlem Kumrular, "XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Avrupalı Seyyahlarda Türklere Karşı Nefret ve Hayranlık", **Türk Yurdu Dergisi**, XXXIII/310, Haziran 2013, s.44

⁷⁴ İlhan Pınar, "İlk Karşılaşmalar İlk İzlenimler: Sefaretnamelerde ve Esaretnamelerde Batı Avrupalıların Osmanlı-Türk Algısı Üzerine Kaynaklar", **Türk Yurdu Dergisi**, XXXIII/310, Haziran 2013, s.52

intikamını alan kişi olarak yorumlandı.⁷⁵ Giovanni Ricci'nin bu sözleri de Türk adının Avrupa'da meydana getirdiği yankıyı en iyi şekilde anlatmaya yetmiştir.

c. Pero Tafur ve Jean-Babtiste Tavernier

Seyahatnameleri incelerken görüyoruz ki seyyahların birçoğu Osmanlı topraklarına siyasi amaçlarla gelmiş olsalar da bazıları da gezip görme tutkusuyla yola çıkmışlardır. Bu isimlerin başında ise bir Kastilya asilzadesi olan Pero Tafur gelmektedir. Seyahat etmedeki amacı sadece gezme tutkusu olunca Pero Tafur'un Türkler hakkındaki izlenimlerinin çok daha yansız olacağı kanısındayız çünkü bazı seyyahlar ajanlık yapmak için geldikleri Osmanlı topraklarında gördüklerini ya da duyduklarını, başkalarından tersini duymuş olsalar da, taraf tutarak anlatmışlardır mesela seyyah Tavernier buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kendisini modern ve aydın Batının bir üyesi olarak tanıtan ve antikçağın kitabında okuduğu parlak hikâyeyi yerinde görmek için seyahatine başlayan(seyyahın gezisi sırasında kullandığı yol haritaları ekler kısmında yer alamakadır) ancak gittiğinde “sefil köylülerin çevirdiği harabelerle” karşılaşan bu aydın kişi ki; sefil kelimesini yoksulluk mu aşağılık mı anlamında kullandığı az çok belli “buralar eğer bu hale gelmişse suçlusu Barbarlar, Türkler v Araplardır⁷⁶” diyerek Türklere ve doğu ülkelerine olan önyargılarını ortaya koymaktadırlar. Aynı seyahatnamesinde özellikle Türklerin birer eşkıya olduğunu vurgulayarak, tüm Asya ülkelerindeki insanları da çalışmaktansa yoksulluk içinde yaşamayı tercih eden eşkıyalar, tembel insanlar olarak betimlemiştir.⁷⁷

Her ne kadar Tavernier ve onun gibi düşünen bazı seyyahlar Türklerin birer eşkıya olduklarını düşünseler de Anadolu'yu ziyaret eden daha birçok seyyah ise hemen hemen bunun tam aksini düşünmektedir ve bu düşüncelerini aktardıkları, seyahatnamelerindeki güzel sözleri ile Türk Milletini gururlandırmışlardır. Az önce bahsettiğimiz seyyah Pero Tafur bunlar arasındaki güzel bir örnektir. Türkleri

⁷⁵ Giovanni Ricci; **Türk Saplantısı, Yeniçağ Avrupasında Korku, Nefret ve Sevgi**, (Çev. Kemal Atakoy), İstanbul, Şubat 2005, s.31

⁷⁶ Tavernier, s.33

⁷⁷ Tavernier, s.43

yakından tanımak isteyen bu asilzade Cenevizli dostu ile Edirne de bulunduğu sırada Türkler hakkında geniş bilgi edinmiş ve bunları da eserinde şöyle yazmıştır.

“Büyük Türk (Sultan II. Murad) ve insanları şehirleri yanı başlarında olmalarına rağmen, yaz kış daima bozkırlarda çadırlarda yaşamaktadırlar.⁷⁸ Türkler asil insanlardır doğruya düşkünlüdürler⁷⁹ yalan söyleme alışkanlıkları yoktur ve oralarda hem giyinişleri hem yemek yiyişleri hem de oyun oynayışları ile asiller gibi yaşamaktadırlar, oyunlara çok düşkünler, neşeli ve hoş sohbet insanlardır, öyle ki faziletten ilk bahsedildiğinde ilk akla gelen Türklerdir”⁸⁰ Sözlerinden de anlaşıldığı üzere seyyah Türklerin karakterlerine hayran kalmış ve bunu da açıkça kelimelere dökmüştür. 1430’lu yıllarda yani 15. yüzyıl ortalarında bu kadar medeni ve ileri sözlerle tasvir edilen bir millet nasıl olurda neredeyse iki yüzyıldan da fazla bir süre sonra daha da gelişeceği yerde, 1650’lerde seyyah Tavernier tarafından aylak aylak gezen barbarlar denilecek kadar geriler buda bilinmez. Çalışmamız içerisinde sıkça vurguladığımız gibi her seyyah muhakkak ki kişisel düşüncelerine yer vermiştir eserinde vermesi de gayet doğaldır. Ancak edindiğimiz tüm kaynaklarda görüyoruz ki Türkler tarihin her sahnesinde gıpta ile bakılan bir millet olmuştur.

ç. Jean Thevenot

Seyhatnameleri incelediğimiz zaman görüyoruz ki Türklerden övgüyle bahseden tek seyyahımız Pero Tafur değildir. Bir başka isimse az önce bahsettiğimiz Tavernier ile 1655’te aynı kervanda yol alarak İsfahan da birlikte bulunduğu seyyah Jean Thévenot dur.⁸¹ Thévenotun Türkler hakkındaki düşüncelerine ise 17. yüzyılı anlatacağımız 3. bölümde yer vereceğiz.

⁷⁸ Pero Tafur, **Travels and Adventures 1435-1439 Translated and Edited with and introduction by Molcolm Letts**, Newyork 1929, s.126

⁷⁹ P.Tafur, s.128

⁸⁰ E.Önalp, a.g.m., s.237

⁸¹ Tavernier, s.23

d. Antonio Tenreiro

Her ne kadar seyyahlar için Batı bölgeleri gezilmesi daha cazip ve ulaşımı kolay yerler olsalar da, doğu bölgeleri de bu gezilerden nasibine düşen merak payını almışlardır. Mesela İran Şahına gitmek üzere Portekiz elçisi ile yola çıkan seyyah António Tenreiro İran’da karşılaştığı Türkmenler hakkında Şunları söylemektedir: (Turgumais) Türkmenler yani Şahın hükmü altında olan bu bölge halkı her zaman arazide çadır hayatı sürdürmekte; yün keçeden yapılmış çadırlar üzerinde keten bezinden mamul yuvarlak çadırlarını taşıyorlar. Hayatlarını (gado muido)küçükbaş hayvan ve at yetiştirmekle geçiriyorlar. Beyaz ve sarımsı ırk. Kadınları pek güzel; çok iyi ipekten halı dokuyorlar. Ok kılıç veya pala ve çelik kalkanlarla silahlanıyorlar. Kış veya yaz daima daha iyi iklimli başka yerlere göçüyorlar. Şahın ülkesinde hüküm süren Safavi tarikatına inanıyorlar, yani Muhammed’den ziyade Ali’ye saygı duyuyorlar Kırmızı başlık takıyorlar. Kendilerine Kırmızı başlar anlamına gelen “cazelbaras” “cabeças” diyorlar. Şunu fark ettim ki ne İslam kanunlarına ne putperest adetlerine ne de başka bir esasa bağlı değiller.”

e. Giovan Antonio Menavino

Gezginler arasında bazı isimler vardır ki gezi amaçlı çıktıkları bu meşakkatli yolda başlarına gelmeyen kalmamış hatta esir bile düşenler olmuştur. İşte bu isimlerden bir tanesi de daha 12 yaşında iken babası ile çıktığı deniz yolculuğunda Korsika da Türk korsanlarının eline düşen ve esir pazarında satılarak 10 yıl Sultan Bayezid himayesinde çalıştırılan Giovan Antonio Menavino dur. Öyle ki Menavino’nun Büyük Türk’ün sarayında iç oğlan olarak başladığı hizmet, götürüldüğü Çaldıran Muharebesi sonunda ülkesine kaçmasıyla son bulmuştur.⁸² Ülkesine döner dönmez Fransa kralının Türklere savaş açama hazırlığında olduğunu duyunca yaşadıklarını esere dönüştürerek krala sunmuştur. Bu eser Avrupa’nın

⁸² Geovanni Antonio Menavino, **Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Nisan 2011, s.5.

Osmanlı İmparatorluğu'na müthiş bir korku duyduğu 16. yüzyılda okuyucularda inanılmaz bir alaka uyandırmıştır.⁸³

Menavino kitabında Türkleri anlatmaya ilk olarak, onların kutsal kitaplarından başlamıştır. Türklerin “Mushaf” (Kuran-ı Kerim) adını verdikleri bu kitaba çok özenle davrandıklarını, baştan aşağı yıkanmadan ellerine dahi alamadıklarını, kemerlerinden aşağı asla tutmadıklarını ve okuduktan sonra onu öperek gözlerine değdirdiklerini emniyetli bir yere koyduklarını söylemiştir. Kitap hakkında daha fazla bilgi toplayan Menavino kitapta ilk emrin “La ilahe illallah Muhammeden Rasulullah” olduğunu anlamınınsa Allah her şeyi yarattığı için ona ve ahir zaman Peygamberi olan Muhammed’e aynı şekilde inanmak lazım geldiğini yazmıştır.⁸⁴

Türklerin kutsal kitabını iyice inceleyen Menavino bu kutsal kitap içerisinde yer alan daha birçok emir ve kurala, Türklerin nasıl ve nerelerde ibadet ettiklerini ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Örneğin, Türklerin mescitte toplanıp herkesin yüzünü güneğe çevirdiklerini, müezzinlerin kulelerde (minarede) ilahi (ezan) okuduktan sonra hepsinin ellerini kuşak gibi bellerine sararak ayağa kalkıp başları ayaklarına doğru eğip kıpırdamadan tevekkül içinde beklediklerini, o esnada İmam denilen başka bir din adamı ayağa kalkıp, çok yüksek sesle bir ilahi okuduğunu ve müezzin muavini olarak ona cevap verdiğini ve İlahi hitama erince birdenbire yere çökerek “Suphanallah, Suphanallah, Suphanallah” dediklerini yani “Allah’ım biz bedbaht günahkârlara merhamet eyle”⁸⁵ anlamına gelen dua yı ettiklerini söylemektedir.

Yine sadakadan bahsederek şöyle söyler; “Muhammed’in ümmeti emredilen sadakanın fakirlere, onlar istemeden verilmesi lazım geldiğini söylenir. Zira istemeden verilen sadaka karşı tarafın talebi üzerine verilenden daha sevaptır. Halk mütemadiyen sadaka vermek zorundadır. Zenginler çok mal mülk sahibi olduklarından bağışta bulunmaları gerekir. Bu yüzden mahallelerinde geçimlerini sağlayamayan ihtiyarları, çocuklu dul kadınları aramaları ve onlara gizlice

⁸³ G.Antonio Menavino, s.19

⁸⁴ G.Antonio Menavino, s.19

⁸⁵ G.Antonio Menavino, s.23

hizmetkârlarını göndererek ziyaret etmeleri, para ve hayatlarını idame ettirmeleri için lüzumlu şeyleri vermeleri iktiza eder. Kuran'daki emirlere göre çıplakları giydirmek, açların karınlarını doyurmak mecburiyetindedirler.”⁸⁶

Türklerin ibadet yerlerini yani Camileri salyangoza benzetmiş⁸⁷ Türkiye’de dört tarikat bulunduğundan bahsetmiştir. Bunlar Cemaliler, Kalenderiler, Dervişler ve Torlaklar tarikatlarıdır. Cemaliler in, dünyevi dinlerden uzak, gezmeyi seven, daha çok zanaatkâr olan kibar insanlardan oluştuğunu,⁸⁸ Kalenderiler in, diğerlerinden çok farklı olup, tekke denilen kiliselerinin olduğu ve tekke kapılarında “Ceaden ormac, dilersin cusgiunge, al chachecciuur” yani bu tarikata girmek isteyen, bekârete münasip şekilde davranmalıdır denildiğini ve çoğununda bakir olduğunu⁸⁹, umumiyetle başlarında saç olmadığını, Dervişler in, son derece neşeli insanlar olduğu ve elbise olarak güneşte kurutulmuş, hadım edilmiş kuzu derisi kullandıklarını⁹⁰ ve son olarak ta Torlakların ise hayvanlardan farksız yaşamadığını başlarının kel olup terlerini tutmaları için bezle şakaklarını yaktıklarını, sadakalarla yaşadıklarını okuma yazma bilmediklerini ve fal bakarak bahşişlerle geçindiklerini⁹¹ anlatmaktadır. Görüldüğü üzere Menavino’nun Türkler hakkında verdiği bilgiler Türk tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Dini emirler dışında Türkler de uygulanan gelenek ve göreneklere de yer verir eserinde. Bunların başında “Türk Düğünleri” gelmektedir. Genellikle önyargılı sözlerle anlatmıştır görüp yaşadıklarını. Mesela düğünlerden bahsederken evliliklere “acayip bir şehvet düşkünlüğü” denebilir diyerek eleştirisine başlamış devamını ise şöyle getirmiştir. Aşkla yanıp tutuşan yani bir kadınla cinsi münasebete girmek isteyen biri, kadını babasından ister ve bir miktar para karşılığı kadını alır bu paraya drahoma manasına gelen çeyiz adı verilir. Biz Hristiyanlarda tam tersi kadınlar kocalarına drahoma verirler. Damadın anası ve babası okular ve baharat rengine

⁸⁶ G.Antonio Menavino, s.26

⁸⁷ G.Antonio Menavino, s.42

⁸⁸ G.Antonio Menavino, s.50

⁸⁹ G.Antonio Menavino, s.51

⁹⁰ G.Antonio Menavino, s.52

⁹¹ G.Antonio Menavino, s.54

“kına” denilen bir tozla birlikte tatlı yiyecekler hazırlarlar. Oyunlar oynanır. Gelin iyice yıkanıp hamamdan çıkınca Türk usulü oldukça hoş muhtelif danslar başlar ve ertesi sabah damadın birkaç yakını gelini damadın evine götürmeye gelirler damadın evine varınca gece birlikte eğlenmeye başlarlar ve umumi bir adet üzerine yatmaya giderler. Ertesi sabah damadı arkadaşları hamama yıkamaya götürüp orda çamaşırlarını gizlice alıp babasını kıyafet tedarik etmek zorunda bırakırlar. Bu Türklerin düğün şekli olup kanunlar da ki emirlerden oldukça uzak bir tarzıdır. Tek bir kadından memnun olmayan erkekler iki ya da üç kadın daha alabilirler. Çocuk yapmayan kadını kendi istekleriyle terk ederler. Böylece hayatlarını vahşi hayvanlar gibi geçirirler.⁹² Bu sözlerin den de anlıyoruz ki Menavino’nun Türklere olan ön yargısı oldukça fazladır.

f. Hans Dernschwam ve Stephan Gerlach

Seyyahların birçoğu Türkler hakkında övgü dolu sözler kullansa da aralarında eleştirilerini esirgemeyenlerde vardır. Mesela Menavino’dan başka Türk’ler hakkında önyargılı olan seyyahlardan biriside bir 16. yüzyıl seyyahı olan Alman Hans Dernschwam’dır. Dernschwam devrin meşhur seyyahlarından, resmi vazifesi yoktur Osmanlı başkentini görmek arzusu ile bütün masrafları kendisine ait olmak üzere 1573’te Viyana’dan yola çıkmıştır.⁹³

Türkler hakkında verdiği bilgilere bakıldığı zaman Türkler hakkında “Hristiyanları Müslüman yapmak için her yola başvururlar, bir sürü laf ve sözle onları kandırırlar” diyen Stephan Gerlach ikna edilip din değiştirenler için “kandırıldı” ifadesini kullanmayı tercih eder. “Aynı şekilde bir başka seyyah Galland’da bilinçsizce sarf edilen kelime-i tevhid veya kelime-i şahadetten sonra, Müslüman olduğu düşünülerek zorla sünnet edilen ve başına sarıl sarılan bir Rum gencinden bahseder. “Aralık 1554 günü Türkler genç bir Rum oğlan çocuğunu bizim konağın önüne getirdiler. Çocuğun anası adamların arkasından ağlayarak koşup

⁹² G. Antonio Menavino, s.31-32

⁹³ Nejat Göyünç, “*Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.XIII S.17-18, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/tarih/article/view/2213> (17.05.2014), s.121

geldi. Adamlar çocuğu hocaya götürdüler. Çocuk hakkında yalan şahadette bulundular. Ve onun İslam dinini kabul etmek istediğini iddia ettiler. İşte böyle yalancı şahitlerde olsa bir Hristiyan'ın Müslüman olmak istediği iddia edilirse hemen sünnet ederler. Buna karşılık dikkatli ve meraklı bir gezgin olan Gerlach'ın konu ile ilgili kayıtları, zorlamadan ziyade çeşitli vaatlerle ikna yönteminden bahseder.⁹⁴ Gerlach'ın seyahatnamesinde yer alan bir bölüm en az Türkler hakkındaki yorumları kadar dikkat çekmektedir.

“Türk devletinin yükselişi ve gerileyişi hakkında ki kehanet.”

Burada, Grekçe, Latince ve Almanca olarak metni verilen ve Büyük Constantinus'un mermerden yapılmış mezarında bulunan yazılar büyük patrik Scholastico tarafından şöyle yorumlanmıştır:

“Roma sayılarının birinci bölümünde Mahometh adıyla anılan İsmail'in devleti, Paleogların soyunu yok edecektir ve Konstantinopolis kentini ele geçirecek bir imparatorluk kuracaktır, pek çok halkları yenecek ve adaları harap edecektir, Karadeniz'e kadar uzanıp Tuna nehrine komşu olan ülkeleri tahrip edecektir. Roma sayılarının sekizincisinde Pelopenoz'i ele geçirecektir. Roma rakamlarının dokuzuncusunda ordularını kuzey ülkelerine sürecektir. Roma rakamlarının onuncusunda Dalmaçya'dan Geri çekilecektir. Kısa süre sonra geri dönerek Dalmaçyalılarla şiddetli bir savaşa girecektir. Ülkeler bölüm bölüm azalacaktır. Ama halklar ve hanedanlar birleşecekler, Kuzeydekiler denizde ve karada savaş çıkaracaklar ve İsmail'i yok edecekler. Onun soyundan gelenler küçük ve kısa süreli bir egemenlik kuracaklar.”⁹⁵

Gerlach'ın seyahat günlüğünde Türkler daha önce seyahatnamelerde pek rastlamadığımız bir bilgiye ulaşıyoruz ki, Türklerin fal merakından bahsediyor burada ve şöyle anlatıyor.

⁹⁴ Firdevs Çetin, “Batılı Seyyahların Gözünden İstanbul'da Müslim-Gayrimüslim Birlikte Yaşamın Getirdikleri” **Türk Yurdu Dergisi**, XXXIII/310, Haziran 2013, s.94

⁹⁵ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, (Çev. Turkish Noyan), Ocak 2007, s.206.

“Türklerin bir küçük fal kitapçığı var, sabahları bunu açarlar ve eğer o gün başlarına iyi şeylerin geleceğini öğrenirlerse, güne hevesle başlarlar. Eğer o gün yapmaları gereken bir iş varsa, onları hiçbir kuvvet bunu yapmaktan alıkoyamaz, o işi asla başka bir zamana ertelemeyiz. Ama kitapçıkta kötü bir şey bulurlarsa o zaman her işi bir yana bırakırlar, ne kadar önemli olursa olsun hiçbir işi yapmazlar.”⁹⁶ Hans Dernschwam, 16’ncı yüzyılda Macaristan’dan Amasya’ya kadar olan Osmanlı topraklarını gezmiş ve Türkler hakkında önemli bilgiler aktarmış bir seyyah olmasının yanı sıra Türkleri bir oka darda eleştirmiştir. Türklerin karakterleri ve yaşadıkları yerler hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Osmanlının Kanunî Dönemi’nin çok ayrıntılı ve olabildiğince doğru bir resmini çizmektedir. Türk Korkusu’nu yaşayan pek çok Hristiyan gibi bazı varsayım ve kabulleri yanlışlığına takılsa da, oldukça gerçekçi izlenimler sunmaktadır.

Mesela Osmanlı padişahının kazandığı zaferden ve eriştiği şöhretten sonra, öyle işsiz güçsüz oturmadığını ve inanılmaz ve tarifi imkânsız bir askeri güce sahip olduğunu söyleyerek bir nevi Türkleri yüceltmıştır. Yine aynı seyyah Türkler savaşa gitmeyip hep evde oturlarsa birbirlerine girerler. Zira bu millet savaşa alışmıştır. Tarım işlerine alışık değillerdir. Türkler hürriyetlerini ve bağımsız olmayı çok severler⁹⁷

Eskişehir kent merkezine uğramamakla birlikte; Sakarya-Porsuk Vadisi’ndeki yerleşim yerleri ve buralardaki yerleşik kültüre ilişkin oldukça önemli bilgiler vermektedir. Uzun seyahati boyunca gördüğü tüm kaya işaret ve yazılarını, tarihî eserlerin kaba krokilerini, yapılarla ilgili detayları çizmiştir. Seyahati sırasında en çok kervansaraylar dikkatini çekmiş olsa gerek ki neredeyse tüm kervansaraylardan ve burada gördüğü Türklerden bahsetmiştir. Kervansaraylarda birçok oda ve ahır vardır. Odalarda ocaklar vardır, her oda ad birkaç kişi bulunabilir. Kervansaraylarda yolculardan alınan paralar camiye verilir. Buralarda saltık saman ve ot bulunur. Ayrıca hazır nal bulunduran nalbantta vardır. Kervansaraylarda görevli olanlar

⁹⁶ S.Gerlach, s.122

⁹⁷ H.Dernschwam, s.198-199

yemek pişirmezler mutfakları da yoktur, herkes şöyle böyle aşevinden ve ya pazardan bir şeyler alırlar. Türkler iyi yemek yemezler, bütün bir yıl yedikleri peynir ekmek, soğan, sarımsak, turp ve bolca meyvedir. Her yemekte bol bol su içerler. Başlıca yemekleri çorba, bulgur, bezelye, mercimek taze ve kuru fasulyedir. Bu yemeklerde bir parça koyun eti bulunur. Sığır etini sevmez ve yadırgarlar. Pirinç çorbaları (sütlaç) çok nefistir. Safran katarak sarı bir renk verirler, şekerle de tatlandırırılar. Türki ye de kervansaraylara kadınlar alınmaz, içerde de kadın bulunmaz. Almanya da olduğu gibi kadınlarla seyahatte edilmez.⁹⁸

Kadınlardan söz etmişken Dernschwam'ın da eserinde yer verdiği ve birçok seyahatnamede de yer alan “Avrat pazarı sütunundan bahsetmeden geçmeyelim. İstanbul'da Fatihte yer alan küçük bir semt olan Haseki semtinde yer alan daha önce kadın pazarlarının bulunduğu bu bir bölge de yaptırılmış bir heykelin adıdır “Arcadius Sütunu” avrat pazarı sütunu. Bu Pazar yerinde şimdi (1550-55 arası dönem) çok güzel ve ince bir sanat eseri olan bir Roma anıtı vardır. Yuvarlak helezoni bir kuleye benzeyen üzeri ince işlerle kaplı bu anıt tabanından tepesine kadar çeşitli zaferleri ve tarihi olayları canlandıran oyma resimlerle bezenmiş. Bu sütunun helezonlarının içten yukarıya doğru nasıl çıktığı dış parçalarındaki oymalarından belli. Hepsi de sanki bu oyma parçalarından yapılmış izlenimini veriyor ve aralarında hiç harç yokmuş izlenimini veriyor. Tarif etmeye çalıştığımız bu yuvarlak sütun birçok yerinden çatlamış; öyle ki çatlakların arasından bakıldığında karşı taraf görülür. Çatlamalar bir yer sarsıntısı sırasında olmuş. Bu arada sık sık yer sarsıntısı oluyor. Dörtgen şeklinde bir mermer ayak üzerinde duruyor. Üç kulaç yüksekliğinde ve genişliğinde. Bunun bir tarafında bir imparatorların müşavirleri veya yakınları ile oturuşunu canlandıran bir tablo var, yan tarafları boş bırakılmış. Bütün bu figürleri çizdirecek bir ressam bulamadım çünkü Türkiye’de ressam yok.⁹⁹ Diyen Dernschwam Türklerde resmetme alanındaki sıkıntıları da dile getirmektedir. Dernschwam Anadolu seyahati boyunca yolda gördüğü tüm ayrıntıları neredeyse resmetmeye çalışmıştır. Türklerin kullandıkları

⁹⁸ H.Dernschwam, s.58-59

⁹⁹ H.Dernschwam, s.136-137

eşyalardan tutunda mezarlarının başında bulunan taşlara kadar çoğunun resmini çizmeye çalışmış ve bunları da İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü adlı eserinde yayınlamıştır.

g. Reinhold Lubenau

Bir başka 16. yüzyıl seyyahı Kutsal Roma Germen İmparatorluğunun 1587'de Osmanlı İmparatorluğuna yolladığı elçilik heyetinde eczacı olarak bulunan Reinhold Labenau'dur. Reinhold Viyana'dan çıkarak Tuna nehri kıyılarına gelerek buradan başladığı seyahatini ayrıntısı ile anlatarak Türkler hakkında da ayrıntılı bilgi vermiştir. Türklerden övgüyle bahsederken “Hıristiyan dinine ne kadar düşman olsalar da Terra sigillata¹⁰⁰ elde etmek için yapılan kazılar sırasında Hıristiyanların yaptıkları törenlere engel olmamaları şaşılacak bir durum. Yeryüzünde kendilerinden önce ülkelerinde yaşamış olan gelmiş geçmiş atalarının geleneklerini ve törenlerini Türkler gibi koruyan ve sürdüren başka bir halk yoktur diyerek Türklerin kendi kültürlerine bağlılıklarına vurgu yaparken¹⁰¹ Konstantinapolis'te bulunduğu sırada yaptığı gözlemleri de şöyle aktarır.” Rum din adamları bahar mevsiminin belli bir gününde deniz suyunu kutsarlar ve bütün kış kapalı olan denizi insanlara açarlar. Denizin kapalı olduğu dönemde denize açılmazlar. Türklerde bu geleneğe çok önem verirler. Gemilerini hazırlayıp yükledikleri zaman Rum rahiplere giderler sık sık onları ziyaret ederler ve denizin kutsanıp kutsanmadığını sorarlar. Eğer rahip olumsuz cevap verirse gemi seferini ertelerler, olumlu yanıt verirse yelken açıp denize açılırlar” diyerek Türklerin yabancı milletlerle olan ilişkilerinin aynı şekilde dostane olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰² Reinhold Konstantinapol de kaldığı sürece Türkler ve şehir hakkında daha birçok ayrıntılı bilgi verir.

¹⁰⁰ Sevim Çizer, “*Astarın Yeniden Canlandırılması Günümüzde Terra Sigillata*”, **Sanat Tasarım**, Mayıs-Haziran 2005, https://www.academia.edu/6233907/Antik_Sinter_Astarin_Yeniden_Canlandirilmasi_Gunumuzde_Terra_Sigillata (17.05.2014)

¹⁰¹ Lubenau Reinhold, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589**, (Çev. Türkisch NOYAN), C.II, İstanbul, Haziran 2012, s.586

¹⁰² L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.II, s.587

Ayrıca seyyah 1529 da Estergon Kalesinin Türk Hükümdarı Salomano (Kanuni Sultan Süleyman) döneminde Türkler eline geçmesinden ve 1543 te tekrar Türkler tarafından ele geçirilişinin zorla teslim alama ve Sultanın şehir halkına karşı çok zalim davranarak, pek çok kişiyi öldürttüğünden, idam ettirdiğinden bahseder.¹⁰³ Türkler hakkında oldukça acımasız eleştiriler yapan seyyah dinlerine ise çok daha ağır hakarete varan sözleri ile de dikkat çeker.

“O korkunç canavar Muhammed, insanlara sunduğu Kuran’da, din üzerine tartışılmaması konusunda özellikle ısrar etmekte, aksi halde esenliğe kavuşulamayacağını ileri sürmektedir. İşte bundan dolayı Türklerle dinleri üzerine konuşulmamaktadır. İşin en kötüsü din adamları bile din konusunda kendi aralarında hemfikir değillerdir. Türklerin tanrı hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: O yeri göğü ve âlemde görülen, görülmeyen her şeyi yaratan evveli ve sonrası olmayan tinsel bir varlıktır. Ölümle ilgili ise şunlara inanırlar: Uzun ve geniş kabirler yaptırırlar zira mahşer gününde mezarlarında uyanacaklarına ve düşmanlarının mahşerde gelip hesap soracaklarına ve bu kabirdeki geniş yerde oturacaklarına inanırlar ve bunlarında Kuran’da yazdığını söylerler.

Türkler her insanın bir meleği olduğuna inanırlar. Bu nedenle camiye gidip dua etmeye başlamadan önce her iki yanlarına dönerek samalekin (selamün aleyküm) derler. Daha sonra bedenlerinin yaratılmış olduğu toprağa selam verirler ve ellerini dizlerinin üzerine koyarlar. Arkasından yere kapanıp yeri öperler derler ki “Ey tanrım biz kullarına merhamet dolu bakışlarını çevir! Biz senin buyruklarını dinleriz. Bize doğru yolu göster ki yanlış yapmayalım.” Dualarında günahlarının bağışlanmasını isterler.¹⁰⁴

Reinhold Türklerin Bayram günleri ve oruç geleneklerinin de anlatmadan geçmez ve derki: Türkler her yıl “Bayeram” adını verdikleri ve İbranilerinde Pascha dedikleri dini günleri kutlarlar. Biz Hristiyanlar için Paskalya ne ise Bayram da

¹⁰³ Lubenau Reinhold, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589**, (Çev. Turkish NOYAN), C.I, İstanbul, Haziran 2012, s.98

¹⁰⁴ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.293

onlar için aynı önemi taşır. Bayram her yıl bir önceki yıldan 15 gün önce kutlanır. Çünkü bir yılda on ikiden fazla dolunay vardır. Bayram dan önceki aya Ramazan denir. Müslümanların yeni yılı, yeni ay ile başlar 12 dolunay dönemi geçince sona erer. Bayram kutlamalarından önce bir ay boyunca oruç tutulur. Oruç dönemi yeni ay çıkınca başlar. Gün boyunca hiçbir şey yenilip içilmez hatta ağız içi bile çalkalanmaz. Bu süre zarfında soğan ve sarımsağı az yerler, biraz doğranmış hıyar yiyerek üstüne su içerler. Orucu açma zamanı geldiğinde herkes camiye gider kısa sürede ve telaşla da olsa ibadetlerini yerine getirir yemeklerini yer sularını içerler. Yemek süresince de ayakta durmak günah olduğundan ayaklarını birbirinin üzerine kıvrarak otururlar (bağdaş kurarak oturma).¹⁰⁵

Yazar Türk kültürü ve Osmanlıların yaşayışları hakkında çok geniş bilgiler verir. İmaretleri öve, öve bitiremez¹⁰⁶. İstanbul'da bulunan pazar yerlerinden kadın, balık ve tavuk pazarından¹⁰⁷, pazarlardaki narh sisteminden ve usulsüzlüklerin cezalandırılmasından¹⁰⁸; bedestenden ve Osmanlının merkezine imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen ürünlerden (Miri Mübayaa'dan)¹⁰⁹; İstanbul'da 15 Mayıs'ta kutlanan Gül Bayramından, Ramazan Bayramından¹¹⁰, başkentten hac için yollanan gösterişli Mekkâre Tarifesiinden¹¹¹ bahseder.

Görüldüğü üzere her ne kadar seyyah Reinhold Türkleri ve Müslümanları pek sevmese de onlar hakkında tuttuğu geniş notlar ile bu konu da önemli bir kaynak oluşturmuştur. En azından bir başka Alman seyyah Dernschwam kadar acımasız ve alaycı değildir anlatımında çünkü Dernschwam Türklerdeki oruç ibadeti ve Bayram şenliklerinden oldukça alaylı ve küçümser bir şekilde bahsetmiştir. Alay olsun diye Türklere niçin oruç tuttukları ve Bayram yaptıkları sorulduğunda sebebini bilmezler. Fakat şu hikâyeyi anlatırlar: Güya Peygamber çok sevdiği eşeğini kaybetmiş bunun

¹⁰⁵ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.293-296

¹⁰⁶ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.133

¹⁰⁷ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.198

¹⁰⁸ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.333

¹⁰⁹ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.173

¹¹⁰ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.293-295

¹¹¹ L.Reinhold, Reinhold Lubenau, C.I, s.300

üzerine kendisini kedere kaptırarak oruç tutmuş, sonra da kaybolan eşeğini bulunca da çok sevinmiş ve Bayram yapmış. Bu Bayram Türklerin büyük bayramıdır. Bu Bayramdan tahminen iki buçuk ay sonra kasımda bir Bayram daha vardır ki buna da küçük Bayram derler. Taşrada da Bayram her zaman aynı günde yapılmaz. Her yerde ancak yeni ay görülünce Bayram yapılır. Ay görmeden oruç bozmazlar ve Muhammed'in eşeğine üzüldüğü gibi üzgün, üzgün dolaşırlar. Hristiyanlar nasıl yeni yılda para topluyorsa Türkler de ev ev dolaşırlar. Paşanın borazancıları, zurnacıları, davulcuları, çalgıcıları çalgılarını çalarak hoş bir konser verirler¹¹² sözleri ile Türkleri tamamen aşağılayıcı bir tavır takınmaktadır.

ğ. Fresne Caneye

Aynı dönemlerde, 1573 Ocağında İstanbul da bulunan ve Osmanlı padişahının eteğini öperek saygıda bulunan seyyah Fresne Canaye ise Türkler den ve bilhassa Osmanlı padişahından çok fazla söz etmektedir seyahatnamesinde, Osmanlı sarayından ve gördüğü ihtişamdan sayfalarca övgü dolu sözlerle bahseden seyyah en son padişahın huzuruna kabulü ve hissettiklerini şu sözleriyle aktarmıştır: Padişahın odası küçük ve basıktı ama çok güzel altın yaldızlı işlemeler ve mermerler ve çinilerle bezeliydi. Padişah Bursa işi işlemelerle bezenmiş kaftan bir elbise giymiş ayaklarını aynı kumaştan yapılmış bir yastığa koymuştu. İmparatora yaklaşıncı beni ona götürenler diz çöktüler; bende alçak gönüllülükle aynı şeyi yaptım ve giysisinin eteğinin kenarını öptüm. Yanındakiler birden beni kollarımdan kaldırdılar ve Treviso ıstakozları gibi geri geri yürüyerek yerime döndüm, bütün bunlar o kadar hızlı oldu ki ne bu odayı ne de padişahı dilediğim gibi görme fırsatı bulamadım. Bununla birlikte yüzümüze bakmadığını bu kadar bir alçakgönüllülükle karşısına gelen kişilere önem vermez havada yan gözle ve çok ürkütücü bakışlarla baktığını çok iyi anımsıyorum. Odanın dört bir yanında kim bilir kaç dilsiz gizlenmişti; dilsizler bu kan dökücü hükümdarın en vahşi buyruklarını yerine getiren en güvenilir en sadık adamlarıydı; Süleyman'ın büyük oğlu Mustafa'yı kırıle boğan dilsizde en gözde dilsizler arasındaydı. Padişahın odasından çıkınca herkesi selamlayarak avluya geri

¹¹² H.Dernschwam, s.121

döndüm.¹¹³ Sözlerinden anlaşıldığı üzere Caneye de tıpkı birçok Avrupalı gibi Osmanlının heybetinden nasibine düşen korkuyu almış görünüyor. Yazarın hemen, hemen her dönemde Osmanlı ülkesine gelmiş tüm yabancılarda olduğu gibi Türklere karşı hayranlığı vardır. Bunu belli etmekten çoğu zaman kaçınır; buna karşın Avrupa'daki Türk korkusunun iziyle de Türkleri sürekli kötülemekten geri de kalmaz.¹¹⁴

h. Salomon Schweigger

16. yüzyılın sonlarına doğru 1578 Ocağında İstanbul'a elçilik vaizi olarak Stephan Gerlach ın halefi olarak gelen bir başka seyyah ise Salomon Schweigger'dir. Efendisinin elçilik süresinin bitimine kadar İstanbul'da kalmış ve burada kaldığı süre boyunca Osmanlı ifadesindeki Hristiyan tebaanın durumunu tetkik fırsatı bulmuştur. 18 Ocak 1581 'de İmparatorun yeni elçisinin (John Freiher von Preyner) gelmesi üzerine Schweigger 3 Mart 1581 de bir Alman asilzadelerin bulunduğu bir kafil ile Kudüs'e hacca gitmek üzere İstanbul'dan, 4 Mayıs 1581'de de Kudüs'ten ayrılır.¹¹⁵ Türklerin dini inançları, eğitim sistemi, gelenek ve görenekleri, yani sosyal hayatları hakkında da oldukça ayrıntılı bilgiler veren seyyah mesela eğitim sistemlerini şu iki cümlesi ile özetlemektedir.

“Türklerin fakültesinde (medrese) kutsal metinler ile dünyevi hakları anlatan dersler vardır. Bunlar birbirlerinden ayrı ama ilişkili ve bağlantılıdır.” Cenaze törenlerinden birisine tanıklık etmiş ve bunu da şu sözleri ile aktarmıştır: Türkler erkek kadın fark etmeden ölülerini sanki diriymiş gibi sıcak suyla yıkarlar, sonra temiz beyaz bezle sararlar ve üstü kapalı tahta bir sandığa başı ayaklarından yukarda olacak şekilde yerleştirirler. Geceleyin parayla tutulmuş çığırtkanlar acı dolu bir sesle hu, hu, hu diye bağırarak sokaklarda dolaşırlar ve ölüye ağıt yakarlar. Bu ülkede bir mezara birkaç kişi gömülmez herkes ayrı ayrı mezar hazırlanır. Mezar taşları

¹¹³ Philippe du Frense Caneye, **Fresne Caneye Seyahatnamesi 1573**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul, Şubat 2009, s.55

¹¹⁴ Arzu Baykara Taşkaya, “*Tavernier Seyahatnamesi*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (Haz. Ali Berkay), C. XXVIII/2, 2013, s.618-620

¹¹⁵ N.Göğünç, a.g.m., s.123-124

Hristiyanlarda olduğu gibi tablo, öykü ya da resimle süslenmez. Kadınlar cenaze törenine katılmazlar, cenazenin önünde ve yanında erkekler ve sadece din görevlileri yürür. Bunlara birkaç tarikat üyesi de katılır. Türkler ölümcül ve salgın hastalıklardan korkmazlar. Onlara göre insanın nasıl ve neden öleceğini belirleyen alın yazısıdır. Bu sebeple hastalardan uzak durmanın bir yararı yoktur.¹¹⁶ Diyen Schweigger Türklerin savaş kabiliyetleri hakkında ise Hristiyanların neden Türklere karşı koyamadıkları ve savaşta onların hep galip geldiğini merak ettikleri konusunda ise şunları söylemektedir.

“Öncelikle her şeye kadir Yüce tanrıdır (causa principalis), Türkler ise sadece araçtır (cause instrumentalis) Tanrı bu aracı Hristiyanları cezalandırmak için kullanmaktadır. Aslında Türklerin gücü her ne kadar bürükse de Hristiyanlar tarafından kırılmayacak kadar da büyük değildir. Bu durumda korkarım ki Hristiyan dünyası bu düşmanla hiçbir zaman baş edemeyecektir.¹¹⁷ Sözleri ile bir bakıma kendilerini suçlu bulduklarını ve affedilmedikleri sürece de Türkleri yenemeyeceklerini söylemektedir. Schweigger ‘in seyahatnamesinin o dönemde oldukça ilgi görmesinin bir nedeni de gördüklerini anlatan ve bizzat çizdiği resimlerdir.

B. BATILI SEYYAHLARIN ANADOLUDA ZİYARET ETTİKLERİ ŞEHİRLER

Başka dünyaları merak etme ve başkalarına gezilen görülen yerleri anlatma hissiyle kaleme alınan seyahatnameler daha sonraki zamanlarda tarihi bilgi alma amaçlı kullanılan en önemli eserler arasında yerlerini almışlardır. Nitekim bu eserleri kaleme alan seyyahlar şehirden şehir e hatta ülkeden ülkeye dolaşarak bin bir zorlukla topladıkları bu bilgileri bazen ülke çıkarları doğrultusunda yani siyasi, bazen de kendileri için kullanmışlardır. 15 ve 16. yüzyıllarda da birçok batılı seyyah tarafından ziyaret edilen Anadolu şehri de bu çıkarlardan nasibini almıştır.

¹¹⁶ N.Göğünç, a.g.m., s.199-200

¹¹⁷ N.Göğünç, a.g.m., s.172-173

İstanbul başta olmak üzere İzmir, Bursa Manisa,, İzmit(Kocaeli) Ankara, Adana, Tekirdağ, Antakya(Hatay), İ, İskenderun, Balıkesir, Amasya, Çanakkale, Tokat, Sivas, Kütahya Muş, Afyon, Aksaray, Karaman, Mardin, Konya, Trabzon bu şehirler arasında yer almaktadır.

a. İstanbul

Şüphesiz gerek tarihin en eski devirlerinde olsun gerekse günümüzde dünyanın en önemli şehirlerinden birisi, iki kıtanın incisidir bir nevi İstanbul. Aslında haksızda değildir bu mağrur duruşuyla bu ihtişamlı şehir bu gururu taşımakta. Coğrafi konumundan dolayı medeniyetlere beşiklik etmesinin yanı sıra bu medeniyetlerden geriye kalan kültür ve tarihi barındırmasıyla da ayrı bir önem teşkil etmektedir. Ayrıca İstanbul tarihi, coğrafi güzelliği ve kültürel zenginliğiyle özellikle uzun bir seyahate çıkan seyyahların mutlaka uğramak istedikleri bir durak olmuştur.¹¹⁸ Seyahatnamelerinde bu şehre, her ayrıntısına kadar yer veren seyyahların gözünden bakalım birazda bu eşsiz şehre ve bu şehrin gelip geçen ve kalıcı sakinlerine.

Seyahatnamelerde İstanbul hakkında çok fazla bilgi bulunmaktadır. 1457’de yazdığı Denizaşırı seyahat adlı eserinde Bertrandon İstanbul ve Türkler den şöyle söz etmektedir; Rumlarla ne kadar temasım olduysa zarar gördüm ama Türkler için içinde olduğu zaman hep dostluk gördüm, bu yüzden Rumlardan çok Türklere itimat ederim. Konstantinapolis (İstanbul) çok büyük ve cezp edici bir şehir; burası üç köşeli bir kalkana benzer; köşelerden biri Saint-Georgies’in kolu adını verdiğimiz Boğaz üzerindedir. Bir diğeri Boğazın güney yakasından Gallipoliy ‘ye kadar uzanan oldukça geniş bir körfezin kuzey yakasında yer alan liman üzerindedir. Her biri yedi tepe üzerine kurulmuş üç büyük şehir bilinmektedir.¹¹⁹

Akdeniz’de sefer yapan büyük tekneler Konstantinapolis’e yanaştıkları gibi Pera önüne de geliyorlardı. Bu şehir çeşitli semtlerden meydana gelmişti ve içinde meskun yerlerden çok boş araziler bulunuyordu. Bizim Saint-Georgeus un kolu adını

¹¹⁸ A.M. Altıntaş, a.g.m., s.113

¹¹⁹ C.Schefer, s.214-215

verdiğimiz Boğaz üzerinde, Pera'nın karşısında yer alan ve Escutary (Üsküdar) adını taşıyan bir kasabaya geldim. Burada yer alan Saint-Georgia kilisesi¹²⁰ Birlikte olduğum tüccarlar ve ben beraberce Boğazı geçtik; burada geçişleri denetleyen ve ödenmesi gereken vergileri denetleyen Türk'ler vardı¹²¹ Şehirde çok güzel kiliseler vardı; bunların başında Ayasofya gelmekteydi ve kiliselerin en önemlisiydi.¹²² Ayasofya'nın arkasında saray duvarının dibinde Vaftizci Yahya Kuyusu vardı. Üstü bir taşla kapatılmış ve başına bir Türk nöbetçi bırakılmıştı¹²³ diyen Bertrandon'un bu yazdıklarından şunu çıkarabiliriz ki Ayasofya yüz yıldır kendisinden söz ettirecek kadar önemli tarihi bir yapıdır.

Elbette ki tüm dünyanın göz bebeği Konstantinopolis (İstanbul) ele aldığımız seyyahların anlattıkları kadarı ile tasvir edilemezdi. Ama bu seyyahlar arasında bazı isimler var ki İstanbul'u gerçekten de öylesine ayrıntısı ile gözlemlemişler ve bu bilgileri de eserlerinde tüm dünya ile paylaşmışlardır.

“Diğer bütün kentler ölümlüdür ama İstanbul, sanırım, insanlar var oldukça yaşayacaktır.”

İstanbul Kanuni Sultan Süleyman dönemini yaşarken Petrus Gyllius (Pierre Gilles) adlı Fransız seyyah 1544'te ziyaret ettiği İstanbul hakkında söylediği bu sözleri ile İstanbul'a olan hayranlığını kısaca özetlemeye çalışmıştır. Fransız Rönesans'ının ürünü bir hümanist, doğa bilimci ve gezgini olan bu adamın Fransa kralı tarafından bizzat Osmanlı ülkesine eskiçağ uygarlığına sahne olmuş bölgeleri keşfetmek ve betimlemek: tarihsel kalıntıları incelemek klasik edebiyat kaynakları toplamak için gönderildiği söylenmektedir.

¹²⁰ Saint-Georgias in Mangana Kilisesi öldükten sonra buraya gömülen Sclerena'nın ve birde Haçlılar tarafından zaptından sonra Konstantinopoliste ölen Saint-Pol kontu Huguuees'un teşvikleriyle XI. yüzyılın ilk yarısında Constantin Nonomaque tarafından inşa ettirilmiştir. C. Schefer, s.221

¹²¹ C.Schefer, s.206

¹²² C.Schefer, s.217

¹²³ F.Çetin, a.g.m., s.92.

Gyllius'un "İstanbul'un Tarihi Eserleri" adlı kitabında İstanbul hakkında yazdıklarının önemli olan bilgilerini sizlerle paylaşmaya çalışacağız. Gyllius eserinde İstanbul'un kuruluşundan, kentin bölümlerinden, kent kapısından ve Byzantion'un yedi kulesinden, İstanbul'un üzerine kurulmuş olduğu yedi tepenin özelliklerinden, şehirde yer alan cami, heykel, kilise gibi yapıtlardan özellikle birçok seyyahında büyük bir hayranlıkla bahsettiği Ayasofya'dan bahsetmektedir. Ayasofya hakkında verdiği bilgi güzelliğinden çok geçmişi ile alakalıdır."¹²⁴ Yunanca kaynaklar Ayasofya Kilisesini ilk kez Constantinus'un oğlu Constantius'un yaptırdığını, çatı örtüsünün tuğla değil ahşap olduğunu, kilisenin Büyük Theodois zamanında yakılıp tekrar bu dönemde beşik tonozlarla (Tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü.) örtüldüğünden sonra bir kez daha yandığını ve şimdi gördüğümüz biçimini yeniden inşa edildikten sonra aldığını anlatmaktadır. "Concordia kilisesi; Aleksandria ve Theodosius tahıl ambarları; Anastasia hamamı; Krateros Konağı Modius; Güneş ve Ay Tapınağı eserde ilgi çeken diğer başlıklar arasında yer almaktadır. Yazılışının üzerinden 400 yıldan fazla bir zaman geçmiş olan bu kitap bugün kendisine İstanbul'u diyen bir azınlığın ve İstanbullu olmayan bir çoğunluğun yaşadığı bir kentin akıl almaz serüvenler tarihinin yapı taşlarından biridir aslında. 16. yüzyıl içerisinde sayısız batılı seyyah Anadolu topraklarını ziyaret etmiş ve gözlemlerini değişik şekillerde toplumlara aktarmışlardır. Ancak bazılarının eserleri basit birer gezi yazısından öteye gidememiştir. Bazıları ise vardır ki bu isimlerin yazdıkları notlar dünyada büyük yaki uyandırmıştır.

İşte bu 16. yüzyıl seyyahlarından ses getirenlerden birisi de Flaman asıllı Avusturyalı diplomat ve yazar Ogier Ghislan de Busbecq dir. (1522-1591) Osmanlı hakkında şahit olduğu birçok olayı aktaran Busbecq, Osmanlının askeri gücü hakkında da bilgi vermeden geçmez. Osmanlı ordusunun belkemiği olan yeniçeriler hakkında; "Sultanın imparatorluğa dağılmış 12. 000 yeniçeri gücü var. Bunlar düşmana karşı kaleleri, halkın tecavüzüne karşı da Hıristiyan ve Yahudileri korurlar. Büyük küçük hiçbir köy, kasaba ve şehir yoktur ki Hıristiyanları, Yahudileri ve diğer acizleri kötülere karşı korumakla vazifeli yeniçeri muhafızları bulunmasın...

¹²⁴ Gilles Pierre, **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, (Çev. Erendiz Özbagoğlu), İstanbul 1997, s.63

Yeniçeriler ziyaretime genellikle ikişer ikişer gelirlerdi. Yemek odama alındıkları zaman beni saygıyla selamlıyor, adeta koşar adımlarla yaklaşıp elbisemin eteğini veya elimi öper gibi tutarak bir demet sümbül veya nergis takdim ettikten sonra bana sırtlarını dönmemeye özen göstererek aynı hızla kapıya doğru gidiyorlardı. Sırtlarını dönmek onlara göre saygısızlık addolunuyor. Kapıda ellerini göğüslerinin üstünde kavuşturarak gözleri yerde, sessiz ve hürmetkâr dururlardı. Onları askerden çok keşiş zannedebilirdiniz...” diyen Busbecq aynı zaman da Osmanlıya olan önyargılarını da anlattığı şu kısa hikâye ile dile getirir. “İstanbul’dayken Türk ordugâhından yeni dönen biri bana bir hikâye anlattı. Asya halkının Osmanlıların idaresinden ve dininden ne kadar hoşnutsuz olduğunu gösterdiği için bunu size yazmaktan memnuniyet duyacağım. Anlattığına göre Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) dönüş yolunda bir Asyalının misafiri olmuş ve geceyi onun evinde geçirmiş. Sultan gidince evin sahibi böyle bir misafirin kalmasından dolayı o evinin iffeti bozuldu kirlendi diye her tarafı sularla yıkamış ve dini adetlerini yerine getirerek tütsüler yakmış. Bunun haberi kendisine ulaştığında Süleyman adamı öldürtüp evinin yerle bir edilmesini emretmiş. Asyalı böylece Türk’e ve İranlılara hissettiği yakınlığı canıyla ödemiş”¹²⁵ Anlattığı hikâyenin doğruluk kaynağı yalnızca kendisi olan Busbecq Osmanlıya karşı gerçekten de eserinde daha birçok yerde acımasız eleştirilerde bulunmuştur.

1573-1700 yılları arasında İstanbul’a uğrayan üç Fransız seyyah Philip du Fresne Canaye, Jean Thevenot ve Joseph de Tournfort da İstanbul’un sayısız ziyaretçileri arasındadır. Bunlar arasında Kutsal toprakları ziyaret için gelenler olduğu gibi diplomatik işler içinde gelenler vardır. Mesela zengin bir ailede Paris reformu için çalışmış çok ünlü bir avukat¹²⁶ bir babanın oğlu olan Fresne Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında ki görüşmelerde aracılık yapmış ünlü bir diplomatın maiyetinde idi ve kendisi de bir gün diplomat olacaktı. Seyahatine 14 Ekim 1572 de Venedik’ten başlayan Fresne ve beraberindeki grup 14 Ocak 1573 te çok sarp dağlardan hep yaya yürüyerek bir Türk konaklama yerine dururlar. Akşam

¹²⁵ Busbecq, s.55

¹²⁶ F.Caneye s.. 9

olduğu ve daha fazla ilerleme olanakları olmadıkları için durmak zorunda olduklarını söyleyen yazar Türklerin gelişmişlik düzeyi ile de burada tanıştıklarını çünkü geceyi geçirebilecek bir barınak bulamadıkları için neredeyse bütün gece yıldızların altında uyuduklarını ve şafak vakti hep birlikte Türk İmparatorluğu'na bütün ülkeyi kapsayan ve İstanbul'a kadar uzanan Morlaquie'ye girdiklerini anlatır. Bunun kanıtı olarak ta Türk İmparatorluğu içinde Slav dili konuşan herkese Morlak denilmesini gösterir.¹²⁷

Aynı yüzyılın kasım ayında İstanbul'da bulunan bir başka seyyah Karabeynikov ise seyahatnamesinde Moskova ile İstanbul arasında hangi noktalardan geçtiklerini kaydetmemiştir. Oysaki 1582 de Rusya'nın ilk Çarı IV. İvan "kutsal bölgelere" bir seyahat yapılması ve Sina Dağında "Aziz Ekaterina" kilisesinin yakınların da bir yapı yapılması için bir grupta birlikte görevlendirilen Karabeynikov ve heyet burada Ortodoks Kilisesi Patriği olup sonrasında Rusya ya kaçarak Bütün Rusyaya Patrik olacak olan II. Ermeni ve Aleksandria Metropolitisi Silvester ile görüşmüşlerdir. Bu kadar önemli bir faaliyette bulunmalarına rağmen seyyah, İstanbul'la alakalı hiçbir bilgi vermemiştir. Seyyahımız Kutsal topraklara gitmek için Osmanlıdan izin alıp almadığını da söylememiştir.¹²⁸

Aynı şehir yani bir zamanların Konstantinopolis'i İstanbul hakkında bir başka seyyah Pero Tafur ise Travels And Adventures adlı seyahatnamesinde Büyük Türk'ün tarifi (Sultan II. Murat) başlığı altında şu sözlere yer vermiştir. "Konstantinopolise döndüğümüzde Despot Dragas 'a Türk ordusunun bulunduğu, Yunanistan'ın en büyük şehri olarak kabul edilen Konstantinopolisin İmparatoru görmem için ve tehlikesiz dönüşüm için gerekeni düzenleyecek olan Cenevizli tüccarların bulunduğu yere gönderdi beni. Büyük Türk bana nez aman ve nasıl ve kimin gemisiyle imparatorluktan ayrılacağımı soran birini gönderdi, bunları söyleyerek bu kişinin ve insanların ne kadar misafirperver olduklarını gördüm. Abartmadan söylüyorum ki hakkında bilgi verdiğim Büyük Türk 45 yaşlarında

¹²⁷ F.Caneye s.36

¹²⁸ A.T.Özcan, **Trifon Karabeynikov'un Seyahatine..**, s.266-267

olmalı, iyi görümlü ve yakışıklı, tedbirli bir görünüşü olan, bakışları keskin, daha önce hiç görmediğim kadar dikkatli, 600 000 kadar atlı adamı olan biri idi.¹²⁹

Sultan II. Murad'ın ihtişamını bu sözleri ile dile getiren Pero Tafur ertesi gün de Cenovalı tüccarın kendisini, avlanmaya giden Büyük Türk'ün dönüşüne götürdüğünü ve at sırtında birçok adam gördüğünü, bunların kartal, atmaca, leopar ve av malzemeleri ile donanmış olduklarını anlatmaktadır. Ayrıca çok sayıda sülün adı verilen, uzun kuyruklu, eti yenilen bir kuş cinsi ve bunun yanında İspanyada bulunan daha birçok kuş çeşidinin de olduğundan bahsetmektedir¹³⁰ Her cümlesinde Osmanlı imparatorluğundan büyük bir hayranlıkla bahsetmektedir Pero Tafur. İstanbul'dan ise Pera diye bahseden Tafur şehrin iki yüzbin kadar sakini olduğuna ve şehrin iyi korunan sur ve hendeklerle kaplı olduğuna dikkat çekmektedir. Şehirdeki manastır ve kiliselerin muhteşemliğinden ve çevresini kuşatan iyi yapılardan, şehirdeki binaların tıpkı Cenova da kiler gibi görkemli ve yüksek olduklarından Halkıninsa Yunanlı olduğundan bahsetmektedir. Sahil boylarının daha kalabalık nüfuslu olduğunu, halkın sargılı yani kapalı olmadığını ancak fakir ve mutsuz olduklarını söylemektedir.¹³¹ Anlattıklarına dayanarak diyebiliriz ki Pero Tafur Türkler hakkında iyi bir gözlemcidir. Konstantinapol'de iken bir tek günü bile kaçırmadım, bu resimlerde ortaya koyuyor ki buda oldukça şaşırtıcı¹³², diyerek gezip gördüğü her şeyi hayranlıkla anlatmaya devam etmektedir.

“Konstantinapol'de St. Sophia adında çok büyük olmayan ama onların söylediğine göre oldukça zengin olan, St Helena tarafından inşa edilmiş tasarımının da büyük oranda onun gücünü gösterdiği bir kilise vardı. Girişinde belirli karanlık bölmeler vardı ve onların anlattığına göre burada homoseksüel dediğimiz (oğlancılık) kişilerin saldırılarına maruz kaldıklarını ve bir gün gökten bir yıldırımın kiliseye düşmesi ile kilisenin yandığını ama hala yerinde Pentagoria adında bir manastır olduğunu ve yanan kilisenin hala tamir edilmeden varlığını devam ettirmektedir¹³³

¹²⁹ P.Tafur, s.126

¹³⁰ P.Tafur, s.127

¹³¹ P.Tafur, s.149-150

¹³² P.Tafur, s.142

¹³³ P.Tafur, s.142

diye anlatmaktadır. Şehrin kalabalık olduğuna da değinmeden geçemez ve şöyle der; Şehir nadirde olsa kalabalıktır, bölgelere ayrılmıştır, en fazla nüfuzsa deniz kenarında toplanmıştır. Yerli insanları çok iyi kapalı değildir ama üzgün ve fakirlerdir. Gelenekleri de şudur herhangi birisi öldüğü zaman kimse öldüğü zaman eğer gerekmiyorsa evin kapısı yıl boyu açılmaz. Düzenli olarak şehir sanki ağıt gibi inlemelerle doludur.

Bu ayrıntılarla birlikte Konstantinapol hakkındaki sözlerine son verirken şunları da eklemektedir. Şehrinde kaldığım süre boyunca Büyük Türk düzenli yürüyüşler yapıyordu Karadeniz kıyısı boyunca ve yolu onu Konstantinapolis'in yakınlarına götürüyordu. Despot ve Peradakiler Büyük Türk'ün ülkeyi işgal edeceğini ve kendilerini ve askerlerini buna hazırladıklarını düşünüyorlardı. Büyük Türk surların yakınından geçti. O gün bazı çatışmalar vardı ve büyük bir insan kalabalığı ile geçti. Onu orada gördüğüm için oldukça şanslıydım ve onun savaşa gidişini gözlemledim, onun askerlerini ve atlarını. Fikrimce eğer Türkler askerleri ile Batıya girmeye karar verirlerse onları kimse bundan geri döndüremez çünkü onlar birçok esaslı savaş istiyorlar.¹³⁴ Bu sözleri ile de Tafur Türklerin kararlılığından ve savaş konusundaki korkusuzluklarından bahsederek onlara hayranlığını bir kez daha vurgulamıştır.

Tabi ki her seyyah Türkler hakkında övgü dolu sözler kullanmamıştır eserlerinde. Mesela yine bir 16. Yüzyıl gezi adamı olan seyyah Philippe Du Fresne-Caneye, 15 Ocak 1573'te İstanbul da bulunduğu sırada ilk defa Türk kervansaraylarını burada gördüğünü, Türkiye'de otelcilik yapan kimse olmadığını varlıklı büyük devlet adamlarının acıma ve insancıl duyguların etkisiyle her dinden insanın gelip geceledebileceği kamuya açık yerler yaptırdıklarını ve bunlara da kervansaray adını verdiklerini belirtmiştir. Ancak aynı seyyahın, iyi niyetle yapıldığını düşündüğü bu yapılardan memnuniyeti ve yorumu pekte olumlu olmamıştır. Bu yerler büyük bir ahırdan başka bir şey değildir, çünkü insanlar ve atlar buralarda birlikte yatıyor. Ne var ki atlar yerde yiyorlar, çevrede ise biraz daha

¹³⁴ P.Tafur, s.147-148

yüksekte yemek pişirmek için ocakların bulunduğu koridorlar var: herkes efendice kendi eşyalarını yerleştiriyor ve bir yatağı olan burada rahat ediyor; yatağı yoksa döşemenin üstüne uzanıyor, çünkü bu kervansaraylarda herhangi bir konfor aramak yersiz. Kervansarayların çatısı tıpkı camiler gibi kuşunla kaplı.¹³⁵Sözleriyle seyyah Türkler hakkındaki önyargılarını da bir nevi ortaya koymuştur.

Ön yargıdan daha fazlasını Türklere karşı his olarak besliyor diyebileceğimiz bir başka seyyah Dernschwam ise İstanbul'dan şöyle bahseder: Caldeon (Kadıköy), Chartoplion (Kartal), Geuse (Gebze), Karamusa(Karamürsel), bu köylerde kervansaraylarda kaldığını, yollar boyunca mermerden yapılı çeşmeler gördüğünü, dereler üzerinde taş ve tahtadan yapılı körüler olduğunu, o günlerde harap vaziyette olan birçok köy, cami ve bina gördüklerini anlatır. Gebze'de güzel bir kervansaray ve camiden bahseder ve Edirne yakınlarında ki bir kervansarayın Polak Mustafa adında bir paşa tarafından yaptırıldığını ve burada kalanlara Allah rızası için çorba verildiğini, konaklama ücreti alınmadığını, yolcuların bedava kaldıklarını anlatır.¹³⁶Sözlerine ise “güzel şehirler” diyerek devam eder ve İzmit'e (İsmik) doğru yola çıkar.

Her ne kadar amacı Kudüs'e gitmek olmasa da bir seyyah daha vardır ki tarih sahnesinde Türkler hakkında birçok bilgi edinmiş ve bunu eseriyle tüm dünyaya duyurmuştur. 1577 yılında Viyana'dan yola çıkarak Budapeşte, Belgrad, Sofya, Plovdiv (Filibe), Edirne üzerinden İstanbul'a gelen ve 1581 e kadar İstanbul'da kalarak Sultan III. Murat'ın (1574-1595) padişah olduğu dönemi bizzat çizdiği resimleri ile eserinde aktaran Alman seyyah Salomon Schweigger'dir. Kendisi Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun başında bulunan Habsburglu II. Rodolph (1576-1612) tarafından Osmanlı devletinin başkentine daimi temsilci olarak gönderilen Joachim Freiherr von Sintzendorff'un (1534-1594) maiyetindeki Protestan vaizdi.¹³⁷

¹³⁵ F.Caneye, s.37

¹³⁶ H.Dernschwam, s.208-209

¹³⁷ N.Göğünç, a.g.m., s.14

İstanbul tarih boyunca sayısız isimle anılmıştır şüphesiz. Türkler Stambul derken Lehler bu kentten Urbs Magna (büyük kent), Slavlar Cerograd (Carograd) adıyla söz eder ki bu da Büyük Kent demektir. Rumlar ise İstamboli diye bahseder bu tarihi eski kentten. Yazarlar ve tarihçiler bu kent için çeşitli adlar kullanmışlardır: Bizantium, Anthusa, Acthusia, Antonia, Nova Roma. Daha pek çok isimle anılan bu şehir isimlerinde olduğu kadar kültür ve sosyal yapısı ile de çok çeşitlilik göstermiştir elbette. Daha önce de söylediğimiz gibi birçok medeniyete beşiklik etmiş bu coğrafyanın en gözde şehri olan bu kent 5 Nisan 1453 tarihinde 54 gün süren bir kuşatma ile Türkler tarafından fethedilmiştir.

Şehrin fethedilmesini ve sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in fetihden sonraki 3. gün şehirde dolaşırken gördüğü üç başlı bir yılan heykelinden hoşnut olmayıp "Bu ne biçim bir put?" diyerek yılanın birinin alt çenesini gürzü(Silah olarak kullanılan kopuz.) ile koparışını sonrasında ise bu heykelin şehri yılanlardan ve başka haşerelerden uzak tutmak için konduğunun bir büyücü tarafından söylenmesi ile heykelin klan kısmına dokunmadığını anlatılır. Ama rivayete göre o günden sonra yılanlar şehrin içine dolmuşlar, fakat kimseye bir ziyan vermemişlerdir. Eğer sütun tamamiyle yıkılsaydı yılanların insanlara büyük zara vereceğine inanılıyor¹³⁸. Konstantinapolis patriğinin Seyyah Reinholda anlattıklarına göre. Rivayetleri de tarihi kadar zengindi bu şehrin. Fatih daha sonra atını Ayasofya Kilisesine doğru sürmüş ve kilisenin önündeki meydanda tunçtan yapılma ve üstü altın kaplama at üstünde bir erkek heykeli görmüş. Erkek vaktiyle elinde bir devlet egemenliğinin simgesi olan bir küre tutmaktaymış ve şehrin işgalinden kısa süre önce iki kez yere düşmüş İmparator Constantinus küreyi tekrar heykelin eline yerleştirmelerini buyurmuşsa da, küre bir türlü yerine yerleşmemiş. Rumların kanısına göre at üstünde ki adam İmparator İusinaus'muş. Mehmet, altınla kaplanmış heykeli görünce, gürzünü savurarak onu kendi elleriyle parçalamış. . Fakat bu sefer de Rumlar, bu heykelin şehirde veba salgını olmasını önlediğini bildirmişler. Mehmet bunu duyunca yaptığından çok pişman olmuş ve bir daha hiçbir şeyi tahrip etmeyeceğine söz vermiş hatta bu heykelleri tamir edecek kimseye çok para vermeyi bile vaat etmiş

¹³⁸ L.Reinhold, **Reinhold Lubenau**, C.I, s.182

ancak böyle birisi çıkmamış. Daha o yıl şehirde öyle bir veba salgını olmuş ki, içerisinde ölüm çıkmayan ev kalmamış.¹³⁹

İstanbul hakkındaki rivayet ve gördüklerine ise şöyle devam eder Reinhold: Ayasofya kilisesinden ayrıntılı olarak söz eden seyyah mükemmellikte ve güzellikte Roma'daki Pantheon kilisesini de aşar¹⁴⁰ dediği bu kiliseyi anlata anlata bitiremez.

Ayasofyanın yanı sıra Reinhold Hipodromus adı verilen v Türklerin At Meydanı adını verdikleri zamanında Bizans İmparatorlarının atlarını terbiye ettikleri, halkı eğlendirmek için yarışlar ve daha başka spektakula gösteriler düzenledikleri bir yerden bahseder. Ayrıca Türk Hükümdarının sayıları beş yüzü geçen savaşlar sırasında askerler ve korsanlar tarafından esir edilen ve hükümdara hediye olarak sunulan başka ülkelerden gelme yabancı kadınlardan oluşan eşlerinin ve cariyelerinin yaşadığı kentin orta yerindeki saraydan bahseder ayrıca burada ilginç bir bilgi daha ekler sözlerine “Türk Sultanlarının nikâhlı eşleri yoktur sebebi ise Sultan Beyazıt'ın (Yıldırım) eşi ile birlikte Timurlenk'e esir düştüğünde, karısına gözleri önünde tecavüz edilmiş olmasından dolayıdır” der. Sözlerine daha ağır bir itham ile devam eder ve şöyle der; Bu olaydan sonra Türk Hükümdarları hiçbir cariyeye nikâh kıymazlar ama cariyelerden olan her çocuk aynı muameleyi görür. Demek oluyor ki Türk Hükümdarının tümü gayrimeşrudur ve eşleri de sadece metres durumundadır.¹⁴¹ Sözlerine haremden bazı bilgiler vererek devam eder. Şehirde onlarca Rum kilisesi olduğundan, Yahudi okullarından, ahşaptan yapılmış Moske yani Meschi mescitlerden, imaret ve hamamlardan bahseder.¹⁴²

b. İzmit (Kocaeli)

15. yüzyıl içerisinde İzmit topraklarını ziyaret eden seyyahlar arasında önemli bir isim vardır ki bu Bertrandon Broquiere dir. 1432 yılında Anadolu üzerinden

¹³⁹ L.Reinhold, **Reinhold Lubenau**, C.I, s.183

¹⁴⁰ L.Reinhold, **Reinhold Lubenau**, C.I, s.184

¹⁴¹ L.Reinhold, **Reinhold Lubenau**, C.I, s.207-208

¹⁴² L.Reinhold, **Reinhold Lubenau**, C.I, s.227

memleketine dönerken ziyaret etmiştir şehri. Bursa'dan ayrılınca Nichomedie¹⁴³ olarak adlandırılan şehre gelir. Buralarda yolun çok bozuk olduğunu ve geçişe elverişli olmadığını belirtir.¹⁴⁴ Çok fazla ayrıntısına girmediği kentten Konstantinapolise doğru yola çıkar.

İzmit, Dernschwamın İsmirik'i, yüksek, çıplak, ve kayalık bir dağ dan sonra alalade köylü kulübeleri var. Dar bir yol tepeden denize doğru iniyor, yolun sol kenarında büyük harap bir Rum şatosu ile karşılaştık. Şato bir kaya üzerine oturtulmuş. Buranın adı Hareke (Hereke) imiş. Şehir kısmen harap vaziyette, çok güzel eski bir Bizans şehri. Deniz kenarına yakın bir yamaç üzerine kurulmuş. Yamacın sonunda ki saray tepen aşağı sahile kadar iniyor. Bu şehir de İstanbul gibi yedi tepe üzerine kurulmuş ve etrafında bir sur var. Saray Budin'den daha yüksek bir tepe üzerinde. Çevresinde alçak, basit Türk evleri var. Şehirde birbirine benzer çok sayı da mermer sütun varmış. Bunlar alınıp satılıyorymuş ve gemilerle İstanbul'a yollanıyormuş.¹⁴⁵

c. Bursa

Bursa'yı ziyaret eden seyyahlar arasında bir isim var ki Türkler 'e olan hayranlığıyla ön plana çıkmış bir isimdir. Pero Tafur'dan başkası değildir bu isim. 1440'lı yıllarda Anadolu topraklarını gezen Tafur Kudüs'e doğru gezisine devam ederken geçtiği Bursa topraklarından ise şöyle bahsetmektedir. Cenovalı rehber arkadaşının Bursa 'da evi bulunmaktadır ve keskin kıyıları olan bu yerden onu geçirmesini ister ve denizden yola çıkarlar. Şehir (Bursa) (duvarsız diye tabir ettiği) Türkiye'de gördüğü diğer şehirlerden büyük ve daha iyi konumdadır. Kırk bin kadar nüfusu vardır ve körfezler kıymetlidir ve tüccarlarında şehirle iletişim bağıdır. Yunanlılar ve Türk'lerdir sakinleri ve şehir Yunanistan'a geçiş yeridir Türkler için.

¹⁴³ Bugünkü İzmit; aynı adı taşıyan körfezin ucunda kurulmuştur. Bknz. C Schefer, s. 205

¹⁴⁴ C.Schefer, s. 205

¹⁴⁵ H.Dernschwam, s. 210-211

Halkın Türkiye'nin hiçbir yerinin ne bu kadar zengin olduğunu nede bu kadar çok iyi görünümlü insanların olduğunu söylemektedir.¹⁴⁶

Hemen, hemen Pero Tafurla birlikte aynı dönemde Anadolu toraklarını gezen bir başka seyyah ise Bertrandon Broquiere dir. Bertrandon seyahati sırasında deniz yolu ile Rodos ve Kıbrıs adaları üzerinden Yafa limanına inmiş ve Kudüs'te ki hac ibadetini tamamladıktan sonra Anadolu üzerinden yani kara yolu ile memleketine doğru geri dönüş yolculuğuna başlamıştır. Bertrandon'un yol haritasına bakıldığı zaman görüldüğü gibi Kudüs dönüşünde Hatay üzerinden Anadolu topraklarına girmiş ve Konya Bursa üzerinden seyahatine devam etmiştir. Ziyaret ettiği şehirler arasında bulunan Bursa ili daha birçok seyyah tarafından ziyaret edilmiş olan bir liman kentidir ayrıca. Ticaret gemilerinin uğrak yeri olması sebebi ile gelişmişte bir şehirdir. Seyyah Bertrandon 'un şu sözleri de bunu destekler niteliktedir.

Bursa Türkiye'nin en iyi en güzel şehirlerinden biridir, Olimpea (Uludağ) denilen büyük bir dağın eteğinde büyük bir şehirdir. Dağdan inan bir akarsu etrafında köyler kurulduğundan, şehir olduğundan daha geniş görünür. Türkiye hükümdarları burada gömülüdür. Burada güzel tesisler, hastaneler ve ihtiyaç sahiplerine ekmek, et ve şarap dağıtılan üç dört yer (yani imaret) vardır. Bursa tüccarı Fransız seyyahını gezdirirler. Her türlü ipekli kumaşların inci ve taşların, pamuklu ve sabunların satıldığı pazarları dolaşan Bertrandon Hıristiyan esirlerin satıldığı esir pazarlarını da görür. Bursa da ilk defa zeytinyağlı havyar yese de pek beğenmez.

Bursa'ya varış yolunda yaşadıklarını ve Bursa hakkında gördüklerini ve düşündüklerini ise şöyle aktarır, Bertrandon ve yanındakiler. Kütahya-Bursa yolu dağlıktır. Şehre yarım günlük uzaklıkta güzel bir köyde et ve bütün yıl taze saklanan üzüm bulurlar. Köyde bulduğu inek sütünden yapılmış nefis kaymak da tadan seyyah o kadar yer ki neredeyse çatlayacağından korkar. Akşam Türkler ona şişte kızartılan kebapta ikram ederler. Bursa da seyyah kendisini hacdan dönen bir Müslüman sananlara elini öptürerek karşısına çıkan bir yola sapar doğru çarşı meydanına çıkar.

¹⁴⁶ P.Tafur, s.149

Bursa’da on gün kalır.¹⁴⁷ Bursa’dan ayrılan seyyah İstanbul’a doğru yoluna devam eder.

ç. Çanakkale

16. yüzyıl seyyahları tarafından ziyaret edilen yerler arasında günümüzde Çanakkale iline bağlı bulunan Gelibolu yarımadası da yer almaktadır. Seyahatnamelerde Truva (Troy) olarak ta geçen Çanakkale ili coğrafi konumu itibari ile birçok seyyahın uğrak yeri olmuştur. Özellikle deniz yolu ile seyahatlerine devam eden seyyahları cezbeden bu sahil boyu yerleşim merkezleri Anadolu kentlerinin de da keşfedilmesine bir nevi vesile olmuştur.

1582 yılının Kasım ayında İstanbul’a varan ve bir gün sonrada “Marmarno” veya “Belaya Mor’ya” olarak ta ifade ettiği Marmara denizi yoluyla büyük ihtimalle Marmara adasına gelen Karabeynikov buradan “Gallipoli” yani Gelibolu’ya iki günde vararak neresi olduğu hala tespit edilemeyen “Afansky” dağına doğru yol alır. Karabeynikov, buranın yakınlarında “Priamon” zamanında kurulmuş Troy kentinin kalıntılarına tesadüf eder. Burada verilen bilgilerde Arhipelag kentinin, Truva’nın yakınlarında Çanakkale boğazının çıkışına doğru bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Burada buna uygun tek yerleşim yeri Bozca adadır. Şenay Özdemir ‘in XVIII. yüzyılda Osmanlı donanmasının Ege denizine açılmasında Bozca adanın adalar denizine açılan nokta olarak değerlendirilmesi ve bir durak yeri olarak kullanıldığı tespitini göz önüne alacak olursak, Arhipelag olarak anılan yerin Bozcaada olarak kabul edilmesi yerinde olacaktır.¹⁴⁸

Kutsal topraklara doğru yol alan seyyah tıpkı İstanbul da olduğu gibi bu bölge hakkında da ayrıntılı bilgi vermemiştir.

¹⁴⁷ C.Schefer, s.201-204

¹⁴⁸ Altay Tayfun Özcan, “Karabeynikov’un Seyahatnamesine Göre 16. Yüzyılda İstanbul ile Kudüs Arasındaki Yol ve Duraklar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol:28, 2009, s.265-275.

d. İzmir

17. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı topraklarını ve İzmir ‘in içinde bulunduğu havzayı gezen seyyahlar kente uğramamışlardır. Gerek deniz yoluyla gerekse kara yoluyla Kutsal Topraklara ve İstanbul’a gitmelerine ve Anadolu topraklarında dolaşmalarına rağmen(şimdilik var olan verilere dayanılarak). 17. yüzyıl başlarına dek İzmir üzerine kayda değer bilgi veren seyyah olmamıştır. Elbette ki bunun nedeni, İzmir’in bu tarihe kadar ticari öneme sahip olmayan küçük bir liman yerleşimi olmasında yatmaktadır. Kent 16. yüzyıl boyunca küçük bir oranda nüfus artışına sahip olsa da ticaret yolları üzerinde olmaması nedeni ile tüccar, misyoner ve buna bağlı olarak seyyahları için de önemsiz bir konumda kalmıştır.

16. yüzyıl içinde Kıbrıs ve Sakız’ın Osmanlı tarafından alınması ve havzada bir Osmanlı barışının kurulmasının ve yanı sıra o güne kadar havza ticaret merkezleri olan Halep ‘in yerel güçlerin müdahalesine bağlı olarak güvensiz bir ortama dönüşmesi ve Sakız’ın konumundan kaynaklı sorunları ile ticaret erbabını yeni ticaret merkezleri aramaya itmiştir. Ayrıca da İzmir ‘in de güvenli bir körfezde yer alması ve havzanın verimli topraklara sahip olması ile İzmir yerli halkın ve İmparatorluğun iradesi dışında önlenemez bir yükselişe sahne olmuştur. Bu yükseliş 17. yüzyıl başlarından itibaren “Kutsal Topraklara” giden misyonerler, Avrupalı hacıların ve seyyahların İzmir’e uğramaları ve seyahatnamelerinde kent hakkında bilgi vermeye başlamalarından da anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

e. Ankara

Günümüz Türkiye’sinin başkenti: Küçümsenemeyecek kadar büyük yüzölçümü, coğrafi yapısı ve barındırdığı insan sayısı göz önüne alındığında Anadolu’nun en önemli ikinci ili. Bu özellikleri ile de seyahatnamelerde de hak ettiği yeri almıştır günümüz Ankara’sı.

¹⁴⁹ İ.Pınar, a.g.m., s.119

Anadolu ya Kanuni Sultan Süleyman döneminde Avusturya elçisi olarak gönderilen Busbecq sadece İstanbul'da bulunmakla kalmamış Ankara ve Amasya illerine kadar da yol almıştır. Angora diye bahsettiği Ankara topraklarına geldiğinde yapağısından kamlot ya da moher denilen ünlü bir kumaş imal edilen keçileri gördüğünden bahseder. Büyük ihtimalle de günümüz Ankara tiftik keçisidir bu bahsettiği keçiler. Bu keçilerin tüylerinin çok ince ve parlak olduğunu, yere kadar sarktığını ve çobanlar bu tüyleri kırpımayıp taradıklarını, güzelliğinin ise ipekle kıyaslanabilecek kadar güzel olduğunu belirtmektedir. Bu yünlerin yapısınına bölgedeki kuru otlaklara bağlı olduğunu hayvanların başka yerlerde otlatıldığında şekillerinin değiştiğinin altını çiziyor.¹⁵⁰

Yine bölgede köylerden geçtiğini ancak buralarda kayda değer hiçbir şey görmediğini sadece sık sık Türk mezarlıklarına rastladığını ve bunlarında üzerlerinde Yunanca ve Latince yazıların izlerini gördüğünden bahsediyor ve konakladığı her yerde eski kitabeler ile Yunan ve Roma paraları aramaktan, bunlar yoksa nadir bitkiler aramaktan pek hoşlandığını belirtiyor.¹⁵¹ Şehri gezerken Halis nehri olarak adlandırdığı Kızılırmak nehri kıyılarına ulaşırlar ve oraya yakın olan Sinop dağlarını görürler. Dağların aşu boyası rengindeki toprağı ona kırmızı bir görüntü verdiği için adını da (sinopis) orada bulunan kasabadan aldığına da altını çizmeden geçmemiştir.¹⁵²

Busbecq bu bölgedeki Türklerin yemek adetlerinden de bahsetmeden edemez ve şunları söyler: Türk'ler yiyecek konusunda o kadar sade ve yemek yeme zevkinden öyle uzak ki ekmek, tuz, biraz sarımsak ve soğan, bir de adına yoğurt dedikleri bir çeşit ekşi süttten başka bir şey istemezler bu ekşi süte "oksigala" demektedirler. Bunu buz gibi suyla sulandırıp içine ekmek doğrayıp susadıkları zaman içiyorlar. Kervansaraylarda bu ekşi süt çok satılıyor. Türkler yolculuk sırasında ete ve ya sıcak yemeğe pek rağbet etmezler. Hoşlandıkları şeyler ekşi süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişnedir. Bu meyveleri

¹⁵⁰ Busbecq, s.43

¹⁵¹ Busbecq, s.44

¹⁵² Busbecq, s.46

temiz suda kaynatıp büyük toprak tepsilere koyarlar. Canı çeken herkes bundan alır. Böylece yiyecek ve içecek çok ucuza mal olur.¹⁵³ Kısacada Türklerin dini kaidelerine uymadığı için içki içmediklerinden bahseder ve Amasya ya doğru seyahatine devam eder.

Ermeni asıllı seyyah Polonyalı Simeon ise, Kudüs'e yaptığı hac yolculuğu esnasında (1618) uğradığı Ankara'yı anlatırken; halkın sof (Ham ipekten yapılmış astarlık kumaş.) isiyle uğraştığını, dünyanın her tarafına iyi cins sof sevk edildiğini, Ankara'da oturan her memleketten tüccarların kumaş toplamakla meşgul olduklarını ifade eder. Ankara'da karşılaştığı Polonyalı Ermenilerle gurbet acısını unutan Simeon, burada bulduğu iyi pastırma ve nefis koyu şarabı ise asla unutmaz. Kale ve surlar, yolu Ankara'dan geçen hemen, hemen tüm seyyahların bir şekilde dikkatini çeker. Polonyalı Simeon da göre Ankara'nın, dış, orta ve iç olmak üzere üç surla çevrili olduğunu yazar. Simeon'a göre ayrıca bazı kiliseler Celali isyanları esnasında tahrip ve talan edilmiştir.¹⁵⁴

f. Diyarbakır-Urfa

Bir başka 16. yüzyıl seyyahımız Antonio Tenréiro, şehir için şu tasviri yapmaktadır: Diyarbakır (caraemite) o taraflarda çok önemli bir krallığın merkezi olan bir şehirdir. Geniş bir yer kaplar. Çok muazzam surlarla ve duvarlarla çevrili olup hayranlık veren binalara sahiptir. Şehri boydan boya geçen bir nehir vardır. Yakubiler, Nasturiler, Dustimarlar denilen farklı adetlere sahiptirler ve dört bin kadar Hristiyanlardır bunlar. Halk beyaz olup Arapça konuşmaktadır. Türkler ve diğer milletler de vardır, demiştir.¹⁵⁵ Portekiz İmparatorluğu'nun İran'a elçi olarak gönderdiği Baltasar Pessoa'nın heyeti içinde bulunan Antonio Tenréiro, 1524 -1525 yılları arasında genel vali tarafından Osmanlı'nın Hindistan'a sefer düzenleyip düzenlemeyeceği hususunda bilgi toplamak için Tebriz'den Diyarbakır, 'a, oradan Urfa, Halep ve Gazze'ye kadar gitmiştir. Bu anlamda Tenréiro, Orta Doğu üzerine

¹⁵³ Busbecq, s.47

¹⁵⁴ Hrant Der Andreasyan, s.258-259

¹⁵⁵ S.Özbaran, **Antonio Tenreiro'nun**, s.59-61

ilk elden bilgiler toplayan bir casustur. Özellikle Diyarbakır'da bulunduğu sırada davranışları yüzünden Beylerbeyi tarafından yakın takibe alınan Tenréiro, Urfa'ya geldiğinde yine gözetim altındadır. Tenréiro, Urfa'ya vardığında iki husus üzerinde durur birincisi şehrin bol ihtiyaç maddelerine sahip olduğuna, ikincisi bir kralın emriyle üç çocuğun çok sıcak bir fırına atılmasına. Tenréiro'nun putperest bir kral tarafından üç çocuğun çok sıcak bir fırında yakılması olayı, büyük ihtimalle bir efsanedir. Özellikle Kutsal kitaba göre İsrailoğulları zamanında ateşe atılma olayı, daha çok Hz. İbrahim'in ateşe atılması efsanesiyle karıştırılmış olabilir. Tenréiro da diğer seyyahlar gibi Fırat'tan kalkan kürekli gemilerden bahseder, verimli arazileri üzerinde durur. Tenréiro'nun bölgede bulunduğu sırada Osmanlı-Sasani egemenliklerinin çatıştığı, toplumsal olarak bu durumun fazlasıyla kendini hissettirdiği bir dönemdir. Tenréiro'nun özellikle Diyarbakır'da toplu şekilde gördüğü Kızılbaşlardan bahsetmesi, Birecik'te bile geçmişteki bu bölge üzerinde İran etkisine vurgu yapması anlamlıdır.¹⁵⁶

Urfa'ya gelen seyyahların ilgisini en çok İbrahim efsanesiyle İsa'nın mendili efsanesi çeker. Bütün seyyahların tasvirlerinde özellikle Balıklı göl olmazsa olmazdır. V. yüzyılda Urfa'ya gelen Hristiyan seyyahlar dahi şehrin İbrahim-Nemrut efsanesini anlatmışlardır. VI. yüzyılda sırf İsa'nın mendilini merakı yüzünden Urfa'ya gelen Ageria, mektubun şehre geldiği rivayet edilen kapıyı gördüğünü yazar. İlginç olan Hristiyan seyyahları İsa efsanesi cezp ederken, Yahudi ve Müslümanları her zaman İbrahim efsanesi çekmiştir. Özellikle Tevrat'ta geçen İbrahim-Harran ilişkisi, İshak ve Yakup Peygamberin Harran'dan evlenmeleri Urfa İbrahim efsanesini Yahudilerin gözünde daha da büyötmektedir. Çünkü bir Yahudi için İbrahim'in Harran ile olan ilişkisini reddetmek demek Tevrat'ı inkâr etmek demektir. İbrahim-Harran ilişkisi Yahudiler için bir iman meselesidir.

Urfa hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başka seyyah ise cerrah Mestre Alfonso'dur. Portekiz krallığı emri altında çalışmış bir cerrahdır. Diyarbakır üzerinden Urfa'ya gelir ve Kaba haydar köyüne bir Cuma günü öğle saatlerinde varır.

¹⁵⁶ M.Kurtoğlu, a.g.m., s.228

Cumartesi sabahı şafakla birlikte köyü terk eder. Alfanso kaldığı bu köy hakkında pek bilgi vermez. Daha sonra Bağrsak dere denilen yere geldiğini ve burada geçmiş zamanlarda soygunculuk yaşandığını belirtir. On üç veya on beş yıl önce yaşanan bu soygunculuk olayını Urfa sancakbeyinin bitirmiş olduğunu ve büyük miktarda erzak ele geçirdiğini belirtir.

Alfanso, Bağrsak dere olarak adlandırdığı bu vadinin ilerisinde Pazar pınarı adlı bir su kaynağı olduğunu, bu su ile Ermenilerin değirmenlerini döndürdüğünü söylüyor. Alfanso'nun tasvir ettiği bu su kaynağı büyük ihtimalle tarif ettiği yer açısından bugün İnbaşı olarak adlandırılan yere benzemektedir. Atatürk Barajı'na yakın bir yerde bulunan ve geçmişte su değirmeni olarak kullanılan İnbaşı, Alfanso'nun tasvir ettiği yer olabilir. Daha sonra ise tasvir ettiği taş ve çamurdan yapılmış ermeni köyünde kaldığını söylüyor ki, bu büyük ihtimalle Germüş Köyü'dür.

Alfanso'nun tarif ettiği cüzamlıları tedavi eden mekân, bugün Hz. Eyüp Peygamber'in makamı olarak bilinen yerdir. Judah Benzion Segal'in de Kutsanmış Şehir Edessa adlı kitabında belirttiği üzere, burada cüzamlıları tedavi eden bir hastane varmış. Ayrıca bu şifalı suyun Hz. İsa ile olan ilişkisi "İsa'nın Mendili" efsanesine dayanmaktadır. Rivayete göre İsa'nın yüzünü sürdüğü mendil buradaki kuyuya düşmüştür. Alfanso'nun cüzamlılarla ilgili verdiği bilgiler aynı zamanda Urfa'nın hoşgörülü ve merhametli bir şehir olduğunun da bir kanıtıdır. İranlıların cüzamlı hastaları sağlığına kavuşmasına rağmen öldürmeleri, Urfalıların ise bu hastaları sahiplenmeleri önemli ve üzerinde durulması gereken bir olgudur. Ayrıca Urfa'da bu hastaların mürekkep üretmeleri ve bunun Urfa'nın ticari hayatındaki yeri araştırılmaya değer bir konudur. Tarih boyunca tarım ve ticaret şehri olan Urfa, Alfanso'nun da seyahat notlarında görüldüğü gibi tarım ürünleri ve geçmişteki büyük zenginliğiyle öne çıkmaktadır. Alfanso, Müslüman, Hristiyan, Çingene veya cüzamlılar olsun Urfa'da çok rahat dolaşabildiğini söylemektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ M.Kurtoğlu, a.g.m., s.229

Sayırsız seyahatname de yerini alan bu doğu kentleri aynı zamanda bulundukları coğrafyanın da nimetlerini kullanmaktadırlar. Her ne kadar bu acımasız coğrafya daha çok Fırat Nehrinin aldığı canlarla eserlere konu olmuş olsa da, şehirlerin önemini gölgeleyememiştir aslında.

g. Bitlis

Şehir için 16. yüzyıl seyyahlarından Antonio Tenreiro, Erciş ve Ahlatı tasvir ettikten sonra, Osmanlı Safevi rekabetinde büyük payları olan yarı bağımsız hakimliklerden Bitlis için “ne Sufiye ne de Büyük Türk ‘e (Sultana) itaat etmiyor”¹⁵⁸ diyerek bir bakıma idari yönetimdeki bir boşluğu da dile getirmiş olmaktadır.

ğ. Adana-Tarsus

Aknenize kıyısı olan ve ticarete önemli bir yere sahip olan bu kent daha çok kara yolu ile seyahat eden gezginlerin uğrak yeri olmuştur. Hem büyük bir şehir hem de büyük bir geçittir aynı zamanda. Rodos ve Kıbrıs adaları üzerinden Kudüs’e giden seyyah Bertrandon da dönüş yolu olarak karadan bir rota çizince kendisine Antakya’dan sonraki durağı bu kez Adana ili olmuştur. Sayırsız seyyahın ziyaret ettiği şehir bulunduğu konumdan dolayı tarihi zenginliği ile de ilgi odağı olmuştur. Türkmenlerin yaşadığı bu şehri 1432 yılında Kudüs’ten İstanbul’a kara yolu ile giden Fransız Bertrandon de la Broquiere güzel bir çevrede ve denize oldukça yakın bir yerde kurulmuş, etrafı surlarla çevrilmiş şöyle tasvir etmiştir: Adana güzel bir çevrede ve denize oldukça yakın bir yerde kurulmuş, her yanı surlarla çevrilmiş, çok iyi durumda bir ticaret şehri idi. Adana adı verilen ve yüksek dağlardan inen büyük bir ırmak surlar boyunca akmakta ve üzerinde, şimdiye kadar gördüğüm köprülerden daha geniş ve oldukça da uzun bir köprü bulunmaktaydı.¹⁵⁹

¹⁵⁸ S.Özbaran, **Antonio Tenreiro’nun**, s.57-58

¹⁵⁹ Seyhan ya da Adana suyunun eskilerin Sarus dedikleri bu ırmağın kaynağı Kayçariye (Kayseri) yakınlarındaki Kormez dağındadır. Hadrianus tarafından inşa ettirilen ve çeşitli dönemlerde onarım gören Adana köprüsü sekiz kemer üzerinde kurulmuştu. Köprü çevresi, hicri 165 (781) yılında Harun Er-Reşid tarafından, babası halife Mehdi zamanında inşa ettirilmiş bir kaleyle korunuyordu. C Schefer, s.175

Büyük ihtimalle yazarın bahsettiği nehir ünlü İslam gezgini Gazzi Mekki’inde seyahatnamesinde “Avamın Cahan Suyu; Sis memleketlerine uğrayarak Rum hududundan dağlar arasında şimalden cenuba doğru akarak Misisse varır. Ceyhan’a yakın büyüklükte olan bu nehrin, şehrin etrafındaki akışı çöreklenmiş bir yılanı andırır.”¹⁶⁰ dediği Ceyhan nehridir. Şehrin Türkmen bir komutanı vardı ve ahalisi “de Türk’tü.”¹⁶¹ Adana’dan ayrılan seyyah Tarsus’a (Terso) doğru yoluna devam eder. Tarsus iline geldiği zaman yine çok güzel yerlerden ve ovalardan geçtiğinden, çadırlar da yaşayan çok sayıda Türkmen’in yaşadığından, çünkü ülkenin çok güzel ve dağlık olduğundan bahseder. Tarsus ilinin de surlarla çevrili olduğundan, bu surların önlerine hendeklerin açıldığından ve bir ucuna da kale inşa edildiğinden bahseder. Oldukça güzel bir şehir olduğunu; bununla beraber geçmişte de güzel bir şehir olduğunu; çünkü şehirde çok eski yapıların gözüne çarptığını anlatır. Buğday ve şarap üreten, ormanları ve ırmakları olan güzel bir şehirdir Terso.¹⁶²

h. Antakya (Hatay)

Dünyanın en eski yerleşim birimlerinden olan Antakya bütün dinleri, kültürleri bir arada barındıran bir şehirdir. Muhakkak ki ticaret yolları dolayısı ile kervan yolları üzerinde önemli bir noktada bulunmaktadır. Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların günümüzde dâhil bir arada belirli bir düzen içerisinde yaşadığı kültür mozağinin sahibi bu kent birçok seyyaha da ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında Türk tarihi için önemli yeri olanlardan birisidir Bertrandon Broquere. Kudüs ziyaretinin dönüş yolunda uğradığı Antakya ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Suriye den çıkınca bizim Ermenistan adını verdiğimiz Türkmen ülkesine girdim; bu diyarın başkenti, onların Antekeye adını verdiği büyük bir şehirdi, biz ona Antakya diyorduk. Burası büyük bir şehir, Vaktiyle güzel bir şehir olduğu belli. Surları bugünde hala güzel yıkılmamış durumda. Yörede oldukça büyük dağlar var. Araplardan çok Türkmenler oturur kentte ve ayrıca onların çok miktarda hayvanları

¹⁶⁰ Gazzi-Mekki Seyahatnamesi, **Tarih Semineri Dergisi**, 1/2, İstanbul 1937, s.22

¹⁶¹ C.Schefer, s.175-176

¹⁶² C.Schefer, s.176-177

vardır. Bu insanların sonradan ehlileştirilmiş eşekleri de vardır. Bunlar oldukça iri cüsseli hayvanlar olmasına rağmen üzerlerine binen kimseyi görmedim.

Bu ülkenin hükümdarı, gelenekler icabı Ramazan oğulları soyuna mensup olan büyük bir insan, yiğit ve zengin bir kişiydi; böyle olsa bile kimse sultanı kızdırmaya cesaret edemezdi.”¹⁶³ Diyen seyyah Batıya doğru yoluna devam eder. Burada Layeste adını verdiğimiz Ayas körfezine varır. Ayas şehri de aynı ismi taşımaktadır. Deniz kıyısında müstahkem bir şato görülmektedir.¹⁶⁴ At üzerinde körfez boyunca yol alırken, şahinleri terbiye etmekle uğraşan bir Türkmen beyine rastlar seyyah. İki bin avcısı(şahihi) olduğunu söyler bey kendisine.¹⁶⁵Başka şatolarında olduğu bu şehirden ayrılır ve yoluna devam eder. Yine bu şatolardan birisinin yanından “Jehon” adı verilen büyük bir ırmağın aktığını ve bu ırmağın kıyısında kurulmuş ‘Misses’ adında bir şehre ulaştığını anlatır.¹⁶⁶Buradan da Adana iline doğru seyahatine devam eder.

1. Amasya

Ankara’da bir süre kaldıktan sonra Amasya’ya geçen seyyah Busbecq İstanbul dan 7 Nisanda ayrılışından sonra otuzuncu gün buraya ulaştığını söyler. Amasya Kapadokya’nın başkentidir, eyalet valisinin adalet meclisi buradadır ve şehir İris nehrinin her iki yakasına kurulmuştur. Bir tiyatrodan art arda yükselen koltuklardan bakar gibi şehrin bir yüzünü diğer yüzünden görmek mümkündür der. Amasya’ya bakan en yüksek tepe üzerinde bir kale ile daimi bir Türk garnizonu bulunmaktadır. Bu kuvvet Türk hâkimiyetinden hiç hoşnut olmayan Asya aşiretlerine ve buralara kadar uzanıp baskınlar yapan İranlılara karşı koymak için inşa edilmiştir. Amasya sokaklarında evlerin bir güzelliği yok, İspanya da ki usule göre kilden yapılmıştır. Damları düz ve yapımında aynı malzeme kullanılmış. Ev halkı yazları damda açık havada uyuyor.¹⁶⁷ Diyerek gezisine kaldığı yerden devam eder.

¹⁶³ C.Schefer, s.165 vd.

¹⁶⁴ Bataklıkla çevrili bu müstahkem yapı İskender (Alexandre) kalesidir. İskenderun şatosu halife Vasıkbilâh zamanında (227-233=841-847) İbn Abi Davud tarafından yaptırılmıştır. İskenderun sakal tutan yolunun üzerinde bulunuyordu. C Schefer, s.168

¹⁶⁵ C.Schefer, s.171

¹⁶⁶ C.Schefer, s.172

¹⁶⁷ Busbecq, a.g.e., s.50

i. Kütahya

Kütahya Bertrandon'un Cotthay'a sı da 15. yy da seyyahların yollarının geçtiği küçük Anadolu şehirlerinden birisidir. Bertrandon Cotthay'ı şöyle anlatır: Cotthay, surların içine kapanmamış güzel bir şehir; büyük ve güzel bir kalesi var; dağ yönünde, birbiri üstüne üç sıra tahkimatla güçlendirilmiş olan bu kale çifte surlarla son derece iyi korunuyordu, burası Murat Beyin büyük oğluna aitti(Sultan Murad'ın büyük oğlunun adı Ala Eddin idi ve Amasya sancakbeyiydi.) Burada benimde içinde bulunduğum kervanla birlikte Mekke'den geldiği söylenen bir Hatun'un huzuruna, bazı adamların çıktığını gördüm. Bu Hatun Camussat paşa adında bir Türk valisinin karısıdır ve beyliklerin bir kısmı onun yönetimi altındadır. Bu Cotthay şehrinde bir kervansarayda konakladık; burada Türkler de kalmaktaydı. Atlarımız karmakarışık bir halde bulunuyordu. Adetleri böyleymiş. Ertesi gün, yani Pazar sabahı yola çıkacaktık, eyerimin kayışlarından birini çalınmış olduğunu gördüm. Hiddetlendim çağırmaya başladım. Sonra da Cotthay'daki kervansaraydan ayrılarak Bursa'nın yolunu tuttum.

j. Konya-Karaman-Ereğli

Düz ve çok geniş bir ovadan ibaret olan Konya havzası ne var ki yer şekillerinin sadeliğinin tam tersi sert bir iklime sahiptir. Öyle ki bölgeye gelen seyyahlar bu kötü şartlardan oldukça muzdarip olmuşlardır. Mesela 1433 yılında Kudüs'ten dönen Bertrandon Antakya üzerinden Konya ovasına kadar sağ salım gelmiş ancak Konya da soğuk hava nedeni ile oldukça hastalanmıştır. Yanındakilerin yardımı ile ayağa kalkın Bertrandon hava koşullarından oldukça dert yanmaktadır. Ermenistan diye adlandırdığı Çukurova'dan yani Adana bölgesinden çıkışta Karaman ülkesi diye adlandırdığı Konya ovasına gelirler. Bu dağlarda barınacak hiçbir yer bulamadıklarını, bu Türkmen ülkesinin tehlikelerle dolu ve her zaman karlarla kaplı olduğunu ama güzel vadilerinde var olduğunu söylemektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁸ C.Schefer, s.180

Karaman ülkesinde(bu Karaman ülkesinin başkenti Kütahya olan Germiyan eyaletidir) elçiler hediyeleri olmadan huzura kabul edilmiyorlardı. Sultanla görüşmeye gelen Kıbrıs elçisinin hediyeleri ise şunlardan oluşuyordu: altı parça Kıbrıs işi yün pelüş, kaç metre uzunlukta olduğunu bilmediğim renkli kumaşlar, yaklaşık kırk kelle şeker, iki tane zemberekli ok yayı, bir düzine kadar ok ve bir tane de haberci şahini. Hediyeleri vermek üzere elçi bey ile sultanın huzuruna çıkan Bertrandon gördüklerini ise şöyle aktarır: Sultanı bir halı üzerinde oturuyor bulduk, adetleri böyleymiş. Altın işlemeli kumaştan dört köşe bir yastığa yaslanmış bir halde bulunuyor, kılıcı da hemen yanında duruyordu. Kendisinin de üstünde altın işlemeli koyu kırmızı kumaştan bir giysi vardı; yanı başında bana söylendiğine göre şehirden üç adam oturmaktaydı. Kölelerden otuz kadarı odanın çevresine sıralanmış bir halde ayakta duruyorlardı; hükümdarın önünde ise baş vezir ayakta durmaktaydı. Hükümdarla elçinin görüşmesini uzunca anlatan seyyah görüşme sonrasında şehirde kaldıkları bir günde Hükümdarı at binmiş olarak gördüğünü ve büyük bölümünü kölelerin oluşturduğu elli kadar atlının arasında gördüğünden ve her iki tarafında da 14 kadar oklunun yaya olarak refakat ettiğinden bahseder.

Ayrıca şu bilgiyi de ekler. Hükümdar 32 yaşlarında yakışıklı bir prenster ve ülkesinde çok sayılan bir insandır. Ona söylendiğine göre annesi Hristiyan dır ve doğduktan sonra kokusunu almak için Rum usullerine göre vaftiz edilmiştir. Öte yandan onu tanıyan insanlara göre çok ta zalim bir insanmış; mahkeme kurup birilerini yargılamadığı ya da ölüme mahkûm etmediği pek az gün varmış; ya da insanların ellerini ayaklarını kestirir, burnunu koparttırmış. O Büyük Türk Beyi Muradın kız kardeşiyle evliymiş. Ayrıca burası hakkında şunu eklemektedir. Buranın insanları da çok kötü, her biri birer cani, çok ağır cezalar verilmesine rağmen birbirlerini öldürüp duruyorlar.

Buradan Araclie (Ereğli) ye gelerek Essers adı verilen kalenin önünden geçip deniz gibi dümdüz bir ovaya geldiklerinden bahseder. Yine Anadolu'nun pek çok yeri gibi burasının da çok verimli topraklara sahip güzel yerler olduğunu ayrıca Konya iline Yunanlıların “Quhongnopoly” dediklerini ve buralarda su kıtlığı

yaşandığını anlatır.¹⁶⁹ Buradan da gezisine “Atsaray” (Akşehir) üzerinden devam eder. Aksaray hakkında sadece çok güzel yerlerden geçtim der¹⁷⁰ ve gezisine devam eder.

k. Trabzon

Trabzon’un Osmanlı idaresine geçmesinden kısa bir süre önce bölgeye bir seyahat yapan ve bunları yayımlayan bir diğer seyyahta, ünlü bir İspanyol ailesine mensup Pero Tafur’dur. 1435-39 tarihleri arasındaki seyahatine dair notlarında özellikle Trabzon Rum Devleti ile Ceneviz ve Venedik arasında yapılan ticari faaliyetlerden söz edilmektedir. Trabzon Rum Devleti kralıyla da görüşen Tafur, kralın İstanbul ile Ceneviz ilişkisi hakkında kendisini sorgulamasından da söz ettiği notlarında dönemin Trabzon’u hakkında kıymetli bilgiler vermektedir¹⁷¹. Tafurun söylemi ile Trebizond. 4000 kişilik yaşıyanı ile iyi surlarla çevrilmiş, meyvesi yemişi bol, hazine geliri fazla bir yerleşim birimidir Trabzon.¹⁷² Bu şehirde ne kadar süre ile kaldığını belirtmeyen seyyah İstanbul’a doğru yolculuğuna devam etmiştir. Trabzon da İmparator tarafından sebebini söylemediği bir şey için alıkonulmak istendiğinden ama bunu başaramadan oradan ayrılarak İstanbul’a doğru yola çıktıklarından bahseder.¹⁷³

XVIII. yüzyılın başında Trabzon’a gelen Fransız seyyahlardan biri de Tournefort’tur. Fransız Devleti tarafından Osmanlı coğrafyasında botanik araştırmaları yapmak üzere gönderilen Prof. Joseph Piton De Tournefort, “Levant Yolculuğunun Öyküsü” adlı eserinde, 1701 yılında ziyaret ettiği Trabzon hakkında öncelikle kentin antik dönemden başlayan tarihsel sürecine değinmiş, özellikle kiliseleri ziyaret ettikten sonra Sümela Manastırı’nı ziyaret etmiş ve Trabzon ve çevresinin doğal güzelliği ile zengin florası hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

¹⁶⁹ C.Schefer, s.180-184

¹⁷⁰ C.Schefer, s.193

¹⁷¹ Veysel Usta, “Trabzon’dan Söz Eden Seyahatnameler Hakkında Bir Değerlendirme (M.Ö.400-M.S.1937)”, *Türk Yurdu Dergisi*, XXXIII/310, Haziran 2013, s.61.

¹⁷² P.Tafur, s.131

¹⁷³ P.Tafur, s.138

Tournefort'un seyahatnamesinde, daha önce Trabzon'a gelen Batılı seyyahların notlarından farklı olarak göze çarpan husus, Trabzon'dan söz eden ilk tanığın (Ksenophon) verdiği bilgilerden ilk kez bu eserde yararlanılmış olunmasıdır. Bu da bize, Avrupa'da Rönesans'la birlikte başlayan ve antik Yunan'a referansta bulunulan sürecin Tournefort'taki yansımaları göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir ifadeyle XVIII. yüzyılın başında, Fransa'da, antik Yunan uygarlığının ürettiği bilgi birikiminin üzerindeki küllerden arındırılarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Zira bu tarihten sonra Trabzon'a gelecek olan çok sayıda Batılı seyyahın bölgeye gelmeden önce dersine çalıştığını, en azından Trabzon'dan söz eden en eski tanık Ksenophon'un "Anabasis" adlı eserini okuyarak geldiklerini ve hemen hepsinin metninde de bu antik Yunan kaynağına atıfta bulunduklarını söyleyebiliriz.¹⁷⁴

I. Kıbrıs

Kıbrıs adası, Ortaçağlardan beri, Avrupalı özellikle İtalyan seyyahların gezi güzergâhı üzerinde bulunmuştur. . Lefkoşa şehri, Doğu'da, Kudüs'e ulaşan deniz yolu üzerinde yer alan, en çok merak edilen şehirlerden biri olmuş, Çoğu Avrupalı seyyah, Lefkoşa şehrini, İtalyan şehirleri ile mukayese etmiştir. Genel izlenim, sur içindeki şehrin, çoğu İtalyan şehriden daha güzel olduğu yönündedir. Bu nedenle, Lefkoşa'nın son durumu, Avrupa'daki Hristiyanlara özellikle Katoliklere, seyyahlar vasıtasıyla, sürekli olarak bildirilmiş, Türklerin, Suriçi'nde yaptığı değişiklikler, Katoliklere ait malların son durumu, özellikle camiye çevrilen Aya Sofya Katedrali'nin son vaziyeti, hep merak edilmiştir.¹⁷⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs Limanını ziyaret eden Karabeynikov'un verdiği bilgiye göre burası gemilerin sığınabileceği güvenli bir limana sahipti. Buradan aynı ada üzerinde Kipr olarak ifade ettiği bir yere gelmişlerdir. Kipr kelimesi eski ve modern Rusçada Kıbrıs için kullanılan bir kelime olmasına karşın herhalde Ruslar arasında Magosa veya bir başka yerleşim biriminin ismiydi. Kipr kenti, Karabeynikov'un değerlendirmesine göre önemli bir liman, zeytinyağı ile sabun üretim merkezi ve çeşitli az bulunur

¹⁷⁴ V.Usta, a.g.m., s.

¹⁷⁵ M.Akif Erdoğan, Arşidük Louis Salvator, **Kıbrıs'ın Başkenti Levkosia**, (Çev. Vural Yektaoğlu), Ocak 2012, s.230

mallarla bol bir yerdi. Rodos'taki şarap üretimine çok dikkat eden seyyahın Kıbrıs'taki şarap üretime dikkat göstermemiş olması enteresandır.

Zira Kıbrıs, Ortaçağ'dan itibaren en önemli dört şarap üretim merkezinden birisiydi. Ancak yine de buradaki sabun üretiminin yoğunluğunun dile getirilmiş olması önemlidir. Ortaçağın en önemli mallarından birisi olan sabun üretiminde en önemli üretici Bizans çağından beri Venedik'ti. Venedik sabunundan sonra en kaliteli sabunlardan birisi de Kıbrıs sabunuydu Sabun üretiminin hammaddesi niteliğinde olan zeytin üretiminin varlığına işaret edilmesi de önemlidir. Kıbrıs bunun yanında Akdeniz'e kıyısı olan Orta Doğu ülkelerine açılan bir kapı görevini tarihin genelinde oynamıştır ki, Karabeynikov da adanın bu özelliğini fark ederek buradan doğuya doğru iki yolun olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilki "Türklerin Şam olarak andıkları" "Damascus"'a ve diğeri de "Jerusalem" yani Kudüs'e uzanıyordu¹⁷⁶.

C. SEYYAHLARIN ANADOLU HAKKINDAKİ İZLENİMLERİ

Kudüs'e giden hacılar ve seyyahlar arasında Anadolu (insanları, kültürü ve coğrafi özellikleri) hakkında ayrıntılı bilgi veren ve Türklerin bu yüzyıllarda ki her türlü yaşam şekli hakkında önemli bilgiler aktaran isimler arasında öne çıkan seyyahlar şunlardır.

a. Giovanni de Torzelo

Semavi dinlere mensup halkların kutsal merkezlerinden biri olan Kudüs aynı zamanda İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudiliğinde önde gelen ruhani merkezlerindendir. Belki de en çok bu sebeple Kudüs ne tarih boyunca hâkim güçlerin kontrol etmek istediği önemli bir şehir olmuş ne de siyasi bir merkez olarak öne çıkmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında diyebiliriz ki tarihin en erken dönemlerinden bu yana Kudüs'e gelen Avrupalı seyyahlarda bu kente hac ibadetlerini yapmak ve kutsal toprakları ziyaret etmek amacı ile gelmişlerdir. Ancak

¹⁷⁶ A. T. Özcan, **Karabeynikov'un Seyyahatnamesine**, s.270

tarihin en erken dönemleri de dâhil olmak üzere Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyahlar buralara daha çok bilgi toplama bir nevi ajanlık için gelmişlerdir. Hatta bilgi toplamak için geldikleri bu topraklarda yıllarca Osmanlı sultanlarının hizmetinde çalışanlar bile olmuştur. Osmanlı beyliğinde 12 yıl yaşayan İtalyan Giovanni de Torzelo gibi.¹⁷⁷

b. Trifon Karabeynikov

Yine Anadolu'ya gelen ve gezip gördüğü bu topraklar hakkında tarihimiz açısından çok önemli bilgiler veren seyyahlardan bir başkası ise Türk asıllı olup, hakkında ticaretle uğraştığından başka bir bilgiye sahip olmadığımız Trifon Karabeynikov'dur. Karabeynikov 16. yüzyılın ikinci yarısında (1582) Rusya'nın ilk çarı IV. İvan tarafından "kutsal bölgeler"e seyahat ve Sina Dağındaki "Azize Ekaterina" kilisesinin yakınlarına bir yapı inşa edilmesini emretmesi üzerine bu iş için görevlendirilen heyetle birlikte kutsal topraklara doğru seyahatine başlamıştır. Karabeynikov seyahati sırasında gördüklerini bir rapor halinde bırakmış ve yazdıkları bir papaz tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu iş için yüklü bir meblağ ödemiş olması ise Karabeynikov'un zengin bir kişi olduğunun göstergesi olması açısından da önemlidir.¹⁷⁸

c. Ghillebert de Lannoy

15 ve 16. Yüzyıllar seyahatnamelerin daha çok yazılmaya başlandığı bu dönemde Anadolu topraklarını dolaşan bir başka seyyah Ghillebert de Lanoy dur.¹⁷⁹ Kudüs'ü ziyaret için yola çıkan pek çok seyyah arasında yer alan Lannoy da 1403 yılında yolculuğuna başlamış, Sina Dağını ziyaret etmiş, daha sonra da İstanbul'a geçmiştir. 1421 yılında, İngiltere Kralı Henri V tarafından görevlendirilerek, Kuzey Avrupa'ya ve Romanya'ya gitmiş, dönüşte de İstanbul'dan geçerek, Suriye ve Mısır'ı ziyaret etmiştir. İlk seyahatine ait Türkiye izlenimleri geçtiği yerlerin

¹⁷⁷ C.Schefers, s.12

¹⁷⁸ A.Tayfun Özcan *Trifon Karabeynikov'un Seyahat Raporuna Göre 16. yy'da Kudüs*", **Belleten**, C.LXXIV /270, 2010, s.266.

¹⁷⁹ A.Tayfun Özcan, a.g.m.s.396

isimlerinden ibarettir. 1422 yılında yaptığı seyahatte ise ziyaret ettiği tek yer olan Gelibolu'ya ilişkin detaylı bir tasvir yapmıştır. Seyahatnamesi, ilk olarak C. P. Serrure tarafından 1840 yılında Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy (Guillebert de Lannoy'un elçilikleri ve Seyahatleri) ismiyle Fransızca olarak yayınlanmıştır.¹⁸⁰

ç. Pietro Della Valle

Yine Pietro Della Valle 17. yüzyılda Anadolu hakkında verdiği önemli bilgilerle tarihimize ışık tutan önemli seyyahlardan birisidir. Anadolu için özel önem taşır çünkü Osmanlı imparatorluğu topraklarına gelmiş ve ayrıntılı olarak gördüklerini kaleme almıştır. Bir “Roma” soylusu olan Pietro della Vale eski eşyalara ve güzel kadınlara düşkünlüğüyle tanınmaktadır¹⁸¹ öyle ki 1614 yılında İtalya'dan macera dolu yolculuğuna koyulurken amacı bilinmeyen ve Avrupalıların kalbinde her zaman bir nebze korku uyandıran topraklara gitmeye karar veren klasik bir yeniçağ seyyahından çok farklıdır. Etnik kimliğini saklamayacak kadar “İtalyan” olan Vale koyu renkli gözleri, keçi sakallı ve tek kulağında küpesiyle aşk için, daha ziyade kalbinde yanan aşk acısını dindirmek için yollara düşmüştür.¹⁸² Ancak daha sonra yaşayacağı aşk serüveni bir öncesinden daha dramatik olacaktır. Pietro della Vela'nın 1616 yılında Hindistan'a yaptığı gezi sırasında Bağdat ta evlendiği hem Türkçe hem de Arapça konuşabilen Asuri Hristiyan isimli kadın, Valle'nin tüm yolculuklarına eşlik etmiştir. Bu kadın körfez yakınlarında bir yerde 1622 yılında öldükten sonrada Valle cesedini bir tabuta koyarak dört yıl boyunca yanında taşımış, sonunda Roma'ya ulaşınca da nihayet kadının şanına yakışır bir debdebe ile gömdürmüştür.¹⁸³

¹⁸⁰ Serpil Gürler, **XVII.- XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2010, s.40

¹⁸¹ Tavernier, s.28

¹⁸² Ö.Kumrular, **İslam Korkusu**. s.147.

¹⁸³ S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**. s.126

15 Ağustos 1615 Cuma günü İstanbul'a gelen Vale İstanbul da bulunduğu sürece Fransız elçisinin ikametgâhında kalmıştır. Galata da ki bu elçilik binasından minarelerin, servi ağaçlarının, padişahın sarayı ve saray bahçelerinin görüldüğünü yazan Valle Achille-Harlay De Sancy adındaki Fransız elçisinden “genç ve parlak bir Fransız” diye bahseder.¹⁸⁴ İstanbul da bir yıl kalan Pietro Della Vella'nın Kudüs ziyaretini de anlattığı seyahatnamesi arkadaşı Dr. Schipano'ya yazdığı mektuplarından oluşmaktadır. Eser Roma'da 1662 de “Viaggi” başlığıyla basılmıştır. Kısaltılarak yazılmış İngilizce tercümesi “Pietros Pilgrimage” adıyla Wilfrid Blunt tarafından 1953te Londra da yayınlanmıştır. İyi bir gözlemci olması sebebiyle eserinde anlattıkları daha da önemli hale gelmiştir.¹⁸⁵

d. Bertrandon de la Broquiere

Anadolu ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında önemli bilgiler aktaran bir başka seyahatname ise Bertrandon de la Broquiere tarafından ortaçağda kaleme alınmış olan Bertrandon de la Broquiere seyahatnamesidir. Seyahatnamenin yazarı Broquiere ortaçağda üniter bir devlet olma yolundaki Fransız krallığının henüz dışında kalmış olan Bourqoqne dükalığının seçkin bir savaşçısı ve diplomatıdır.¹⁸⁶ Ayrıca da Bourqoqne Dükü Philippe le Bon'un şövalyelik için birinci aday ve danışmanıdır. Bu yerin adı eski kayıt ve kaynaklarda değişik olarak; La Brequere, La Broquere, La Brocquiere hatta La Blouquerie biçimlerinde yazılmakla beraber La Broquiere artık kabul edilmiş olan şeklidir. Asalet armasında bir altın aslan resmi olan La Broquiere'lerin soy kütüğü tam olarak bilinmez. 13.ve 14. Yüzyıllarda bu soydan bazı adlara rastlanır. Bertrandon ise birdenbire 1421 de tarih sahnesine çıkmaktadır.¹⁸⁷ Bertrandon Philippe'den diplomatik bir görev alır.¹⁸⁸ 1432-1433 yıllarında Philip ve Burgond'un elçisi olarak Suriye'den geçip Antakya, Adana, Konya, Bursa üzerinden Türkiye'yi ziyaret ederek seyahatinde Anadolu ve sakinleri hakkında çok ayrıntılı, müspet bir izlenim edinmiş ve bunu da seyahatnamesinde

¹⁸⁴ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, Ekim 2010, s.70

¹⁸⁵ G.Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden*, s.71

¹⁸⁶ C.Schefer, s.7

¹⁸⁷ C.Schefer, s.11.

¹⁸⁸ J.Ebersolt, a.g.e., s.49

açıkça belirtmiştir.¹⁸⁹ Ama bir edip değildir. Bu yüzden okuyucu bu seyahatnameyi okurken edebi bir metinden çok 1430’lu yıllardaki Anadolu ve Rumeli Türk’lerinin yaşamı, özellikleri ve devlet yapısı hakkında ilgi çekici ve benzersiz gözlemler içeren tarihsel değeri yüksek bir eserle karşı karşıya bulunmaktadır.¹⁹⁰

Bertrandon bir hacı gibi doğuya gitmiş, fakat gizli ajan olarak görevlendirildiğinden İslam devlet ve beyliklerinin başlıcalarını dolaşarak karayolundan geri dönmüştür. O dönemde son derece zor olan bu uzun seyahatin esas gayesi Türklerin politik durumlarını yerinde incelemek, Philippe le Bon ‘un yapmayı tasarladığı bir haçlı seferi için zemin yoklamaktır.¹⁹¹ Meraklı ve akıllı bir ajan olan Broquere 1432 de yurdundan ayrılarak önce denizyolu ile Mora ve Kıbrıs’tan da geçerek Kudüs’e ulaşır. Kudüs’ten memleketine dönüşte ise karayolunu tercih eden Bertrandon Anadolu üzerinden bir güzergâh takip etmiştir ve geçtiği şehirler ve Türkler hakkında geniş bilgi aktarmıştır. Bu nedenle Bertrandon de la Broquere seyahatnamesi Türk tarihi açısından önemli bir eserdir.

e. Guillaume Postel

Bir başka gezgin Guillaume Postel İstanbul, Küçük Asya ve Filistin’i ziyaret ettiği ilk seyahatine 1535 yılında Jean de la Forest’yle birlikte çıkmıştır. 1549-1550 yıllarında Chevalier Aramon’un elçiliği sırasında ikinci bir Doğu seyahati yapmıştır. De la Republique des Turcs(Türklerin Cumhuriyeti) adlı birinci kitabı, yalnızca “gelenek ve göreneklere” ilişkin bilgiler içermektedir. La vie de Jesus Christ Notre Seigneur Description de la Terre Sainte avec sa chart (Peygamberimiz Hz. İsa’nın Hayatı ,temel yasalarıyla birlikte Kutsal Toprakların tasviri) adlı ikinci kitabında bir güzergah belirtmemiş olsa da, bazı yerlerin tasvirini yapmıştı¹⁹²

¹⁸⁹ Wilfred Buch, “14./15. Yüzyılda Kudüs’e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri”, **Bulleten**, C.XLVI/183, Temmuz 1982, s.509

¹⁹⁰ C.Schefer, s.7

¹⁹¹ C.Schefer, s.12

¹⁹² S.Gürler, a.g.e., s.41

f. Polonyalı Simeon

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 12. yüzyıl başlarındaki durumunun aydınlatılması bakımından önemli olan seyahatnamesiyle ilgi çeken bir diğer seyyahsa Polonyalı Simeon'dur¹⁹³. Aslen Kefe'den Polonya'ya göç etmiş ermeni bir aileye mensup olup¹⁹⁴, 1854 yılında Polonyan'ın Zamotsa (Zamosc) şehrinde doğmuştur.¹⁹⁵ Şuanda mezarı Slav dilinde Zadar anlamına gelen Jarre¹⁹⁶ 'de bulunan Simeon servet itibarı ile mütevazı bir durumda bulunan babasının isteğiyle ilk derecede bir öğrenim görmüş kilise ve ruhani kişiliklerle olan sıkı ilişkileri sayesinde de zamanla ve çevresinin etkisiyle aranılan bir müstensih olmuştur. Yazılarından da anlaşıldığı üzere çok dindar bir genç olan Simeon ruhban sınıfına girmek istemişse de, ancak "tıbir" (kilise hanendesi) mertebesine kadar çıkmıştır.¹⁹⁷

Dindar olduğu kadar bilime de ilgi duyan Simeon 15 Şubat 1608 de yirmi dört yaşındayken Kudüs'e gitmek amacı ile seyahatlerine başlamıştır. Lemberg'den (Lvov) 15 Şubat 1608 de yola çıkan Simeon¹⁹⁸ bin bir zorluğu göze alarak kutsal yerleri ziyaret etme arzusunu gerçekleştirmiş ve çeşitli sıkıntılarla geçen yolculuğu sırasında "hacılar ve seyyahlara faydalı olabilecek" olan eserinin notlarını toplamaya çalışmıştır. Kudüs'e hacca gitmek amacıyla çıktığı seyahatinde 10 Eylül 1608 de İstanbul'a ulaşır. Daha sonra Rumeli den, Venedik'e, Mısır 'a ulaşır¹⁹⁹ ve nihayet 15 Ağustos 1615'te seyahatinin asıl amacını gerçekleştirerek Kudüs'e ulaşır.²⁰⁰ 1618 yılında seyahatini tamamlayan Simeon yeniden İstanbul'a gelerek aynı yıl içinde memleketi Polonya ya dönmüştür.²⁰¹ 1619 yılında kaleme aldığı seyahatnamesini Ermenice yazmıştır Simeon. Seyahatname 1932 yılında filolog Nesre Akinian tarafından Lemberg üniversitesi el yazma eserleri arasında bulunduktan sonra 1936 da Viyana Mekhitarist Manastırı matbaasında basılmıştır. Türkçeye Hrand D.

¹⁹³ Hrant Der Andreasyan, a.g.e., s.11

¹⁹⁴ G.Üçel Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden**, s.64

¹⁹⁵ Hrant Der Andreasyan, a.g.e., s.11

¹⁹⁶ C.Schefer, a.g.e., s.106

¹⁹⁷ Hrant Der Andreasyan, a.g.e., s.11

¹⁹⁸ G.Üçel Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden**, s.64

¹⁹⁹ Hrant Der Andreasyan, a.g.e., s.12

²⁰⁰ G.Üçel Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden**, s.64

²⁰¹ Hrant Der Andreasyan, a.g.e., s.12

Andreasyan tarafından tercüme edilmiş İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 1964'te basılmıştır.²⁰²

16. yüzyıl Avrupalıların Türklere gösterdiği ilginin zirveye çıktığı dönemdir. Osmanlıyı merak, korku ve tedirginliğin büyük bir kısmını oluşturduğu bir his karmaşasıyla izler. Haberler (avisos), elçi raporları, Venedik balyoslarının düzenli olarak tuttukları ve dönüşte senatoya sundukları raporlar, günlükler vakayinameler vs. Türklerle ilgili pek çok bilgi verir. 16. yüzyılda neredeyse bir kolektif çılgınlığa dönüşen Türklerle haber toplama merakı bir sonraki yüzyılda da devam edecektir.²⁰³

g. Pero Tafur

İspanyol kralının elçisi sıfatıyla Trabzon'a gelip burada, İstanbul, Kudüs ve Kahire de bir süre kalarak 1435-1439 yılları arasında²⁰⁴ hem geldiği bu kentin hem de hacı olmak için Kudüs'e giderken geçtiği diğer Anadolu kentlerinin kültür ve yaşamları hakkında birçok bilgi aktaran ve Türkleri 'de tasvir etmeyi ihmal etmeyen Pero Tafur 'un seyahatnamesini de ele almak faydalı olacaktır.²⁰⁵

Bir Kastilya asilzadesi olan Pero Tafur 1436-1439 yılları arasında doğduğu ülkelerine yapmış olduğu yolculuğu "Andanças" adlı kitabında anlatmıştır. Yolculuğunun amacı bilmediği uzak ülkelere merakını gidermek olduğu için onu bugünün bir turisti yerine koymak yanlış olmaz. Ekonomik durumunun da iyi olması ona canının her çektiği ülkeye gidebilme imkânı vermekteydi. Taşıdığı kıymetli senetleri zamanın ticaret merkezlerinde bozdurabilmekteydi ayrıca herhangi bir diplomatik görevinin olmaması da gittiği her yerde istediği kadar kalmasına yardımcı oluyordu. Pero Tafur gezileri sırasında zamanın önemli hükümdarları tarafından da huzura kabul edilmiştir. Bunlar arasında Osmanlı Padişahı Sultan II. Murad'da bulunmaktadır. Meraklı gezgin Türkleri yakından tanımak istemiş ve bu maksatla bir

²⁰² G.Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden*, s.64

²⁰³ Ö.Kumrular, "16. Yy.da Avcı Sultan Portresi", *Acta Turcica Dergisi*, (Editörler: Emine Gülsoy Maskalı-Hilal Oytun Altun), Yıl:1, Ocak 2009, S.1, s.42

²⁰⁴ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ortaçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s.51,

²⁰⁵ Ö.Kumrular, 16yy da Avcı Sultan.s.43

Cenevizli dostu sayesinde Edirne'ye giderek padişahın huzuruna kabulünü sağlamıştır. Tafur Edirne'de bulunduğu sırada Türkler hakkında geniş bilgi edinmiş, bunları da eserinde yazmıştır.

“Türkler asil insanlardır yalan söyleme alışkanlıkları yoktur ve oralarda hem giyinişleri hem yemek yiyeşleri hem de oyun oynayışları ile asiller gibi yaşamaktadırlar, oyunlara çok düşkünler, neşeli ve hoş sohbet insanlardır, öyle ki faziletten ilk bahsedildiğinde ilk akla gelen Türklerdir.”²⁰⁶Bu sözleri ile Türkleri öven Tafur “Travels and adventures Pero Tafur 1436-1439” adlı eserinde Anadolu ve Türkler hakkında daha geniş bilgiye yer vermiştir. Seyahatnamesi Türk tarihi açısından da yeri doldurulamayacak nitelikte bir eser konumundadır.

ğ. Hans Dernschwam

Tıpkı Pero Tafur gibi bilhassa İstanbul şehrini ve Anadolu topraklarını görmek isteyen bir başka 16. yüzyıl seyyahı ise Alman seyyah Hans Dernschwam dır. Seyyahın günlüğünü diğer seyahatnamelerden ayıran en belirgin özelliği ise, gördüğünü belgeleme gayretidir çünkü seyyah Türklere ait ne varsa resmetmeye çalışmıştır. Seyyahın, seyahat esnasında en geniş ve en detaylı şekilde, önemsiz sayabileceğimiz küçük şeyleri dahi dikkate alarak aktarması seyahatnamesini daha da değerli kılmaktadır.²⁰⁷

1494-1568 yılları arasında yaşamış olan Hans Dernschwam, Bohemya'nın Almanya sınırları içinde olduğu bir dönemde Brux kentinde doğmuştur. Felsefe Fakültesi'nde eğitim görürken Roma ve Yunan klasikleri ile tarih ve coğrafya yazarlarına ilgi duymuştur. Batılıların Küçük Asya dediği Anadolu'ya olan seyahati sırasında tuttuğu günlüklerindeki dilden ve yaklaşımdan yeterli eğitim almış bir kişi olduğu kolayca anlaşılır. Örneğin; seyahati sırasında gördüğü tarihî eserlere ve kültür

²⁰⁶ Ertuğrul Önalp; “16. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Bazı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginler”, *La Evpedician Espanola Contra La Lila da Gelves en 1560*, OTAM, S.1, Ankara 1990, s.313-320

²⁰⁷ Ferruh Toruk, “Alman Seyyah Hans Denjehnam'ın Gözüyle XVI. Yüzyılda Ankara”, *Erdem Dergisi*, S.52, Ankara 2008, s.52.

özelliklerine bilimsel bir gözle bakmış, aynı titizlikle resimler ve krokiler çizmiş, notlar almıştır. 60 yaşlarına yaklaştığı 1553 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'u görme arzusu ile yola çıkmıştır. Bu yıllarda Osmanlı'nın başında Batılıların Muhteşem Süleyman olarak isimlendirdikleri Kanunî Sultan Süleyman bulunmaktaydı.

Dernschwam, yıllık vergiyi ödemek ve bazı görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a doğru 22 Haziran 1553'te yola çıkan resmî heyete dâhil olur. Heyette Piskopos Anton Vrancié ve Başkomutan Franz Zay vardı. 25 Ağustos 1553'te Altın Boynuz olarak isimlendirdikleri Haliç'e ulaşırlar. Bu sırada Padişah, başkentte değildi; ordunun konakladığı Amasya'da bulunuyordu. Macaristan Kralı Ferdinand tarafından heyet başkanı olarak görevlendirilen Ogier Ghiselin de Busbecq (-ki bu kişi, Anadolu hakkında "Türk Mektupları" adıyla anılarını yazmış seyyahlardan birisidir) ile birlikte Amasya'ya doğru yola çıkarlar. Heyet, Kastamonu Vilayeti üzerinden 7 Nisan 1555'te Amasya'ya ulaştı. Büyük zorluklar çektikleri yol boyunca Gebze, İzmit, İzmit'e uğramışlar; Porsuk Çayı'nı izleyerek Ankara, Çorum ve Elvan Çelebi yolunda Amasya'ya varmışlardır. İstanbul – Amasya seyahati, 9 Mart – 8 Nisan 1555 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. 2 Haziran 1555 tarihine kadar Amasya'da kalan heyet, başarı elde edemedi bu tarihte İstanbul'a dönmek üzere tekrar yola çıkmıştır. Dernschwam, 11 Ağustos 1555 yılında memleketine geri dönebilmiştir.²⁰⁸ Dernschwam'ın seyahatini tamamladıktan sonra ne işle uğraştığı konusunda ise pek bir bilgi yoktur.

h. Antonio Tenréiro

Pek azının Türkçeye kazandırıldığı bu seyahatnamelerin bir kısmının halen Avrupa kütüphanelerinde ve çeşitli koleksiyonlarda yazma olarak bekletildiği düşünülürse Osmanlı tarihçilerinin ne tür zorluklarla baş etmesi gerektiği kolayca anlaşılmaktadır. Anılan seyahat literatürü içinde olan ve Türk tarihçiliği nezdinde pek az bilinen, beklide hiç bilinmeyen bir parçasını oluşturanlardan birisi de Antonio

²⁰⁸ Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.8-10

Tenreiro'nun Itinérario'sudur.²⁰⁹ Her ne kadar Kudüs'e gidip kutsal toprakları ziyaret etme isteğini gerçekleştirememişse de Anadolu hakkında önemli bilgiler aktaran seyyahlar arasındadır. Portekiz imparatorluğunun 1523 yılında Hindistan genel valisi Duarte de Menezin, İran daki Safevi devleti şahı İsmail'in sarayına elçi olarak gönderdiği Baltasar Pessoa'nın heyetinde seyyah Antonio Tenreiro'da bulunuyordu. Bu kişi genel vali tarafından Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altındaki topraklara ve Sultan'ın Hindistan yönünde bir deniz seferine niyetli olup olmadığına ilişkin haber toplamakla da görevlendirilmişti.²¹⁰

1. M. Luigi Bassano

Daha önceki yüzyıllarda da olduğu gibi 16. yüzyıl da ada Osmanlı Sultanları için en önemli aktiviteler arasında yer alan avcılık, Kanunî devrinde bu yerini korumuştur. Türklerin bu atadan kalma av âdetleri ve av hayvanlarıyla ilgili M. Luigi Bassano da Zara'nın, Papa III. Paolo'ya ithafen yazdığı, 1545 yılında basılan *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi* (Türklerin adetleri ve yaşantılarının özel noktaları) adlı eserinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bassano kitabının pek çok yerinde dağınık olarak avdan bahsetmekle kalmaz, bir bölümü tamamen av geleneğine tahsis eder.

İtalyan yazar şöyle der: “Büyük Türk'ün bir o kadar da köpeği ve şahini vardır ve her defasında her elinde ikişer avla döner. Sayısız yardımcısı vardır, ava asla yanına 300 tanesini almadan gitmez, bunların hepsi onun avcılarıdır, bunun dışında sipahi ve çavuşlar da gidip onu kırlarda bulurlar. Kısa bir süre önce bir ava çıktığında Edirne'ye gitti, oraya bir sürü de Hristiyan ve Musevi geldi, avcılarının tamamının sayısı elli bin kişiden fazlaydı ve birçok av hayvanı yakalandı. Hem kış hem yaz mevsiminde ne soğuğa ne sığağa aldırmadan ava çıkar. Ormanları ve dağları çevirir, adamlarını dağın tepesine doğru gönderir sonra tüm av hayvanlarını yakalar. Bazı savaşçıları çok sever, bunların sayısı hayli kabarıktır, hepsinin ödemesi yapılır,

²⁰⁹ Salih Özbaran, “Antonio Tenreiro'nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, II, 1984, s.55

²¹⁰ S.Özbaran, **Portekizli Seyyahlar**, s.32.

bunlar diğerlerinden ayrılmalari için kuzu derisinden yapılmış, dışarısı tüylü, külah gibi sivri, siyah şapkalar takarlar, bu savaşçıların aralarından en iyilerini seçen Büyük Türk onlara bizzat eliyle birkaç düka verir, bunun için (ve başka iyilikler de yapmak amacıyla) giydiği elbisenin yani dolamanın cebine bayağı düka koydurur, gün içinde bunları harcamadıysa akşamleyin kalanı yanındaki adamlarına armağan eder, ertesi gün başka paralar ve başka kıyafetler dağıtılır. ”²¹¹ Sözleri ile Osmanlı Sultanlarının av merakına bir nevi ışık tutmuştur M. Luigi Bassano da Zara.

i. Ogier Ghiselin Busbecq

Aynı dönemde Avrupa metinlerinde Türklerin av merakıyla paralel olarak giden başka bir tema ise hayvan ve at sevgisidir. Hem günlük hayatta, hem de askeri alanda Türk insanı ve atı arasındaki bağ, Avrupa insanının hayranlıkla izlediği bir unsurdur. Türk atları hakkında Batı’nın gözlemlerini kâğıda döktüğü türlerin başlıcaları seyahatnameler ve mektuplardır. Bu hayvanlar ve Türkler arasındaki sıcaklığı yakından izleyenlerin kaleminden dökülenler ise yine ilk elden yazılan seyahatnameler olmuştur. Busbecq bunlardan biridir seyyah Türklerin at sevgisini ise şu sözleri ile anlatır; “Türk atları gibi insana alışkın bir hayvan yoktur. Bunlar sahiplerini ve kendine bakan seyisi hemen tanırlar. Seyahatim esnasında Türklerin tayları ne kadar sevdiklerini gördüm. Onları çocukları gibi seviyorlar, okşuyorlar, evlerine hatta sofralarına alıyorlar.

Hayvanlara bakanlar da gayet yumuşak davranırlar. Yiyecek ve içeceklerini okşayarak verirler. Hiç hiddetlenmezler. Onun için hayvanlar da Türkleri çok seviyor. Hemen hemen, ısırın, tepen hayvana Türkiye’de rastlanmaz. Bizim hayvan yetiştiriciliğimizle bunlar arasındaki farkı bir düşünün. . . Bizimkiler atlarına boyuna bağırıp, sövüp saymazlarsa, böğürlerine tekme ile vurmazlarsa hiçbir şey yapamadıklarını sanırlar. Onun için bizim seyisler ne zaman hayvana bakmak için

²¹¹ Ö.Kumrular, **16.Yy.da Avcı Sultan**, s.44.

ağıra girseler, zavallı hayvanlar korkularından titrer, onlardan nefret eder. Burada ise sevinir. Türkiye’de her şey insanileşmiş, her katı yumuşamıştır. Hayvanlar bile”²¹²

j. Jean Thévenot

Hiç şüphe yok ki bu çalışma kapsamında incelediğimiz seyyahlar ve seyahatnameler arasında bir isim var ki hem eseri hem de seyahate olan ilgisi ve bu ilgiye kaynak olarak ta yaşadığı dönemin özelliklerini gösteren Jean Thévenot dur. “Seyahat isteği insanlara her zaman çok doğal gelmişse de, kanımca bu tutku onları hiçbir zaman günümüzdeki kadar güçlü bir şekilde hükmü altına almamıştır.” Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Thévenot seyahat etme tutkusu yaşayan bir toplumun üyesidir ve seyahat konusunda da oldukça tecrübelidir.²¹³ Ayrıca “dünyanın her bölümünde karşılaşılan seyyahların kabarık sayısı” ve “yirmi yıldır basılan güzel seyahatnamelerin miktarını” da vurgularken aklına seyahat fikrini sokanında bu seyahatnameler olmuştur.²¹⁴

Thévenot seyahatnamesini diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise, onun her seyahatnamede bulunabilecek, bir şehrin tarih ve coğrafyasına dair bilgileri kısa geçerek insan unsuruna geniş yer ayırmasıdır. Zaten seyyahta Türkleri anlatmaya başladığı şu satırlarda belirtmektedir: “İstanbul’un dolaşıp gördüğüm yerlerinden bu konuda zaten birçok kişi uzun uzun yazıp çizdiği için, kısaca söz ettim; şimdi dikkat edip öğrenebildiklerimden hareketle Türklerin boyu posu, gücü kuvveti, kıyafetleri örf ve adetleri, iş yapma etme biçimleri hakkında bir şeyler söyleyeceğim. Türkler genellikle güzel adamlardır, gövdeleri mütenasiptir; öteki Avrupa ülkelerinde sık rastlanan kusurlar onlarda pek görülmez: hiç kambur yoktur, topal sayısı azdır ve Türk gibi kuvvetli deyişi asla boşuna söylenmemiştir; çünkü çoğu kuvvetli ve sağlam yapılıdır.”²¹⁵

²¹² Ö.Kumrular, **16.Yy.da Avcı Sultan**, s.54

²¹³ Abdulmennan M. Altıntaş, “*Üç Fransız Seyyahın Gözünden İmparatorluğun Başkenti İstanbul ve Onun Sakinleri*”, **Tarih ve Uygarlık Dergisi**, İstanbul 2012, S.1-2, s.116.

²¹⁴ Ö.Kumrular, **İslam Korkusu**, s.148

²¹⁵ A.M. Altıntaş, a.g.e., s.117

1656'da Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'u ve diğer eyaletlerini gezen Thévenot, buralarda yaşayan halkın âdetlerini, dinlerini ve dillerini incelemiş ve seyahatnamesinde Ege, İstanbul, Kudüs, Mısır, Arabistan ve Bağdat'ta yaptığı gözlemleri ve tanık olduğu olayları kaleme almıştır. Thévenot ilgi duyduğu konularda sağlam bilgiler elde etmek amacıyla araştırmalar yapmış ve yetkili kişilerle görüşmüştür. İstanbul'da bulunduğu süre içinde yakın ilgi duyduğu devlet işleri ve saraya ilişkin gerçek bilgilere sahip olmak için devlet işlerinde ve sarayda görevli olan kişilerle ilişki kurmuştur. Örneğin, Fransız elçisiyle müftü Hoca zade Efendi'yi ziyaret etmiş, müftünün Yunanistan eyaleti ve Hıristiyan tebaa hakkındaki görüşlerini öğrenmiştir. Sarayda padişahın günlük yaşamını ancak haremağaları, akağalar ve bazı iç oğlanlar görebildiğinden bu konuda bilgi vermenin güç olduğunu yazan Thévenot, eserinde padişahın günlük yaşamına dair bilgi veremeyeceğini sadece saraydan yeni çıkmış bir iç oğlandan öğrendiklerini nakledeceğini belirtmiştir.²¹⁶

²¹⁶ S.Gürler, a.g.e., s.48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(XVII. YÜZYILDA ANADOLU ÜZERİNDEN KUDÜS'E SEYAHAT EDEN SEYYAHLAR)

A. KUDÜS'E SEYAHAT EDEN BATILI SEYYAHLAR

17. yüzyılda seyahatnameler açısından önemli bir dönemdir. Bu yıllarda artık Avrupa Osmanlı'yı daha da fazla merak etmektedir ve bu yüzdende her alanda araştırma yapmak üzere Osmanlı topraklarına gezginler göndermeye devam etmektedir.

Pietro Della Vella, Polonyalı Simeon, Thevenot, Joseph de Tournefort Anadolu topraklarını dolaşarak ayrıntılı bilgi aktaran seyyahların başlarında gelmektedir.

a. Jean Thevenot

Heredot zamanından beri pek çok eli kalem tutan şahıs Doğunun gizemli tasvirlerini yazmıştır. Doğuya yapılan seyahatler sonrasında kaleme alınan seyahatnamelerin en kaçınılmaz unsuru abartı eğilimleridir. Abartıları sık sık komik bir figür olarak karşımıza çıkar. Doğu söz konusu olduğunda abartının çıtasını biraz daha yükseltirler.²¹⁷ Bazı seyyahlar birazda Türklere karşı tavırlarını ortaya koymak için bu mübalağaları kullanmışlardır aslında. Bazıları ise tam tersine Türklere karşı olan sempatilerini dile getirmişlerdir. İşte bu seyyahlardan bir tanesi de Jean Thévenot tur.

Daha öncede belirttiğimiz gibi seyahatnamelerin incelenmesi sırasında en yetkin isimler arasında olan Thévenot seyahat tutkusundan dolayı bu kadar tecrübe edinmiştir. Türkler hakkında şu bilgiyi de ekler sözlerine “Bedenlerini zinde ve temiz tutmak için sık sık hamama giderler. Hamamlar 2 akçe olmak üzere ücretlidir.

²¹⁷ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.59

Türklerin en fakiri bile haftada bir kez hamama gider. Uzun bir hayat yaşarlar ve pek hasta olmazlar.²¹⁸

1656'da İstanbul'dan ayrılacak olan Thévenot aynı dönemdeki yol arkadaşı Tavernierin aksine "Hristiyan dünyada Türkler barbar ve imansız insanlar olarak bilinseler de onları tanıyıp onlarla iletişim kurmuş olanlar farklı düşünmektedirler; çünkü Türkler iyi insanlardır ve iyi bir empati yeteneğine sahiptirler. Dinlerine son derece bağlı ve hayırseverdirler; onlarda tefecilik büyük günahdır ve buna az rastlanır. Hükümdarlarına büyük saygı gösterirler ve ona itaat da kusur etmezler"²¹⁹ diyerek Tavernierin sözlerinin tam tersini iddia etmiştir.

b. Pietro Della Vella

17. yüzyıl seyyahları arasında bir isim var ki gerek giyim tarzı gerekse yaşam şekli ile diğer gezginlerden biraz farklıdır, Pietro della Valle. Kısa boyu, açıkgözlü olması, esmer teni, taktığı küpesi ve keçisakalı ile dikkat çeken, İtalya'dan gemi ile yola koyulan gezgin 1614 Haziranında Kudüs'e gidip hacı olmak üzere seyahatine başlamıştır²²⁰.

c. Polonyalı Simeon

17. yüzyıl seyyahları arasında şüphesiz daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere Anadolu ve Türkler hakkında verdiği geniş bilgilerle Simeon ayrı bir yer tutmaktadır. Gezisine başladığı günden son gününe kadar sadece Kudüs'te hacı olmak için yollara çıkan ve gezdiği tüm topraklarda koyu bir Ermeni milliyetçiliği yapan bu seyyah birazda mübalağalı anlatımı ile okurlarını seyahatnamesine bağlamayı başarmıştır. Özellikle Anadolu'da Ege bölgesi hakkında verdiği önemli bilgiler ile Osmanlı tarihinin kültürel yapısının anlatımı konusunda önemli katkıları olmuştur.

²¹⁸ E.Özsoy, a.g.e., s.118

²¹⁹ E.Özsoy, a.g.e., s.119

²²⁰ Pietro Bull; George Anthony Della Valle, The Pilgrim, The Travels of the Pietro Della Valle 1929, s.7.

B. XVII. YÜZYILDA KUDÜS'E GİDEN BATILI SEYYAHLARIN ZİYARET ETTİKLERİ ŞEHİRLER

Osmanlı İmparatorluğu'na her yüzyılda Avrupa'dan her yıl pek çok insan geliyordu. Kimi ticaret amacıyla, kimi Kudüs'e gidip hac etmek için, kimi elçilik görevi ile Anadolu'nun değişik yörelerini geziyorlardı. Bunlardan bazıları gezip gördüklerini bir seyahatname olarak kaleme almışlardır.²²¹ İşte bu seyahatnamelerde geçen 17. yüzyıl şehirleri arasında belli başlı olarak kaleme alınanlar arasında şunlar yer almaktadır. Birde İncelene seyahatnamelerde şu husus dikkati çekmektedir Türk ile Müslüman kavramı aynı anlamda kullanılmaktadır.

İstanbul başta olmak üzere, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Balıkesir, Manisa, Bolu, Amasya, Tokat, Muş, Sivas, Malatya, Bingöl, Mardin, Erzurum gibi şehirler 17. yüzyılda seyyahlar tarafından güzergâh olarak kullanılmış şehirlerarasındadır.

a. İstanbul

Yerli ve yabancı birçok yazar, İstanbul'un güzelliğini dile getirir; İstanbul'un maddi manevi güzelliğini anlatırlar. O kadarki bir Avrupalı olarak Gerald de Nerval, İstanbul'u dünyanın en güzel yeri olarak görmektedir. Mısır'dan İstanbul'a geldiğinde Müslüman bir Avrupa toprağında kendisini huzurlu hissettiğini ve vatanını hatırlatan özellikler olduğunu ifade eder. İstanbul'daki gördüklerine şaşar: "İstanbul tuhaf bir şehir! ihtişam ve sefalet, gözyaşı ve sevinç her yer dekinden daha sıkı bir idare ve yine her yerdekinden daha fazla bir hürriyet" diyerek Türklerin Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerle iç içe ve saygı ile yaşadıklarını belirtir. Ayrıca Türklerde dini inancın çok kuvvetli olduğunu ve bu yüzden İstanbul'un bütün güzel yerlerinin mezarlıklara tahsis edildiğini ifade etmektedir. Bey oğlunda ki kahvehaneleri halkın buluşma yeri olarak görür, Türk kadınlarından ise zarif ve modaya uygun giyinen şık ve güzel hanımlar diye bahseder.²²²

²²¹ M.Ali Ünal, a.g.m., s.44

²²² Hüseyin Tuncer, "Gerard De Nerval'in Muhteşem İstanbul'u", **Türk Yurdu Dergisi**, XXXIII/310, Haziran 2013, s.244 vd.

Tuttuğu günlükler ile tarihimize ışık tutan bir başka isim Tournefort İstanbul hakkındaki gördüklerini şöyle anlatır: Boğaz sağdan ve soldan iyi ekilip biçilebilen, üstlerinde bazı zeytin ağaçları, bazı bağlar ve bol miktarda tarıma elverişli toprak bulunan tepelerle çevrili güzel bir ülkedir. Dış mahalleriyle birlikte İstanbul tartışılmaz Avrupa'nın en büyük şehirlerinden birisidir. Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı, sanki dünyanın dört bir yanından gelecek zenginlikleri ona ulaştırmak için açılmış. Bu iki Boğaza İstanbul'un kapıları adı verilir.²²³ Sözleri ile İstanbul'a hayranlığını dile getiren seyyah ne yazık ki gemiden inip karaya ayak basınca büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Dışarıdan göz kamaştıran bu şehirde Galatada evler alçaktı, çoğu tahta ve kerpiçe yapılmıştı, böylece yangın çıktığında bir günde binlercesi yanıp kül oluyordu. Yangının dışında Türklerin iki baş belası daha var veba ve leventler. Tournefort, yangın dışında İstanbul'u tehdit eden diğer bir sorunun da Leventler olduğunu dile getirmiştir.

Leventlere ilişkin söylevinde, bir yandan “ayaktakımı” olarak nitelediği bu insanların sürekli sorun çıkartıp, özellikle de yabancıları tehdit ettiklerini belirtirken diğer yandan da, Müslümanların düşüncelerinin aksine, Batılıların da silahlarını ustalıkla kullandıklarını vurgulamıştır: “Gemi askerleri olan ve kendilerini tanımayan kişileri korkutmak amacıyla insanların üstüne koşan leventlere gelince, büyükelçilerin girişimi üzerine birkaç yıl önce kaymakam yabancıların leventlere karşı kendilerini savunmalarına izin verdi ve bu ayaktakımı epe ve tabanca zoruyla yola getirildi. Her ne kadar en cesur Müslümanlar bizleri silahları soylu ve başarılı biçimde kullanamayan acemiler gibi görürse de, leventler epelerimizin (kılıç oyununda kullanılan bir tür kılıç) önünden kaçmaktan başka çare bulamadılar.”²²⁴

Ancak ölmeyi hak ediyorlar çünkü bu bela karşısında günde iki yüz kişi ölmedikçe kollarını bile kıpırdatmıyorlar. İstanbul'un diğer şehirlerden kalabalık olması için birçok sebep var diyen seyyah bunları şöyle sıralıyor. Bunların başında ticaret geliyor. Yabancılar İstanbul'da önce Selâhattin camilerini (Selâhattin sözcüğü

²²³ Tournefort, s.9 vd.

²²⁴ S.Gürler, a.g.e., s.106

sultanlar demektir. Selâhattin Camisi bir Padişahın yaptırdığı Camidir.) gezerler İstanbul'da yedi Selatin Camisi var. Ayasofya bunlar arasında en güzeldir, konumu ona büyük üstünlük sağlar. Roma'daki San Pietro dan sonra belki de dünyanın en güzel yapısıdır der.²²⁵ İstanbul'da gördüğü bir başka yapıdan bahseder; Konstantinous Sarayı (tekfur sarayı), ancak bu harap yapıyı hiç beğenmez dikkat çekici hiçbir yanının olmadığından bahseder. Daha sonra Balat'a geçen seyyah burada gördüğü Patrikhane Kilisesinden ise güzelliği ile değil de yabancıları durdurabilecek tek yapı diye bahseder.²²⁶

Bir başka seyyahımız Polonyalı Simeon İstanbul hakkındaki düşüncelerini ve gördüklerini şöyle dile getirmektedir. Şehre geldiğinde ilk olarak beş Ermeni kilisesini anlatan Simeon Anadolu'da gezdiği tüm toprakları ilahi bir tasvirle anlatmıştır. Buradan da Simeon'un son derece dindar bir kişi olduğunu anlamaktayız. İstanbul da Ayasofya ya hayran kalmasını ise şu sözleri ile dile getirmektedir: "Bir gün bir şehirliden rica ettim ve onunla birlikte herkesin gıpta ettiği Ayasofya'ya gittim, tapınağın büyüklüğünü, yüksekliğini ve güzelliğini görerek hayran olduk ve Allaha şükrettik. Hiçbir yerde böyle bir bina görmüş değiliz." Hatta Ayasofya'nın sayısız mucizelerinden birisini de şöyle anlatmıştır; 1609 yılında bazı ustalar Ayasofya'nın damını onarmak için damına çıkmışlar, doğal ihtiyacı gelen ustalardan biri aşağı inmeye üşenerek kireç kabına işer ve bunu harca karıştırıp işe koyulur. Ama Ayasofya saygısızlığa tahammül edemeyerek adamı herkesin gözü önünde kapla birlikte adamı yere atar. Adamın vücudu Sihirbaz Simeonun leşi gibi paramparça olur. Bu olayı gözleriyle görenler dehşete kapılırlar.²²⁷ Simeon kitabında Ayasofya'da başta olmak üzere İstanbul hakkında daha birçok ayrıntıya yer vermiştir. Arslanhane (kilise), at meydanı, Hünkâr sarayı, esir pazarı, eski bedesten anlattığı bazı yerlerin isimleridir. Şüphesiz aralarında en çok dikkatini çeken yerlerden birisi ise Balat'ta bulunan Konstantinin sarayı idi.

²²⁵ Tournefort, s.17-19

²²⁶ Tournefort, s.25-26

²²⁷ Hrant Der Andreasyan, s.24-25

Saray yüksek ve havadar bir yerde idi ve imparator yazın orada otururdu. Sarayın yanında çok süslü ve tamamı yaldızla kaplı bir kilise bulunmakta idi. Ayrıca burada hem Ermenilere hem de Frenklerin ortaklaşa kullanarak ibadet yaptıkları bir kilise daha vardı. Bir diğer dikkatini çektiği unsur ise Türklerin ne kadar hayırsever insanlar olduklarıdır.²²⁸Ünlü Fransız tüccar Tavernier ise İstanbul'daki kervan yolları ve bunlarla alakalı bilgi vermiştir. İstanbul'dan İsfahan'a pek az kervan kalktığını buna karşılıksa Bursa'dan her iki aya bir kervan kalktığını belirtir. İstanbul'da Üsküdar'²²⁹ dan geçerken bir bahar gününü anlatır ve yolun iki yanında gördüğü güzel mezar taşlarından bahseder. Tavernier İstanbul'da üç saray bulunduğunu (Eski Saray, Hipodrom Sarayı ve Topkapı Sarayı) ancak, üçünün de anlatmaya değer olağanüstü bir yapılarının bulunmadığını, aksine sıradan yapılar olduklarını belirtmiştir. 179 Topkapı Sarayının, çevresindeki sur ve duvarlar nedeniyle Padişah sarayından çok bir hapishaneyi andırdığını kaydetmiştir.²³⁰

İstanbul'dan kısaca bahseden seyyah İznik ve Sapanca üzerinden yola koyulduklarını anlatır.²³¹ Yine ünlü bir gezgin Thomas Dallam ise Hector adlı gemileri ile Gelibolu'dan İstanbul'a geldiklerinde buradan sonrasını kendisine daha iyi arkadaşlık edeceklerini düşündüğü yeni arkadaşları ile daha küçük bir gemiye binerek yola devam eder. Osmanlı topraklarına Sultan III. Mehmet'e hediye edilen orgu vermek için gelen bu seyyah başından geçenleri biraz mübalağa ederek anlattığı için anlattığı birçok şey asılsız gibi görünmektedir. İstanbul'a geldiği vakitte Topkapı Sarayının avlusuna giden seyyah kente şehri çevreleyen duvarlardaki on iki kapıdan birinden girdiğini söyler. Daha sonra enfes fevkalade yaya yollarıyla "kâinatta böyle ala bakılan bir tane daha görmedim" dediği bostanlardan geçtiğini ve Kasım ortasında asmalardan toplanan üzümde bahseder.

²²⁸ Hrant Der Andreasyan, s.31-33

²²⁹ İstanbul'a bağlı bu semitten seyyah Tournefort'da şöyle bahseder seyahatnamesinde: Üsküdar'ı İstanbul'un dış mahalleleri arasında sayanların düşüncelerine katılmıyorum çünkü Üsküdar Boğazla İstanbul'dan ayrılıyor. J Tournefort, s.12.

²³⁰ S.Gürler, a.g.e., s.106

²³¹ Tavernier, s.47-48

Sarayda kaldığı bir ay boyunca her gün et ve üzüm yiyen Dallam halinden çok memnun olmuştur ki şöyle der; “Bir ay esnasında her gün orda taam ettim; oda bunu yapan hiçbir Hristiyan’ın orayı Hristiyan olarak terk ettiği meçhuldür.” Sultan III. Mehmet hakkında ise o dönemde Avrupa’da insanlara kıymaktan, kadınlara işkence yapmaktan zevk alan şişman, sevimsiz ve şehvet düşkününü olarak bahsediliyordu. Dallam’da karşılaşmak üzere olduğu Büyük Türk’ün tahta çıkar çıkmaz on dokuz kardeşini boğazladığını biliyordu. Sultan Mehmet hakkında başka söylentiler de aynı ölçüde iticiydi. Yinede Sultan Mehmet hakkında ki düşünceleri ne olursa olsun müzik şöleni çok başarılı olmuştu. Ayrıca de Dallam İstanbul’da kaldığı sürece Osmanlılar onun kalmasından ve müzik aleti çalmasından yanaydı. Ancak kendisi Venedik’e dönmeyi tercih etmişti.²³²

Pera’yı (İstanbul) gezen ve şehre olan hayranlığını sözlere sığdıramayan bir diğer on yedinci yüzyıl seyyahı ise güzel düşkününü çapkın De La Valle ise Perayı şöyle anlatmaktadır; Önceleri batının birçok yerinde ve denizde güçlü olan Genova’lıların bir kolonisi iken orijinal inde onlar tarafından kurulmamıştı, Gillio’nun notlarına göre. Yine de yakın zamana kadar Genova lılar tarafından tekrar yapılandırılmış ve oturlan bir bölgedir, bu yüzden de bura da, bugün de hala neredeyse hepsinin Türkçe konuştuğu Yunan ve Türklere ait İtalyan dili ve dini ayini ni şimdi bile koruyan, onların elbiselerini ve kostümelerini, Yunan adetlerini yaşatan aileler varlığını korumaktadır. Değişik gruplardan insanlar ve bir hususta çok sayıda birçok ev camiye dönüştürülmüş önceden Hristiyanlara ait kilisenin sahibi Türk var. Şehrin denizle çevrili olmayan tarafı üçgen şeklinde ormanlarla kaplı, duvarlar çiftli, bu durum saldırı ve taarruzlar için tehlikeli olabilir. Tüm caddeler ve evlerin olduğu sokakların her biri diğerinden biraz daha yüksektir. Nerdeyse şehrin bir ucundan bir ucuna görülebilen, ya da çatıları ve pencereleri yukarda olan hiç bina yoktur. Tüm çatılar çok güzel ve geniş hayalci saçaklarla süslenmiş, çeşit çeşit renklerle boyanmıştır ve çatılarda bizim balkonlarımıza benzer çamlı taraçalar vardır.²³³

²³² G.Maclean. a.g.e., s.61-75

²³³ P.Della Vale, s.6-11

Büyük Türk'ün kaldığı saray şehrin öbür ucunda, Chalcedon harabelerinin karşısında hemen ilerde denizin içinde tüm yazarların Bizantium dediği yerde idi. Türkler ayakkabı, bot ve her türlü deri işinde en muhteşem zanaatkârlardı²³⁴ diyen seyyah onların dini bayramları ve eğlenceleri hakkında ise şunları söylemiştir; Türklerin küçük ve büyük bayramlarını gördüm. Bunlar onların daha doğudakiler gibi sokaklarda yemek yedikleri, sıra dışı olarak camilerde toplandıkları, birbirlerini kutladıkları dini festivallerdir. Eğlenceleri gece gündüz, şehrin başından sonuna kadar sürer, çeşitli acayip sesler çıkaran çalgılardan hoşlanırlar. Sallanmayan (dans etmeyen) özellikle eğer kadınsa fiziğini ve yeteneğini göstermeyen hiçbir Hristiyan ya da Türk genci yoktur.²³⁵ Bunların yanı sıra eğlencelerde çıkan kavgalardan da bahseder Vale. Seyahatnamelerde birçok yerde karşılaştığımız Bayram olgusu De La Valle'nin de eserinde da karşımıza çıkmış ve neredeyse kutlama şekli halen günümüzde de aynıdır.

b. Tekirdağ ve Edirne

Seyahat güzergâhları üzerinde olmasından başka pek fazla seyyahlar tarafından tercih edilmese de küçük bir liman şehri olması açısından seyahatnamelerdeki yerini almıştır Tekirdağ. İki yüz haneden fazla Ermeni'nin yaşadığı, denize nazır, Zeytinli Hagop'un mezarının da içinde bulunduğu kilisesinin bulunduğu bu şehirde Polonyalı Ermeni Simeon iki ay kadar kalmıştır (1608).²³⁶ Simeon ve grubundakiler 1611 yılında İstanbul'dan sonra altı günlük bir yol aldıktan sonra pek ünlü bir Payitaht şehri olan Edirne'ye varırlar. Çok bereketli ve her bakımdan bolluk yeridir şehir ve her türden övgüye layık bir bezirgan şehristanıdır.²³⁷

c. İzmir

XVII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren misyonerler, tüccarlar ve Avrupalı hacılar tarafından uğrak yeri haline gelen İzmir'e seyyahlarda gelmeye ve kısa da

²³⁴ P.Della Vale, s.12-15

²³⁵ P.Della Vale, s.23

²³⁶ Hrant Der Andreasyan, s.44 vd.

²³⁷ Hrant Der Andreasyan, s.52

olsa şehre dair bilgi vermeye başlamışlardır. Bunlar arasında 1608 ve 1610 yıllarında olmak üzere iki defa gelen Ermeni asıllı Polonyalı Simeon da vardır.²³⁸ Şehzadelerin “tahtgahı” diye adlandırdığı ünlü Manisa şehrinde sonra Aziz Nikolayos’un şehri olan İzmir’e geçen Simeon şehirde gördüklerini şöyle anlatmaktadır; Büyük bir liman kenti olan İzmir’de İstanbul, Venedik, Sakız ve diğer yerlere ait gemiler ve şehirde birçok Frenk ve Rum bulunuyordu. Burası da çok bereketli ve meyve dolu idi. Yüz hane Ermeni mevcudu vardı. İki Ermeni kilisesi vardı birisi kalenin içinde diğeri ise dışında idi. Havası ve suyu çok kötüydü. Burada üç ay kaldık.²³⁹

1688 depreminden 14 yıl sonra İzmir’e gelen Fransız botanikçi-seyyah Joseph Pitton de Tournefort’dur (Aralık 1701 - Ocak 1702). Tournefort da İzmir ile ilgili betimlemesine tarihsel bilgilerle başlar: *“İzmir, Levant’a giden yol üzerinde en güzel limandır ve dünyanın en büyük donanmasını körfezine alabilecek kadar büyük bir körfeze sahiptir. Asya’daki ilk yedi kilisenin kurulduğu şehirler arasında en çok ünlenmiş şehir İzmir’dir. İzmir bu şerefî, Aziz Yuhanna tarafından metropolitliğe getirilen ve Tanrı’nın, Ölünceye kadar sadık ol! O zaman seni yaşam tacı ile taçlandıracağım. ‘ sözleriyle takdis edilen Aziz Polikarp’a borçludur. Adı geçen diğer şehirlerse, ya yokluk içinde küçük birer köy ya da birer yıkıntıdır; bunlar arasında, Perslerle Helenler arasındaki savaşıardan dolayı adı duyulmuş olan Sard, imparatorluk başşehri olan Pergamus, kendisini tüm Asya’nın metropoliti ilan eden Efes vardır ki, bu şehirlerdeki evler çamurdan ve eski mermerden inşa edilmiştir. Diğerlerine gelince, Thyatira, Philadelphia ve Laodicaa gibi şehirlerden geriye hiçbir şey kalmamıştır; sadece ele geçen birkaç yazıtta adlarına rastlanmaktadır.”* Seyyah, İzmir’in nüfusu ve dini yapılarına yer ayırır betimlemesinin başlarında: *“İzmir, Levant’ın en büyük ve en zengin şehirlerinden birisidir; gelen malların yükleme ve boşaltımı için çok gerekli olan liman, depremler yüzünden yıkılmış olsa da hep yeniden inşa edilmiştir. Liman, bütün tüccarların buluşma yeri olduğu gibi, dünyanın her yerinden gelen malların da toplandığı bir merkezdir. Şehirde yaklaşık olarak 15. 000 Türk, 10. 000 Rum, 1. 800 Yahudi, 200 Ermeni ve 200’e yakın Frenk*

²³⁸ İ.Pınar, a.g.m., s.121

²³⁹ Hrant Der Andreasyan, s.42 vd.

yaşamaktadır. İzmir’de, Türklerin 19 camisi, Yahudilerin 8 sinagogu, Rumların 2 kilisesi, Ermenilerin 1 kilisesi ve Latinlerin 3 manastırı bulunuyor. Latin Metropolit’inin geliri 400 Roma Taler, fakat Rum Metropolit’inin geliriye 1. 500 kuruş. Ermeni Metropolit ise, sadece kendi cemaatinin insanların verdiği bağışlarla yaşamakta; fakat diğer bütün Hristiyan metropolitlerinden daha iyi bir durumdadır. Bağışlar bayram günleri ve pazar günlerinde toplanıyormuş; bana söylenenlere göre bağışlar yılda 6-7 keseye yakın tutuyormuş.”

Tournefort, İzmir’in bu dönemdeki güzelliğine hayran kalır. Seyyah, körfezi ve Frenk Mahallesi’ni betimler ve diğer kentlere uzaklığına yer verir bu bölümde: *“İzmir’in konumu hayranlık uyandıracak kadar güzel. Şehir körfez boyunca uzanıyor ve körfeze hâkim bir tepenin etekleri dibinde yer alıyor. Ülkenin diğer şehirleriyle karşılaştırıldığında İzmir’in sokakları daha iyi döşenmiş ve evleri daha güzel inşa edilmiştir. İzmir’in en güzel yeri Frenklerin yoğun yaşadığı ve kıyı boyunca uzanan Frenk Mahallesi’dir. İnsan hiç çekinmeden, burasının, dünyanın en zengin ambarı olduğunu söyleyebilir. İzmir, ticaret yolunun da merkezinde yer almaktadır. İstanbul, karayoluyla 8 kervan günü ve denizyoluyla 400 mil uzaklıktadır; Halep, 25 kervan günü; Konya, 6 kervan günü; Kütahya, 7 kervan günü uzaklıktadır.*

Tournefort, kentte bulunduğu yıllardaki İzmir’in idari ve ticari durumu üzerine bilgiler aktarır: *“İzmir’de idareci olarak paşa değil, kadı görev yapıyor ve emrinde, yarısı şehir dışında, yarısı şehir içinde olmak üzere 2. 000 yeniçeri bulunmaktadır. Şehirdeki hukuk işleri de kadı tarafından yürütülmektedir. 1702 yılında İzmir’de 30 saygın Fransız tüccar bulunmakta ve çok büyük bir öneme sahip olmayan miktarda ticaret yapmaktaydı. İngilizler de yaklaşık aynı sayıda temsil edilmelerine rağmen onların ticaret hacmi gittikçe büyümekteydi.”*

“Mayıs ve haziran aylarında aralıksız olarak İzmir’e İran’dan kervanlar geliyor. Her yıl ortalama iki bin balya ipek getiriliyor ki, bu sayının içinde yağ ve keten bezi balya sayısı yoktur. Bizim Fransız tüccarlar İzmir’e çivit, saparna, brezilya odunu, bakkam odunu, cenger, badem, tırtır, karabiber, tarçın, türlü

baharatlar, zencefil ve küçük hindistan cevizi getiriyorlar. Ayrıca, Languedoc'un kumaşları, Beauvais'nin sof kumaşları, Floransa'nın atlasları ve Never'in iyi çeliği, iyi kalayı, kâğıdı ve emayesi de burada çok iyi alıcı buluyor. Bizim tüccarlarımız İzmir'e yerleşmeden önce, şehre takke ve başlık getirenler diğer ülkelerin tüccarlarıymış. Ama artık bu malları bizim tüccarlarımız getiriyor. Fransız tüccarlar İzmir'e seramik de getiriyorlar, fakat bu seramikler genellikle Ankara'ya gidiyor. İzmir'de kürk yapımında kullanılan ve özellikle Dauphine'den (bugün Drome, İ. P.) buraya gönderilen samurun da önemli bir miktar tuttuğu söyleniyor. Bu kürklerden yapılan kaftanın tanesi 50-80 taler arasında satılıyor; koyu renklileri samura çok benzeyen bu kürkler aslında sansar kürkü. Fakat Sicilya'dan getirilen sansar kürkü çok daha fazla tutuluyor; buna rağmen Fransız kürkleri Gürcistan ve Ermenistan'dan getirilen kürklerle aynı fiyata geldiği için daha avantajlı durumda.”

“İran'dan getirilen ipek dışında, Ankara ve Beypazar'dan keçi ipliği de İzmir'e getirilmektedir. Bizim tüccarlarımızsa İzmir'den pamuk, ince yün, Levant yünü, Midilli'den, mazi meşesi, balmumu, ravent, afyon, ödağacı, keçiboynuzu, kasıotu, katran ağacı, arap zamkı, kauçuk ve büyük-küçük duvar halıları almaktadır.” “Bütün bu ticaret, Yahudilerin aracılığında yapılmaktadır. Yahudi eli değmeyen bir tek mal yok gibidir. Fakat haklarını da teslim etmek gerekir ki, diğer bütün tüccarlardan çok daha becerikli insanlar. İzmirli Yahudilerin durumu çok iyi; böyle kaba bir millette olağanüstü olmasına rağmen iyi de yaşıyorlar. Yabancı tüccarlar birbirleriyle oldukça iyi anlaşıyorlar. Neredeyse şehri boyu boyunca geçen Frenk Sokağı'nda Türkler pek görünmüyor. Burada sadece İtalyanca, Hollandaca, İngilizce ve Fransızca konuşuluyor; insan, şehrin bu mahallesindeyken kendisini Hristiyan cemaatinin tam ortasında hissediyor. Herkes birbirine selâm veriyor ve karşılıklı şapka çıkarıyor. İzmir'de Kapusen, Cizvit ve Fransiskan bile görmek mümkün. İzmir'e çevreden gelen insanlar genellikle taşradan geldikleri için yerel dil neredeyse yok gibi bir şey. Kiliselerde açık olarak ilahiler okunuyor ve herkes istediği gibi ayinini yapabiliyor - hem de hiç rahatsız edilmeden. Fakat öte yandan Müslümanlar göz önüne alınacak olursa, eğlence yönünden pek dikkatli davranılmıyor ve bu gibi yerler sabahlara kadar açık tutuluyor. Eğlence yerlerinde

Türk, Rum ve Fransız usulü eğleniliyor ve dans ediliyor. Frenk Mahallesi -eğer deniz kenarına bir korkuluk yapılsaydı- çok daha güzel olabilirdi. Dalgalar neredeyse evleri dövüyor ve gemiler dükkânların önüne kadar geliyor.”²⁴⁰

ç. Ankara

Dernschwam’ın Ancira’ya, Angur (Engaru) diye bahsettiği güzel şehir. Yollar inişli yokuşlu, güzel vadilerin hepsi ekilmiş. Sol tarafta güzel bir köy görülüyor. Yukarılarda cılız meralar ve çıplak dağlar var. Ankara şehrinde Rumlar, Ermeniler, Türkler ve Yahudiler bir arada yaşıyorlar. Burada çok miktar da sof dokunuyor. Sof, tiftikten yapılıyor. Eğrilmiş bükülmüş tiftiği yıkıyorlar, sonra sıcak suda kaynatıyorlar. Sonra da pres altına koyup suyunu tamamen alıyorlar. Boyama ve kaynatma işleri için ayrı ayrı aletler kullanılıyor. Bizzat gördük. Dokumacı sayısı da çok fazla.²⁴¹ Ankara ve kalesi vaktiyle çok güzelmiş, mükemmel bir yer de kurulmuş. Kalenin içi tıpkı bir şehir gibi. Evler alçak ve kerpiçten yapılmış çatıları bizdekiler gibi değil. İçerde bide cami var. Damlar toprakla örtülü vermiş kısaca söylemek gerekir de pek ilkel yapılar bunlar. Kaleden bakıldığında Ankara’nın manzarası çok güzel ancak yakınlarda ağaç yok, bağda yetişmemiş. Ekmekleri iyi değil. Ankaralılar, yuvarlak, lezzeti iyi, üzerine beyaz haşhaş tohumu ekilmiş halka ekmekte (simit) yapıyorlar. Diyen seyyah birde Ankara’nın tepeden bakıldığında bir resmini çizmiştir.

Ankara’dan sonra Çankırı ve Çoruma da uğrayarak gezisine devam eder seyyah. Bu şehirler hakkında da sadece yine kerpiç evlerden, yollardan, köprülerden bahseder ancak özel bir isim vermez. Seyyah, aşağı kent olarak isimlendirdiği bugünkü Ulus civarını gezerken; Türklerin Belkıs dedikleri Juliyanus sütununu¹⁴ da gördüğünü (Bugünkü Valilik binası önünde) belirtmekle kalmamış bunun bir krokisini de çizmiştir. Dernschwam, kaleden inerken düz bir alanda gördüğü eski bir roma yapısı hakkında: “Bu yapıya büyük bir tiyatro yahut da bir saraymış herhalde. Çok sağlam yapılmış, nefis bir tezyinatı var. Türkler bu binayı harap etmemişler.

²⁴⁰ İ.Pınar, a.g.m., s.119.

²⁴¹ H.Dernschwam, a.g.e., s.249 vd.

Yalnız çatı yok. Çatıyı muhafaza edememişler. Şimdi bu yapının içine duvar diplerinden itibaren her iki tarafına hocalar için 10 tane oda yapılmış. Bu odaları kerpiçle örüp üzerini toprakla kapatmışlar. Kapılarının yüksekliği ise 1/2 Viyana arşını bile yok. Türkler bu odalarda kalıyorlar Binanın güney tarafında üç tane yüksek pencere ve taş parmaklıklar var. Sarayın büyük kapısı ve geniş koridoru 12 ayak genişliğinde ve 2 mızrak boyu yüksekliğindedir. Güzel beyaz mermerlerden yapılmış, üzerlerinde zarif oymalar var. Kapıya gelmeden önce her iki tarafta da büyük taşlardan yapılmış saray kadar yüksek duvarlar arasından geçilmekte. Bu duvarlara antik yazılar yazılmış. Bunlar okunuyor. ”15ifadelerine yer vermiştir. 16Seyyah, Saray olarak ifade ettiği Augustus Tapınağı’na (Çizim 5) bitişik olarak inşa edilen caminin de (Hacı Bayram Camii) tapınaktan alınan taşlarla yapıldığını dile getirmektedir. Dernschwam, Bent Deresi dışında Ankara’nın içinden akan ve Aydos Dağı17ndan çıkarak gelen suya halk tarafından Çubuk Suyu dendiğini, bu iki suyun birleşerek Sakarya Nehri’ne karıştığını da belirtmektedir.²⁴²

d. Bursa

Anadolu kentleri arasında muhakkak ki hem güzelliği hem de konumu itibarı ile önemli bir yeri vardır Bursa’nın. Hem bir sahil kenti olması hem de ticaret yolları üzerinde bulunması bu değerini haklı çıkarmaktadır. Ayrıca şehrin kendine has güzelliği ve birazda söylentiye dayanan ilginç olayları seyyahların daha da ilgisini arttırmıştır. Mesela Polonyalı Simeon 1608 de Kudüs’e doğru seyahatine devam ederken İstanbul’dan gemi ile hareket ederek Mudanya ya oradan da Bursa denilen Efesos şehrine geçer. Simeon şehir hakkında söyledikleri dikkat çekicidir. Şehrin geniş bir yüzölçümüne sahip olduğundan, üç yüz hane Ermeni, beş papaz küçük bir kilise olduğundan bahseder. Çok latif ve bol meyveli bir yer olduğunu ama havasının çok sert olduğunu ayrıca, ortasından küçük bir çay aktığını sularınınnsa hastalıklı olduğunu yazmıştır.²⁴³

²⁴² F.Toruk, a.g.e., s.240 vd.

²⁴³ Hrant Der Andreasyan.s.40

Şehirde kral yapısı muazzam, içinde şadırvanların olduğu şifalı bir o kadar da temiz tutulan ılıcaların bulunduğundan bahsediyor. Şehrin öbür tarafında Yedi gencin ölüm uykusuna daldıktan sonra yeniden dirildikleri ve mezarlarının hala mevcut bulunduğu “Keşiş dağı” denilen Olkos dağından bahsederken bu dağın Erciyes’ten daha büyük ve yüksek olduğunu, yazın ve kışın daima kar bulunduğunu; ama karın bozulup kurtlanmış olduğunun rivayet edildiğini yazmıştır. Aynı dağdan 1555 yılında çıktığı seyahat sırasında bahseden bir başka isim Dernschwam ise dağın yükselen karlı zirvesinden oldukça etkilenmiştir ve şöyle devam eder sözlerine. “Bizim memleketteki dağlardan daha yüksek bu dağ. Srtabon ‘un yazdığı Olympus²⁴⁴ olmalı. Dağın üzerinde en yüksek bir yerde bir göl varmış. Bu gölün buzlarını kırıp satmak üzere İstanbul’a götürüyorlar. Karlı dağa Türkçede Keşiş Dağı (Uludağın eski adı) diyorlar.²⁴⁵ Zirvesinde bulunan harap kiliseye kadar dağa tırmandıklarını ama şiddetli fırtına yüzünden ilerleyemediklerini söylemiştir. Şehrin yarısının Celaliler tarafından yakılıp yıkıldığını da bilgileri arasına ekleyen Simeon Bursa’dan ayrılarak daha çok Ermeni kasabası ve köylerinin bulunduğu yolları takip ederek gezisine devam etmiştir.²⁴⁶

Yine Simeon gibi Ermeniler hakkında, Türk halkına göre, daha fazla bilgi aktaran bir başka seyyah Tavernier İstanbul’dan İran’a pek ender kervan kalkarken ne var ki, Bursa’ dan her iki ayda bir kalkan kervan mutlaka vardır. Bitinya’nın²⁴⁷ merkezi olan Bursa, İstanbul’a en çok üç günlük yolda, ya da biraz daha uzaktır²⁴⁸. Sözleri ile bu küçük liman kentinin ticarette ne derece faal olduğunun da üzerinde durmaktadır. Daha sonra İznik’ten geçip, Sapanca (şabanci) gölü kıyısından iki mil kadar yürüdüklerini, bu gölden turna balığı satın aldığını, daha sonrada “Zakarar”

²⁴⁴ Aynı dağdan seyyah Tavernierde seyahatnamesinde Keşiş Dağı diye bahsetmektedir. “Anatolia dağının ya da Uludağ’ın eski adı Olimpostur. Rumlar eskiden buraya, dağda inzivaya çekilmiş bir çok münzevi bulunduğu için Keşiş Dağı derlermiş.” Bknz.Tavernier Seyahatnamesi.s.240

²⁴⁵ H.Dernschwam, s.220

²⁴⁶ Hrant Der Andreasyan, s.40 vd.

²⁴⁷ Bugünkü Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İznik, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerinin bulunduğu coğrafi alanın, antik çağ ve sonrasındaki adı olup MÖ 2000 yılın ortaların da Trakya’dan göç eden] Bittni adlı kavim tarafından işgal edilmiş ve MÖ 2. yüzyılda bir krallığa dönüşmüşse de, M. Ö 74 yılında Roma İmparatorluğu’nun egemenliği altına girmiştir. Bkz Tavernier seyahatnamesi.s.39

²⁴⁸ Tavernier, s.47

diye adlandırdığı Sakarya ırmağının kıyısında konaklayıp karşı kıyıya salla geçtiklerini anlatır. Sakarya'dan Sangarius diye bahseden Dernschwam'da Türlerin burada yakalayamadığı bir balık tan bahseder.²⁴⁹ Irmağa bir mil uzaklıkta ise yine Ermenilerin yaşadığı “Ada” adı verilen günümüz Adapazarı ilinden çok güzel şarap ve gerekli soğuklukları aldıkları belirtir.²⁵⁰ Buradan da Amasya' ya kadar olan yol üzerinde geçtiği ilçelerden bahsederek devam eder seyahatine.

e. Balıkesir

Seyyah Simeon bu şehre 1608 yılında Bursa dönüşü uğradığı zaman daha çok Bandırma ilçesine bağlı Edincik beldesinde zaman geçirmeyi tercih etmiştir. Nedeni ise daha önce de bahsettiğimiz gibi Ermenilerin çoğunlukta olduğu yerleri ikamet etmek için seçmiş olmasıdır. Tümüyle zeytinlik ve nar bahçeleri ile çevrili, mevcut yüz elli hane Ermeni'nin bulunduğu bu belde de gördüğü misafirperverlikten pek hoşnut kalmış olacak ki iki ay gibi uzunca bir süre burada konakladıktan sonra Balıkesir merkeze doğru yol almıştır. Buradan da Manisa ya doğru yollarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir.²⁵¹

f. Manisa

Balıkesir'den sonra ünlü Manisa şehrine geldik diyen Polonyalı Simeon şehre ünlü demesine ise şu sözleri ile açıklık getirmektedir. Burası şehzadelerin, büyüyüp tahsil yapmaları için oraya gönderilenlerin “tahtgâhı” idi. Burada da yine Ermeni haneleri ile gününü geçiren Simeon iki ay on gün kaldıktan sonra İzmir'e doğru yanındakilerle birlikte yola koyulur²⁵².

g. Bolu

Seyyah Simeonun seyahatnamesinde anlattığı bilgilere göre Boluda başına ilginç bir olay gelmiştir ve olayı şöyle anlatır : ‘Bursa’dan çıktıktan sonra dağ,

²⁴⁹ H.Dernschwam, s.242

²⁵⁰ Tavernier, s.48 vd.

²⁵¹ Hrant Der Andreasyan, s.41 vd.

²⁵² Hrant Der Andreasyan.s.42

orman ve ovalar arasında zorlu yolları aştıktan sonra Bolu'ya geldik. Burada boyacılıkla kaftancılıkla meşgul 15 hane Ermeni vardır. Şehir bir yaylanın üzerindedir. Bir mil ötede, iki papazı olan bir Ermeni köyü bulunduğu söylendiyse de gidemedim. Bolu'nun biraz ilerisinde bulunan bir dağdan fışkıran su aşağıya geldikten sonra yumuşak bir taş halini alıyordu. Bunu hayretle gördükten sonra yolumuza devam ederek Gerede ye geldik.²⁵³ Seyyahın seyahatnamesinin birçok bölümünde bu mucizevî olayları görmek mümkündür.

ğ. Amasya

Birçok seyyahında belirttiği gibi meşhur şehzadeler kenti Amasya hem coğrafi güzelliği hem de saltanat yolunun merdiven basamaklarından birisi olması ile seyahatnamelerde adından birçok kez söz ettiren iller arasındadır. Seyyah Tavernier de bu il den eserinde şöyle bahsetmiştir: Amasya dağların arasında, bir bayır üstüne kurulmuş büyük bir kent. Güney yönünde güzel bir kır manzarası var. Kentin içinden geçen ırmak (yeşil ırmak) Tokat'tan gelerek Amasya'ya dört günlük yolda Karadeniz'e dökülüyor. Irmağın karşı yakasına bir tahta köprüyle geçiliyor; köprü o kadar dar ki yan yana üç kişi geçemiyor. Doğu yönünde ki yüksek bir dağ da bir hisar görünüyor. Dağın ortasında güzel bir su kaynağı var, ve yine aynı yerde kayalar yontularak yapılmış birçok hücre görülüyor; birkaç derviş bu hücreler de yaşamak ta. Amasya'da iki köhne kervansaray bulunuyor. Ne var ki kentin toprakları verimli ve Anadolu'nun en güzel şaraplarıyla meyveleri burada üretiliyor²⁵⁴ diyen seyyah kentin güzelliklerinden kendisini alamıyor.

h. Tokat

Ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Osmanlı devrinde de canlılığını koruyan Tokat'ın gelişimini takip edebileceğimiz birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bunların başında tahrir defterleri ile şer'iyye sicilleri gelmektedir. Bilindiği üzere,

²⁵³ Hrant Der Andreasyan, s.143

²⁵⁴ Tavernier, s.51

tahrir usulüne, daha çok 15 ve 16. yüzyıllarda başvurulmuş ve 17. yüzyılın başlarından itibaren terk edilmiştir.²⁵⁵

Birçok Osmanlı kentinde olduğu gibi Tokat'ta Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de yaşamaktaydı. Tokat'ın 15 ve 20. yüzyıl arasındaki nüfusu incelendiğinde hem kentte hem de kırsalında, azımsanmayacak bir gayrimüslim nüfusun bulunduğu görülmektedir. Gayrimüslimler arasında en kalabalık olan grup Ermenilerdir. Bu topluluğu Rum ve Yahudiler izlemektedir.²⁵⁶

17. yüzyıl sonlarında Tokat'ı ziyaret eden bir başka seyyah Tournafort, şehre gelişlerinden bir süre önce Tokat'ta büyük bir yangın çıktığını, kentin büyük bölümü ile köyleri kül eden bu yangın yüzünden ağızlarına kadar dolu olan dükkânların yandığını ve birçok tüccarın iflas ettiğini belirtmektedir.²⁵⁷ Cinlioğlu²⁵⁸ da ünlü eserinde 1113 yılının Rebiülahir ayı ortalarında Tokat'ın bütün sokak ve hanlarını yok eden büyük bir yangın çıktığını ve Tournafort'un bahsettiği yangın ile bunun aynı yangın olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁹

Tavernier İran'a doğru yoluna devam ederken geçtiği Tokat ili hakkında da şunları söylemiştir. Tokat yüksek bir dağın eteğinde kurulmuş oldukça büyük bir kanttir. Tepesinde bir garnizonu barındıran güçlü bir hisar vardır. Kent çok kalabalık Ermenilerden, Rumlardan, Yahudilerden ve kentin efendisi olan Türkler den oluşan bir ahalisi var. Sokakları çok dar ama evleri iyi yapılmış. Diğer kervansaraylardan farklı olarak tek odada kalabileceğiniz kiralık yerler var. Ancak kimi kötü kalpli Türkler in tüccarları gözetleyip keselerinden bir şeyler aşırma riski de var. Tokat ta

²⁵⁵ Ümit Ekin, “Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.20, Kış 2009, s.59-71

²⁵⁶ Ü Ekin, a.g.m., s.65

²⁵⁷ Tournafort, , s. 69 , Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s.222.

²⁵⁸ Halis Turgut Cinlioğlu, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, Tokat 1950, s.25. Tokat tarihi hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Cinlioğlu, herhangi bir kaynak göstermeden 1099/1688'de Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Tokat'ta da taun nedeniyle çokça ölümler vukubulduğunu, hastalığın ertesi yıl da devam ettiğini bildirmektedir (Halis Cinlioğlu, a.g.e., s.12). Busatırların yazarı da, mecmuada bahsedilen taunun Cinlioğlu'nun ifade ettiği tarihlerde veya bu yıllara yakın bir dönemde gerçekleşmiş olabileceği kanaatini taşımaktadır.

²⁵⁹ Ü.Ekin, a.g.m., s.68

Hristiyanların on iki kilisesi var. Ayrıca iki erkek iki de kız manastırı da bulunuyor. Tokat ta hayat ucuz. Anadolu'nun bol miktar da safran üreten tek yeri. Tokat'ın en ilginç yanı kentin Doğunun en büyük kavşak noktalarından biri olması ve buraya sürekli olarak İran'dan, Diyarbakır'dan, Bağdat'tan, İstanbul'dan, İzmir'den, Sinop'tan v başka yerlerden kervanlar gelmesidir. Kervanların bu büyük ve sürekli geçişi, paranın buraya akmasına yol açmaktadır. Tokat Türkiye'nin en güzel kentlerindendir ve yemek olarak ta paçası ile ünlüdür²⁶⁰. Buradan da Erzurum'a doğru seyahatine devam eder seyyah.

1. Kayseri

Seyahatnamelerde çok fazla ismine rastlanmasa da Kayseri birçok ticaret yollu üzerinde yer alan küçük bir Anadolu kentidir. Seyyah Simeon buradan geçerken başına gelen ilginç bir olayı paylaşır okuyucuları ile ve şöyle anlatır olayı: Bir gün “Surp Karabet” Manastırına gitmek için arkadaşlarla ata binerek şehrin içinden geçerken, halk bizi taşlamaya başladı. Çünkü eşekten başka hayvana binmeye izin yoktu. Kendimizi zor kurtarıp, şehir dışına güç bela çıkabildik. O günlerde Hristiyan düşmanı olan zalim bir kadının göreve geldiğini, kiliselerde mum yakılmasını, düğünlerde davul zurna çalınmasını ve ata binilmesini yasak etmiş²⁶¹ diye anlatır Simeon.

i. Urfa

6 Aralık 1643'te Paris'ten yola çıkan Tavérnier, üçüncü yolculuğunda Urfa'dan geçer. Diyarbakır'dan on bir saatlik yürüyüşten sonra 10 Mart 1644'te Urfa'da Çarmelik adı verilen bir köye ulaşır. Tavérnier 11 Mart'ta on bir saatlik bir yürüyüşten sonra Urfa'ya ulaşır. Kervanların burada kalışıyla ilgili bilgiler verir; *“Burada kervan genellikle sekiz on gün kalır; çünkü katır, at kiralayanlar genellikle Urfalıdır ve burada yapacak hep işleri olur. Kentin kuzeyinde üç yüz dört yüz adım uzaklıkta bulunan kervansarayda yerleştik. Kervansaray çok kalabalık olduğunda*

²⁶⁰ Tavernier, s.52 vd.

²⁶¹ Hrant Der Andreasyan, s.256

*yakınlardaki mağaralarda kalınabiliyor ve buralarda oldukça rahat. Önce gümrükçü gelip, hiçbirini açmadan balyaları sayıyor; ne var ki, eğer bazı çantalarınız varsa, yarım yük parası ödemeniz ya da içinde mal bulunup bulunmadığını göstermek için bunları açmanız gerekiyor; eğer içinden mal çıkarsa vergi ödeniyor.*²⁶²

Tavérnier Urfa'yı, Mezopotamya'nın en büyük kenti olarak görür. Urfa'nın tarihi geçmişi pagan kültürüne dayandığı için şehirde kutsal su kültleri ve ateş unsuru fazlasıyla öne çıkar. Paganizmin vazgeçilmez unsuru ateş, su, rüzgâr ve toprak olduğu bir gerçektir. Gölün kutsallığının başlangıcı pagan döneminin bir sonucudur ki, Atergatis efsanesine dayanır. Özellikle su kültürünün şehrin genlerine işlediğini, efsanelerinden okumak mümkündür.²⁶³

j. Muş

Ermeni Simeon Kürtlerden ve Araplardan çektiği kadar başka milletlerden çekmemiştir belki de seyahati boyunca çünkü Muş iline doğru yol alırken Kuars adı verilen bir köye geldiklerinden ve buradaki Kürtler kendilerine ikramda bulunduklarından ancak evlerinden uzaklaşınca Arapların yaptıkları gibi onların kendilerini soyduklarından bahseder.²⁶⁴ Ancak bu bölgede başa bela olan tek millet bunlar değildir ayrıca bölgedeki Kızıl başlarında manastırları her yıl yakıp yıktıklarından bahseder.²⁶⁵ Bunu ona anlatansa bölgenin Vardapeti (din görevlisi)dir. Mutfakta yiyip içerler gece konakladıkları manastırda ve sabahsa gece kendilerinin temizlemediği mutfığın Surp Karabet adlı manastır hizmetçisi olarak oraya bırakılan topal bir şeytanın yaptığını anlatır. Anlattığı mucizevî rivayetler bununla da sınırlı değildir Simeon'un. Orada bulunan bir Şapel (özel tapınak) in bir prens karısı tarafından yaptırıldığını ancak içeri kadınların girmesinin yasak olmasına rağmen kadının zorla içeri girmesiyle kutsal mezardan zırhlı bir erkeğin çıkarak kadını bir mızrak darbesiyle öldürdüğünü ve orada defnedildiğini anlatır. Bir rivayetinde şöyle aktarır Simeon: Biraz uzakta Katır Durağı adı verilen harap bir manastır vardı.

²⁶² Tavernier, s.197

²⁶³ M.Kurtoğlu, a.g.m., s.227

²⁶⁴ Hrant Der Andreasyan.s.151

²⁶⁵ Hrant Der Andreasyan.s.152

Rivayete göre, Aziz'in (Surp Karabet) cenazesini taşıyan katırlar bu noktaya gelince hareketsiz kalmışlardır. Bu durum karşısında şaşkına dönen insanlara bir melek görünmüş ve: "Allah burasını azizlerin ikamet yeri olarak tayin etmiştir" demiş. Bunun üzerine orada bir tapınak inşa edilmiştir.²⁶⁶ Seyyah şehirde başka manastırlar olduğundan da bahseder.

k. Diyarbakır

Ermeni Simeon'un doğu da ziyaret etmediği neredeyse hiçbir Ermeni köy ya da kasabası kalmamıştır. Muş'tan sonra Diyarbakır'a geçen Seyyah, Diyarbakır'ın bir din ve irfan merkezi olduğunu, birçok âlim piskoposların, Vardapet'lerin ve okumuş papazların buradan yetiştiğini kaydeder. Şehirde, piskoposluk dairesi ve okul binaları ile birlikte, "Surp Kiragos" ve "Surp Sargis" adlarını taşıyan iki büyük taş Ermeni kilisesi olduğunu ve bin hanelik bir Ermeni nüfusun varlığını belirtir. Darphane, gümrük, hanlar, aşçıları, kebabçıları, ekmekçileri, bakkallar ve kasaplar gibi işlerin Ermenilerin elinde olduğundan, Pazar ve yortu günleri Ermeniler iş yerlerini açmadıkları için şehrin ıssızlaştığını söyler. Seyyah Sivas'ta olduğu gibi buradaki Ermenilerin de din adamlarına saygılı ve ibadetlerini yerine getirmede hassas davrandıklarını kaydeder. Simeon, bir gün Surp Kiragos kilisesine gittiğinde, kilisenin beş mihrabının önünde ayrı ayrı ayin yapıldığını gördüğünü, Vartabed, keşiş ve piskoposlardan başka yirmi beş papaz saydığını anlatır. Diyarbakır'da iki hafta kalan sey-yah, Sivas ve Tokat üzerinden İstanbul'a döner.²⁶⁷

l. Sivas

Tokattan ayrıldıktan sonra gezisine Sivas üzerinden devam eden Simeon şehre gelirken yolda sık, sık gördüğü harabe haline gelmiş büyük köylerden bahseder ve şöyle devam eder şehri anlatmaya: Sivas enine ve boyuna çok büyük, eti sütü ve yağı bol bir şehirdir. Şehirde, Surp Asduadzadin ve Surp Sarkis adlarında iki Ermeni kilisesi vardır. Kilise papazları âlim ama mağrur insanlardı; halk ise sakin ama çok

²⁶⁶ Hrant Der Andreasyan.s.153

²⁶⁷ Davut Kılıç, "Hrant D. Andreasyan'un Gözüyle Osmanlı Ermenilerinin Dini-Sosyal Hayatı ve Türk Ermeni Münasebetleri (1608-1619)", *Türk Yurdu Dergisi*, XXXIII/310, Haziran 2013, s.115.

dindar kimselerdi. Ermeni nüfusu 2000 hane iken dağılmış olup 600 haneye inmişti. Şehrin yanında kızıl ırmak denilen büyük bir ırmak, içinden de diğer çaylar akar; iki güzel hisar kalesi vardır. Şehrin dışında Kırk şehit denilen yerde, zamanımızda kurumuş olan bir göl ve bir hamam vardır. Bir günlük mesafede, Hıreşdagabet adını taşıyan muhteşem kilise ile üç manastırı vardır. Şehrin dışında ise Kral Senekerin yaptırmış olduğu ve içinde gerçek haçın bir parçası bulunan Surp nişan manastırı vardır.²⁶⁸

m. Malatya

Sivas'tan hareket ettikten sonra bu kez durağı Malatya ili olmuştur. Surla çevrili ve bolca meyve üretilen bir yer olan Malatya şehrinde bekçilerden başka kimseyi görememekten yakınır Simeon. Sebebininse halkın her yıl bağ bozumuna gitmesi olduğunu söyler. Şehirde, Surp Losavoriç adlı büyük taştan bir kiliseden ve şehirde çok fazla bolluk olduğundan bahseder. Burada kervan beklemek için 30 hane Ermeni bulunan bir köyde üç hafta kaldığını anlatır²⁶⁹. Buradan da Harput'a doğru yola çıkar seyyah. Harput'a vardığında ise yine buradaki Emeni halktan ve buradaki manastırlardan bahseder. Bunlardan ise Surp George, Surp Abdülmesih, Garmir adlarındaki manastırlardan dağın eteğinde bulunan Abdülmesih, babası tarafından kurban edilen çocuğun kanı ile boyanmış kutsal bir taş; Gamir Vank, âlim rahipleri ve yazmaları ile ünlüdür. Şehirdeki evlerin hepsi çok büyüktür ve içleri sevgi doludur. Bütün Süryaniler Ermenice konuşur. Vardapetten büyük bir hüsnü kabul gördükten sonra ayrılırken burası Kürdistanı beygirini sakın yanına alma ve giysilerini de çıkar çul giy²⁷⁰ diye nasihat aldıktan sonra şehirden ayrılarak Tokat'a doğru yol alır seyyah.

n. Mardin

Seyyah Simeon seyahatnamesinde Mardin kapısının dışında gördüklerini bir Putperestlik tapınağının, Şemsilerin ibadetgâhı olduğunu bunların her cumartesi günü

²⁶⁸ Hrant Der Andreasyan, s.145 vd.

²⁶⁹ Hrant Der Andreasyan, s.146

²⁷⁰ Hrant Der Andreasyan, s.148

orada toplanarak akşama kadar yiyip içip karanlık olunca ışıkları yakıp ibadet ettiklerini sonrada ışığı söndürerek putperestlik devirlerinde olduğu gibi hayvani bir biçimde birbirine sarılıp baba kızı, kardeş hemşiresi, annelerde çocukları ile cinsel ilişkide bulunurlardı diyerek aktarır. Erzurum Çingenelerin diyarı olduğu gibi Mardin de Şemsilerin merkezidir der. Bu işlerden haberdar olan bir beylerbeyi onları yanına çağırarak kendi ibadetlerini sürdürmelerini yasaklamış daha sonrada bunların namazlarının olmadığını, Ermeni, Yahudi, Rum mezheplerinden hiçbirisi olamadıklarını ve yalnızca Ermenice konuştuklarını anlayınca yeniden yanına çağırarak hangi mezhepten olduklarını sorar onlara, onlar ise Ermeni olduklarını söyleyince beylerbeyi: “Öyle ise ya Ermeni kilisesine ya da camiye devam edin aksi halde hepinizi kılıçtan geçiririm” diye tehditte bulunur. Şemsiler yalvararak ve rüşvet vererek Ermeni kilisesine gideceklerine söz vererek salıverilmişlerdir. Ağır emirlerden dolayı çoğu İran’a, Tokat’a, Merzifon’a ve daha başka yerlere dağılmışlardır. Burada kalanlarsa ya rüşvetle Ermenileri kiliseye yollamışlar ya da nöbetleşe kiliseye gitmişlerdir. Ermeni yazarlarının Arevortik (güneş oğulları) biçiminde andıkları bu tarikat, 5. asırdan beri Ermeniler arasında görünen Pavlikyan, Borborit, Tondraklı vs. adlarla bilinen tarikatların bir çeşit devamıdır. Eski İran kökenli olup dışarıdan Hristiyanlığa bağlı bulunan bu tarikatlara karşı 5. yüzyıldan beri şiddetle edilmesine rağmen XI. yüzyılda tekrar ortaya çıkmış. Patrik M. Ormanyen’a göre (Azkabadum, I, s. 818) zamanımızdaki yezidi tarikatının devamı olduğu zannedilmektedir.²⁷¹

o. Erzurum ve Trabzon

Her ne kadar Kudüs’e doğru giden çoğu seyyah Erzurum hakkında sadece güzel ve verimli topraklar, önemli kervan yolları üzerinde bulunmaktadır ve Türkler ve İranlılar barış içinde yaşamaktadır gibi sözlerle geçitirse de, Kudüs’e uğramamış bazı seyyahların Anadolu hakkında verdiği bilgiler önem arz etmektedir. Mesela seyyah Tavernier Anadolu üzerinden gerçekleştirdiği seyahatinde daha çok Ermeniler üzerinde durmuş ve Anadolu’nun birçok bölgesinde ki tüccar, esnaf ve

²⁷¹ Hrant Der Andreasyan, s.165 vd.

zanaatkârlar hakkında pek fazla bilgi vermez iken Ermeniler hakkında vermiştir demiştik. Nitekim bu kural Erzurum iline geldiği zamanda bozulmamış ve yine Ermeni hanelerinin fazla olduğu bölgelerde konaklayarak bu Ermeni halklarından bolca söz etmiştir.

Tokat ilinden Erzurum istikametine doğru iki bin adım uzaklıkta Şarlıköy'e bir iki mil uzaklıkta, Hristiyanların ibadet ettiği bir kaya içinde oyulmuş bir oda bulunan bir ziyaret yeri olduğunu ve iki yanı uçurum bu yüksek dağlardan geçerken üç Ermeni'nin burada hırpalandığını gördüğünü anlatır. Üç Ermeni'ninse sabahleyin epey içtiklerini kervandan ayrılıp başlarına gelebilecekleri düşünmeden atları ile öne geçtiklerini ve atlıların saldırılarına uğradıklarını söyler. Eşkıyalar önce atları ve Ermenilerin taşıdıkları malları ele geçirdiler.²⁷² Yani ona göre burada tedbirsiz davranan Ermenilerdir. Tabi bu sözleri nerede anasıl olursa olsun hırsızları hiçbir şekilde korumamaktadır. Ama duruma göre tedbir alınması şarttır. Türkiye'nin İran tarafında ki sınır kenti Erzurum, güzel köylerle dolu büyük bir ovanın sonun da kurulmuş ve yüksek dağlar la kuşatılmıştır. Evleri kötü inşa edilmiş, yalnızca tahta ve toprak kullanılmış, başka bir düzenlemeye gerek görülmemiştir. Burada eski Ermenilerden kalma birkaç kilise kalıntısına ve yapıya rastlanmaktadır, bunlara bakılarak kentin pek güzel bir yanı olmadığı yargısına varılabilir Erzurum eskiden Ermenistan'ın başlıca kentlerinden biriydi. Bugünde hala sur dışı mahallelerde, özgürce ibadet eden birçok Ermeni yaşıyor²⁷³ sözüyle yine seyyah Ermeni vurgusunu yapmaktadır.

ö. Kars

Erzurum'a kadar gelen ve buradan İran'a doğru devam eden kervanların izlediği yol üzerinde genelde uğradığı bir şehirdir. Çok büyük bir yüzölçümüne sahip olmasa da kervan yolları üzerinde bulunduğu için seyahatnamelerde sıkça ismine rastlanmaktadır bu küçük doğu kentinin. Seyyah Tavernier'de bu soğuk doğu

²⁷² Tavernier, s.55

²⁷³ Tavernier, s.59-61

kentinden bir kervanla İran'a giderken geçmiş ve şehir hakkında şu bilgileri vermiştir.

“Kars yolundan iki kez geçtim: Öbür yoldan çok daha uzun ve sıkıcı. Köprüden ayrıldıktan sonra, ilk dört gün boyunca ormanlarla ve çok ıssız yörelerle kaplı (burada yalnızca bir tek köyle karşılaşılıyor) yerlerden geçiliyor; ne var ki Kars'a yaklaşıldığında, daha hoş yerleri ve tahılları, meyveleri gönlünüzce bulabileceğiniz tarıma açılmış topraklarla karşılaşılıyor. Yiyecek maddeleri çok güzel ve ucuz olmasına karşın nüfusu az. Ne var ki burasını çoğunlukla ordunun buluşma yeri olarak seçen padişah kenti her imar etmek istediğinde ve köyler kurmaları için ahali gönderdiğinde İran Şahı -tıpkı Culfa'da ve sınır boyunda sekiz dokuz günlük yolda bulunan diğer yerlerde olduğu gibi- her şeyi yakıp yıkıyormuş.²⁷⁴

Seyyah yine burada Ermeni hanelerinden geriye kalan “Ani kenti” yıkıntılarına ulaşır, birçok manastırın kalıntılarını da incele ve bölgede akan Aras ve Kars ırmaklarından bahseder Bu Aras ve Kars ırmaklarının geçtiği bütün ülkelerde ve bunlara eklenen birçok başka ülkede Hristiyanlar yaşadığı için, buralarda bulunan az sayı da Müslüman koyu boş inançlara kapılmışlar: “Bu ırmakların Hristiyanlarca kirletilerek pislendiğine inandıkları için, hiç birinden su içmezler, hiç birinin suyuyla yıkanmazlar. Onların kuyuları ve sarnıçları var ve Hristiyanların bunlara yaklaşmasına izin vermezler. İşte bu bölgelerin Müslümanlarında buna benzeyen birçok boş inanca rastlanıyor.”²⁷⁵ Ancak bölgede yaşayan Ermenilerinde aynı şekilde ayırım yaparak Müslümanların yıkandığı suda yıkanmak istemediklerini ve Müslümanların öldürdüğü hayvanların etlerinden yemek istemediklerini²⁷⁶ söylemesi bölge halkının pekte dostane ilişkilerinin olmadığını göstermektedir.

Bir başka seyyah Tournefort ise Kars'a gelinceye kadar geçtiği Trabzon, Ankara ve Erzurum şehirleri hakkında ayrıntılı bilgi vermez iken Kars'a ulaştıkları günü şöyle aktarmıştır: “Kars Türklerin Acem adını verdikleri İran sınırındaki son

²⁷⁴ Tavernier, s.63 vd.

²⁷⁵ Tavernier, , s.64 vd.

²⁷⁶ Tavernier, ., s.65

Türk yerleşimidir. Beylerbeyi yanında bir gün bayağı sıkıntı çektim. Beylerbeyi bir gün bana Fransa da Acem İmparatoru için ne düşünüldüğünü sordu. Neyse ki Cornuti'nin yapıtında İran Leylağına Acem Leylağı denildiğini anımsadım böylece Acem sözcüğünün İran anlamına gelmesi gerektiğini kavradım. Kente gelecek olursak, kent Erzurum'dan hemen hemen yarım kat daha büyük. Kars kalesi kentin iyice yukarısındaki bir kayanın üzerinde sarp konumda. Surlar oldukça iyi görünüyor ama kuleleri harap. Kars yalnızca haydutlar için tehlikeli bir kent değil, burada ki Türk yetkililer yabancılara sık sık büyük hakaretlerde bulunur ve sızdırabildikleri kadar para sızdırırlar.”²⁷⁷

p. Kudüs

Bir ibadet şehri olan Kudüs, kutsal ve temiz anlamına gelmektedir ve tek tanrılı dinlerde Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilikte önemli bir yere sahiptir.²⁷⁸ Ayrıca şehir daha birçok sebepten dolayı kutsal sayılmaktadır.

Birincisi; Kudüs avlusunda Kubbetü's-Sahra'yı (taş mescid) da içine alan Mescid-i Aksa'yı (en uzak mescit) barındırmaktadır. Bu mescid Mekke'deki Kabe ve Medine'deki Mescid-i Nebevi'den sonra İslam da en kutsal üçüncü mescittir. Bu yüzden İmadüddin El-İshani Mescid-i Aksa'yı anlatırken şöyle der: “Bu mescit İslam'da ilk kible, yeryüzünde inşa edilen ikinci ibadethane ve İslam'da en kutsal üçüncü harem yeridir.

İkincisi; Kudüs Kur'an'ın da ifade ettiği gibi 11, Hz. Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e geceleyin yaptığı mucizevî yolculuğa (İsra) tanıklık etmiş ve İslam kaynaklarına göre, Hz. Peygamber Kudüs'ten göklere çıkmıştır (Mi'raç).

Üçüncüsü, İslam'ın beş direğinden biri olan günlük beş vakit namaz ile Kudüs arasında özel bir bağ mevcuttur. Bütün İslam dünyasında günde beş defa eda edilen namaz, Hz. peygamber ile Musa arasındaki bir konuşmadan sonra, Mi'raç esnasında

²⁷⁷ Tournefort, s.147 vd.

²⁷⁸ M.Barber, a.g.e.s.153

farz kılınmıştır. Bu nedenle, namazın emredilmesi bu gece yolculuğu sırasında vuku bulmuştur. Ayrıca da Kudüs büyük peygamberlerin şehridir. Kur'an, İbranilerin ataları ve İbrahim, İshak, Davud, Süleyman ile bu şehirde yaşayan veya bu şehirden geçen İsa gibi peygamberlerden bahsetmektedir. "Kudüs" bir kentin adı olmaktan çok daha öte bir anlam ve değer taşır. Yahudiler kentin adının ilk kez Tevrat'ta geçmesiyle kutsallığı ve ebediliğinin Kral Davud ve Süleyman'ın (Salomon) yönetimiyle bağlantılı olduğuna inanırlar.

Batılı Seyyahların da hac görevi için ziyaret ettikleri bu kutsal şehre gelen bir isim var ki genç yaşta çıktığı bu yolculuğu gerçekten bu kutsal hac görevine adamıştır. Polonyalı Ermeni Simeon Daha 22 yaşında başladığı bu yolculuğu Kudüs'te hacı olarak tamamlamış ve Anadolu üzerinden memleketi ne dönüş yapmıştı. Kendisinin de aralarında bulunduğu Hacıların Kudüs'e girişini ise şöyle anlatır: Hacı namzetleri Kuds-i Şerife yaklaştıkları zaman patrik onları karşılamak üzere, içlerinde piskopos ve vardapet bulunduğu takdirde, aynı rütbede ruhanileri, gelenler yalnız sivil halk ve papazdan oluşuyorsa beş rehberi ve papazları gönderir. Karşılamanın ayin elbiselerini giymiş, ellerinde haçlar ve tütsüler ve mumlar olduğu halde gelirler. Kafiye ilahiler okuyarak şehre girer. Kafiye Kilise önüne gelince Papaz onları bizzat karşılar, kiliseye girilir, ayin masası önünde secde edilir, gelenler patriğin elini öperler.²⁷⁹

Birkaç gün sonra yerli bir rahip hacıları toplayarak listede belirlenmiş kutsal yerlerde dolaştırır. Bu kutsal yerler; Kamame Kilisesi, Celceta Cetsemane, Zeytin Dağı (Hz. İsa'nın göğe çıktığı dağ)dır. Simeon Kudüs'te karşılaştığı mucizevi olaylardan da bahseder eserin de ve şöyle anlatır; Paskalya haftasının mübarek Cumartesi günü, Baronder bütün Papaz, Rahip ve Hacılarla Kamame Kilisesine girer. Her bir millet kendisine ayrılan Şapelde (Hristiyanların tapınak ve kutsal alanı.)²⁸⁰ Ermeniler de Paviyon da dururlar. Kocaman kilise kumaşlarla kaplanır. Kilisenin nur çıkan bölümüne önce Habeşler girer nuru çıkarırlar; diğer milletlerden olanlar da

²⁷⁹ Hrant Der Andreasyan, s.201

²⁸⁰ M.Barber.a.g.e.s.227

onları izlerler. Habeler mezarın başında raks ederek dönerler, yanlarında çadır şeklinde bir horan gezdirirler, çalpara ve zil çalarak “kiriye leyson” okurlar.

Diğer bütün Hristiyan milletlerde kendi dilleriyle ilahiler okurlar ve kilise dua sesleriyle çınlar. Kapı dışında kalan halksa içeri alınmaları için çılgınlarla ağlarlar. Bütün Hristiyanlar mezarın etrafında dönerek, ilahiler okur, dua eder ve nurun çıkmasını dilerler. Ermeni patriği halka dönerek içinizde imansız kinli, günahkâr varsa tövbe etsin çünkü nurun çıkması yakındır diye öğütlerde bulunur. Sonra üç kez “ya rab merhamete eyle” duasını halkla tekrarlar. Bu sırada ansızın gürlemeler ve derinden gelen sesler işitilir, güvercinler ortaya çıkıp kubbenin içinde uçuşurlar ve ilahiler tekrarlanır. Mezardan ikinci kez yeniden gürültüler ve çatlamlar duyulunca, ayin kıyafetleri giymiş ruhaniler ellerine haç, İncil, tütsü alarak hazır bir halde bulunurlar. Tekrar “ya rab merhamet eyle!” duası yapılır ve kutsal mezar korkunç bir gürleme ile sarsılır, şiddetli çatırtılar duyulur ve nur pencereden dışarı fırlar. İçerdeki kandili yakan nurdur bu yüzden ruhaniler bu kandilden yakılan meşaleyi dışarı çıkararak her patrik kendi mensubu olduğu halka nuru paylaştırır. Bu sırada kutsal mezar sıcaktan kırmızı bir hal almıştır. Ayin bittikten sonra oruçlu oldukları halde hacılar geceyi kilisede geçirirler²⁸¹ diyen Ermeni Simeon kutsal mezarla ilgili bu ilginç olayı da okuyucuları ile paylaşır.

Nihayetinde Ortaçağ’dan itibaren üç tek tanrılı dini birden resmen tanıyan, etnik ve dil bakımından alt gruplarıyla birlikte uyumlu bir şekilde bir arada yaşamalarını güvence altına alan Osmanlı Devleti, fetihle birlikte Kudüs’ün gayr-i Müslimler için ne ölçüde önemli olduğunun farkında olmuştur. Mevcut düzende kökten değişiklikler yapmamaları, hatta aynen devamını sağlamaları bu konudaki hassasiyetlerini göstermektedir. 19 Hristiyanlığın kaynağı ve merkezi konumun da bulunan Kudüs, Hz. İsa’ya atfedilen Kutsal Yerlerle, Meryem Ana ve diğer Hristiyan azizlere ait ziyaretgâhların bulunduğu mukaddes bir şehirdi. İslam egemenliği altına girdikten sonra Kutsal Yerler varlıklarını devam ettirdiler. Yavuz

²⁸¹ Hrant Der Andreasyan, s.220-223

Sultan Selim'in, Kudüs'ü fethetmesiyle Kutsal Yerlerin; Rum-Ortodoks ve Ermeniler arasında taksimini uygun görerek bu patriklere ayrı ayrı fermanlar vermiştir.²⁸²

Bugün Ortadoğu'nun (coğrafik bu tanımlama yazık ki Anglo-Sakson bakışın ürünüdür. Zira Filistin, coğrafyamıza göre güneyimize düşmektedir) kanayan yarası haline gelen Filistin'in makûs yazgısı sanıldığıının aksine yeni olmayıp çok eskilere dayanır. Kadim dünyanın kayıtlarına düşürülen tarihi notlarla seyahatnamelere bakıldığında, ataları Girit'ten gelen ve İbrani doktrinlerinde Kenan olarak geçen Hami ailesinin çile yüklü yaşantısı, kısmen kesintilere uğramış olsa da hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmış değildir. XV. asrın oryantalist gezginlerinden biri olan Fransız Bertrandon De La Broquiere'de Denizaşırı Seyahat adlı seyahatnamesinde Kudüs hakkında önemli bilgiler vermektedir. Fransa'dan ayrılan, sonra İtalya, Yunanistan ve Kıbrıs kanalıyla Müslümanlarla ilk tanıştığı Yafa'ya ulaşan, oradan da daha sonra Kudüs'e varan seyyahın skolastik ortaçağ felsefesinin hakim olduğu bir süreçte bu gezisini bizzat devrin kralının emriyle, rehberlik ve kılavuzluk amacı taşıyarak yaptığını söylemesi ve fakat bu arada gittiği bölgelerde casusluk faaliyetlerinde bulunması dikkati şayan bir durumdur.

Fransız seyyah öncelikle Arz-ı Mev'ud'a vardığını ve orada Jaffe adında bir limana girdiğini söyleyip bölgenin coğrafyasıyla söze başlar:

“Jaffe, eskiden Hıristiyanların inşa ettiği bir şehirdi. Tepelikti. Ya şimdi! Ayakta duran ne bir kaide, ne sütun, ne yapı görebilirsiniz. O kerte örenlik ve tahrip edilmiş yani. Geriye bir tek hacıların güneşten korunduğu sığınıklardan izler kalmış. Kutsal topraklar bu bölgeyle başlıyor. Deniz ile kıyı arasında suyu tatlı olan iki çeşme var. Ne ki bunlardan biri meğer yılın birçok zamanı sular altında kalıyormuş...”

Hemen ardından seyahatinin amacını açıklar:

²⁸² Gürün, Kutsal Yerlerin bakımı, muhafazası ve temizlik işlerinin Katoliklere ait olduğunu belirtmektedir. Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara 2005, s.60

“Gelen hacılara rehberlik etmek, sayılarını belirlemek, onları emniyet içinde hac bölgelerine iletmek ve bu arada yol boyunca haraç bölgelerinde istenen meblağları karşılamak amacıyla bölgeyi iyi bilen kılavuz ve Arapça konuşan tercümanlarla birlikte deniz yolculuğu pek mihnetli olduğundan kara yolunu tercih etmiştik. ”

Rames şehrine vardıklarına artık güvencedirler. Burada iki gün kalır. Sonra Kudüs’e varır. Şehri anlatırken İsevi motifleri sıkça kullanır:

“Mesihimiz İsa’nın bizim için onca çile çektikten sonra öldüğü kutsal site Kudüs’e geçtiğimizde iki gün boyunca mistik yerleri ziyaret ettik. Hacda yapılması şart olan görevlerimizi tamamladık. Yine ziyaret edilmesi mutlak yerleri gördük. Efendimiz İsa’nın açlık ve susuzluğa mahkûm edildiği dağa çıktık. Oradan vaftiz edildiği Şeria nehrine indik. Sırasıyla Saint Jean, Azize Marie Madeleine ve Efendimiz’in dirilttiği Lazare adını taşıyan kiliseleri ziyaret ettik. Geri döndük. Mesihimizin doğum yeri olan Bethlehem’e gittik. Ki burada yeni kurulan bir kilise ve bu kilisede görev yapan birkaç Cordelier rahibi hariç, hiçbir Hristiyan’a rastlamadık. Burası tümüyle Araplara aittir. ”

Gazze ile Rames arasındaki bölgenin güzelliklerinden bahsedip Ramleh, Saint Jean d’Acre şehirlerini dolaştıktan sonra oradan Beyrut’a doğru yola çıktığını haber verip böylece Kudüs faslını burada noktalar.

Tarih boyunca Kudüs, kutsallığı sebebiyle Yahudi şeriatında diğer şehirlerden farklı bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca onlar için Kudüs Mesih tarafından Yahudi devletinin kurulacağı yerdir. Hz. İbrahim’den itibaren pek çok peygamberin yaşadığı, mukaddes olarak

Tanımlanan bir bölgede bulunması, İsrailoğulları'nın ve onlara gönderilen peygamberlerin mücadelelerine tanıklık etmesi açısından semavi dinler geleneğinde Kudüs önemli bir yere sahiptir.²⁸³

Kutsal topraklara gelen Hacılar bu şehirde ibadetlerini yerine getirmeye çalışırken aynı zamanda birçok tehlikeyle de karşılaşır. Hristiyan hacılar burada, hiç şaşmadan kim varsa onun baskısına uğramış, haraç vermek zorunda kalmışlardır.²⁸⁴ Kutsal Topraklara giden bu Hacıları korumakla görevli olan ve 13. yüzyıla kadar faaliyet gösteren, 19. yüzyıla kadar da resmi olmasalar da varlıklarını devam ettiren Tarikat Şövalyeleri adı verilen Tapınakçılar Kutsal Toprakları ziyaret eden Hacılarla Quarantene Dağı (Şeytanın İsa'ya dünyevi zenginlikleri teklif ettiği İğva Dağı)²⁸⁵nın eteklerinde büyük bir kaynağın bulunduğu ve İbrahim'in Bahçesi adı verilen yerde geceleri konaklıyorlardı sık sık. Tapınakçıların Kudüs kumandanlarının görevlerinden biriside, Ürdün nehrine gidip gelen hacıları korumak üzere hazırda on şövalye ve ayrıca yiyeceklerle yorgun seyyahları taşımak üzere yük hayvanları bulundurmaktı.²⁸⁶

Ortaçağ'da Haçlı savaşlarıyla doruğa çıkan maceraperest ve zenginlik düşkünü ruh, Yeniçağ'da yerini daha ziyade dini bir misyonla dünya gözüyle Kutsal Toprakları görme arzusuna bırakmıştır.²⁸⁷ Çoğu seyyahın, seyahatnamesinde Kutsal Topraklar diye bahsederek Hacıların şehre gelişi ve Hacı olmak için uğradıkları birkaç dağ ve tapıntan başka ayrıntıya değinmediği bu Kutsal şehir bazı seyyahlarınsa gezilerinin en önemli parçası olmuştur.

Osmanlı topraklarında yolculuk eden seyyahların belki de en önemli kısmını hacılar oluşturur. Hacı seyahatnamelerinden bugün elimizde çok çeşitli Batı dillerinde kaydedilmiş sayısız kopya bulunmaktadır. Hristiyanlar için kutsal olan

²⁸³ Bilge Karga, "17. Yüzyıla Ait Bir Seyahatname: Mir'atül Kuds", **Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (20-22-Ekim 2011)**. s.139

²⁸⁴ G.Ricci, a.g.e., s.21

²⁸⁵ P.Simon .s.193

²⁸⁶ M.Barber. a.g.e., s.146 vd.

²⁸⁷ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı** , s.59

toprakların Osmanlı sınırları içinde kalmış olması Avrupa'nın uzun süre hazmetmekte zorlandığı bir durumdur. İspanya'dan bakıldığında Granada'nın fethini müteakiben atılması gereken en önemli adımın Kutsal Toprakların fethi olduğu sık, sık gündeme gelir. Genel düşünce Kudüs'ün ele geçmesi için önce İstanbul'un fethedilmesi gerektiğidir. Katolik hükümdar Fernando'nun Kudüs'e kadar varıp Beytüllahim'i ele geçireceği inancı yaygındır. XVI. yüzyılın önemli eserlerinden Tasso'nun Kurtarılmış Kudüs (Gerusalemme Liberata) adlı nazım eseri de dönemin saplantısını fazlasıyla dile getirir.

“Kudüs'ün Yeniden Fethi” olarak literatüre geçen bu arzu bu bölgeye giden hacıların dönüşte kaleme aldıkları seyahatnamelerde sadece hac bölgesi değil, dönemin Orta Doğu'su üzerine Avrupalının bakış açısını da sunarlar. 1600'lerin başlarında William Biddulph ve Gulielmus Biddulph tarafından İstanbul, Halep ve Kudüs'ten yazılan dört mektuptan ibaret olan bir gezi güncesinde olduğu gibi Türkler, Mağripliler, Araplar, Rumlar, Ermeniler ve bu bölgede yaşayan diğer milletlerin tasvirlerini ihtiva eder. Protestan bir din adamı olan William Biddulph Levant Company tarafından Halep'te görevlendirilen ilk din görevlilerindendir. Kutsal topraklarda uzun bir seyahat yapmasına rağmen kendisinin bir hacı olmadığını iddia eder. 1529'da Kutsal Topraklarda dört manastırda görevli bulunan papazlardan görevi devralmak için yola çıkanlardan biri olan Fray Antonio de Aranda da 1533'te yaşadıklarını kalem almıştır.²⁸⁸

Genel olarak bakıldığında ise Batılı seyyahların Filistin'e bakışı, tamamen ideolojik ve tarihsel yaklaşımlarının ürünü olup bilhassa Müslüman kesimi aşağılayıcı ve kınayıcı itham ve iftiralarla doludur. Özellikle Haçlı Seferlerinin yapıldığı tarihlerde Kudüs, Şeria ve Gazze başta olmak üzere Filistin'in birçok şehrinde yapılan soykırımlar, kıyım ve kırımlar, Batının kendi kriterleri nazarında yapılması gereken masumane bir davranış olarak tüm dünyaya lanse edilmiştir. Oysa Doğu menşeli seyahatnamelerde Filistin'i savunan ideolojik bir yaklaşım asla ve asla söz konusu değildir. Kaynaklardan alıntılanan örnek metinlerde de görüldüğü gibi

²⁸⁸ Ö.Kumrular, **Yeniçağda Osmanlı**, s.60-61

Doğulu seyyahlar, Filistin’i salt dini ve tarihi argümanlarla dile getirmekle iktifa etmişlerdir.

C. XVII. YÜZYILDA SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN TÜRKLERİN ÖZELLİKLERİ

a. Polonyalı Simeon

1608 yılında Lvov (Lembrg) şehrinden hareket eden Ermeni Simeon, 10 Eylülde İstanbul’a gelerek burada Kudüs’e gidecek olan Mısır gemilerini beklemeye başlar ancak gemiyi kaçırınca İstanbul’da bütün kışı geçirmek zorunda kalır çünkü hem yollar kardan kapanmıştır hem de bu dönemde İranlılar dan korkulmaktadır.²⁸⁹ Anadolu da kaldığı süre boyunca Türkleri gözlemleyen Simeon genel olarak bakıldığında Türkleri birçok yönden övmektedir. Mesela Türkler o kadar hayırsever bir millet ki her sokak başında bir çeşme bulunmasından başka gelen geçen için içmesi için birçok yere iyi su ile dolu içine kar atılmış su kapları konulmuştur. Issız ve kurak yerlerde de yolcular için soğuk sular bulundurulur. Bundan başka bazı kimseler eşeklere yüklemiş oldukları halde gezdirerek “Allah aşkına sebil suyu için” diye bağırlar; gâvuru Yahudi’yi ayırt etmeksizin herkese verirler. Okulları da vardır hastalara ve misafirler günde iki kez yemek çıkarılır. Şehirlerde bulunanlar dışında, köyler de, ıssız yerlerde dağlarda ve çöllerde de hanlar, büyük mescitler, hamamlar ve şadırvanlar yapılmıştır. Kervanlar buralara iner; yolcular günde iki kez bedava yer, soğuk su içer hamamlar da yıkanır ve yollarına devam ederler. Nehir, ırmak ve bataklıkların üzerine, elli, yüz ve daha fazla gözlü geniş ve uzun köprüler kurulmuştur. İnsan ve hayvanlar para vermeden bu köprülerden serbestçe geçerler.²⁹⁰ Ermeni ve Türk halkı ikisi de çok misafirperver insanlardır.²⁹¹

Türkler hakkında en övgü dolu sözleri kullanan seyyah Kürtler içinse tam tersi olarak nefrete varacak şekilde konuşur ve onlar için hırsız ibaresini kullanmıştır.

²⁸⁹ Hrant Der Andreasyan, s.18

²⁹⁰ Hrant Der Andreasyan, s.33

²⁹¹ Hrant Der Andreasyan, , s.43

Rivayete göre Muş ovasında bulunan bir kilisenin arkasında işlemeli taştan muazzam haçlar dikilidir. Biraz uzakta Çorehankist (katır durağı) adını taşıyan harap bir manastır vardır. Tapınağın sağ tarafında “Arçu Karezman” (ayı mezarı)ın ikiye bölünmüş mezar taşını bulunmaktadır. Kürt hırsızlardan dolayı yüksek bir duvarla çevrili olan bu taşın üzerinde yatanın bel ağrılarının derhal geçtiği anlatılmaktadır.²⁹²

c. Antoine Galland ve Craisheimli Adam Werner

Türkler hakkında tarihte pek çok şey yazılıp çizilmiş, eğrisiyle doğrusuyla bunlar bazı kesimlerce benimsenmiş bazıları tarafından ise yalanlanmış ve tam aksi olduğu kabul görmüştür. Mesela 16. yüzyıl seyyahlarından seyyah Galland Türklerden çoğunluğu önyargılı olmak üzere hep eleştiri ile bahsederken dönemleri aynı ya da farklı olsun bazı gezginlerse tam aksi görüşte olmuşlardır. Her ne kadar Kudüs’e kadar gitmemiş olsalar da Türkler hakkındaki görüşlerinin önemli olduğunu düşündüğümüz seyyahları burada sizlerle paylaşmıştık işte bu isimlerden biriside 1616-18 yılları arasında Konstantinapol de bulunmuş ve Türkler hakkında önemli bilgiler aktarmış olan Craisheimli Adam Werner’dir. Özellikle Seyyah Gallandın din değiştirmeye yönelik Türklerin zorlamaları hakkındaki anlattıklarını çürütecek şeyler anlatmaktadır.

Roma İmparatorunun Osmanlıya gönderdiği elçilik heyeti ile Anadolu topraklarına gelen Werner 17. yüzyılın ilk yarısında ziyaret ettiği bu topraklar ve gördükleri hakkında şu önemli bilgileri vermiştir: Türkler, devletin başına geçecek kişinin seçilmesinde anlaşmazlıkları önlemek için her zaman geçerli olan bir kural uyarlar; Padişahın sadece e büyük oğlu tahta geçme hakkına sahiptir, diğerleri idam edilir. Müslümanlar bir tek dini inançla birbirlerine bağlanmışlardır. Bu nedenle aralarında inanç farklılıkları yüzünden bir ayrılık yoktur. Türkler dinlerini yaymaya çok meraklı olmakla beraber kendi inançlarından olmayan kişilere de karışmazlar onları dinlerini değiştirmeye zorlamazlar ve bizim Hristiyan devletlerinde olduğu gibi, onları farklı inançlarından dolayı cezalandırmaya, hatta idam ettirmeye

²⁹² Hrant Der Andreasyan, s.153

kalkışmazlar. (Burada Galland'ın tam aksini iddia ederken aynı zamanda kendilerinin daha acımasızca davrandıklarını da itiraf etmiştir.)

Türklerin bu tutumları insanların onlara yakınlık duymalarına neden olmaktadır ve bu yüzden de onların yönetimi altına girmeye direnç göstermemektedirler, başka devletlerin yönetimi altında başlarına gelecekleri bildiklerinden, Türklerin egemenliğini yeğlemektedirler. Türkler hükümdarlarına aklın alamayacağı kadar bağlıdırlar ve ona her koşulda itaat ederler. Hiçbir halk onlarla bu anlamda boy ölçüşemez. Herkim bilgili, azimli ve deneyimli ise hak ettiği itibarı kölede olsa görür. Buna karşılık suç işleyenlere karşı cezalar çok ağırdır idama kadar varır. Türkler itibarlarına çok düşkündürler ve hükmetmek isterler. Türkler öğrenmeye meraklıdırlar ama bildiklerine karşı çıkanların uzun boylu kanıtlar ileri sürmesine izin vermezler. Matbaayı henüz kullanmamalarına karşın yazılı kitapta eksikleri yoktur, bundan da sadece iltimaslı kişiler değil tüm halk yararlanabilir. Bu kitaplar da Sultanlarında yanlış davranışları örtbas edilmemektedir. Çok katı hukuk kuralları uygularlar. Yeme içme bakımından ölçülüdürler, herkes şaraptan uzak durur. Türkler çok sert savaşır, aşırı ölçüde cesur savaşçılara sahiptirler. Azla yetinmeyi bilirler sıcağa, soğuğa, açlığa dayanıklıdırlar. Son olarak şunu ekleyebilirim: Bu sivri zekâlı ve içinden pazarlıklı barbarların kafası, diğer barbarlarda görüldüğü gibi ağır aksak çalışan bir yapıda değildir. Tam tersine atak ve hareketlidirler, kurnazlıklarına ve insanları kandırma yeteneklerine çok güvenirler, bu bakımdan da diğer barbarlardan çok üstündürler²⁹³. Bu sözleri ile Türkleri yere göğe sığdıramayan seyyah eserine Konstantinopolisle devam etmiştir.

ç. Tournefort

On yedinci yüzyıl sonlarına doğru çıktığı seyahat ile Anadolu toprakları üzerinde seyahat eden seyyah Tournefort da Türkler hakkında verdiği bilgiler ile dikkat çekmektedir.

²⁹³ Adam Werner Craillhemli, **Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-18**, (Çev. Türkish Noyan), İstanbul, 2011, s.128 vd.

Seyahatnamesinde önce Türklerin inançları hakkında konuşan Tournefort “Bütün batıl dinler arsında en tehlikelisi Müslümanlıktır, çünkü duygulara çok hoş gelmektedir ve birçok nokta da Hristiyanlıkla çakışmaktadır. Bu dinin amacı, dini tam uygulayarak hem bu dünyada hem de öbür dünya da mutlu olmanızdır”²⁹⁴ sözleri ile diğer bazı seyyahlara nazaran daha ılımlı yaklaşmıştır. “Türkiye’de ne dilenci ne de para isteyen kimse vardır çünkü onların gereksinimleri karşılanır. Yollarda rastlanan vakıf hanları uzun ya da kare biçimli tahıl ambarına benzeyen yapılardır der. Kentlerdeki hanlar temizdir ve yapıları daha iyidir manastırlara benzerler. Müslümanların hayırseverliği hayvanları, bitkileri hatta ölüleri bile kapsar”.²⁹⁵ Sözleri ile de Türklerden övgü ile bahseder. Aynı seyyah Türk hamamlarından ise şöyle bahseder: “Kendinizi yıkatmak istediğinizde hamama gidersiniz. Hamamların üzerleri çan biçimindeki camları andıran açıklıklarla aydınlatılmış küçük kubbelerle örtülüdür. Bir telek sizi yatırır. Dizlerinizi karnınızın üstüne koyarak bedeninizi sıkı sıkı kavrar ve bütün kemiklerinizi çatırdatır.”²⁹⁶

Söz konusu dönemde Türkler arasında en yaygın olan ve en sevilen spor ise, cirittir. Bu konuya değinen tüm gezginler, Türklerin bu alanda son derece başarılı olduklarını kaydetmişlerdir. Ciridin nasıl oynandığını da ayrıntılı bir şekilde betimleyen Thévenot, bu oyunu seyretmenin de son derece keyifli olduğunu belirtmiştir. Cirit gösterisi seyreden ve betimleyen diğer bir gezgin de Tournefort’dur.²⁹⁷

Tournefort gösteri karşısındaki şaşkınlığını şu şekilde dile getirmiştir:

“(…) süvariler o kadar hızlı at sürerler ki onları gözle izlemek bile güçtür. Başka bazı süvariler, atları koşmaya ara vermeksizin hızla giderken atlarının karnının altına inerler, daha önce bilerek düşürdükleri nesneleri aldıktan sonra yeniden atın sırtına otururlar; ama asıl şaşırtıcı olan, bazılarının atları son hızla giderken atın

²⁹⁴ Tournefort, s.60

²⁹⁵ Tournefort, s.63 vd.

²⁹⁶ Tournefort, s.66

²⁹⁷ S.Gürler, a.g.e., s.160

sağrısının üstüne yatmış olarak ok atmalarını ve koşan atın altına dalış yapmalarını görmektir; bir şeyi daha itiraf etmek gerekir: Bu atlardan daha hızlı ve elle yönlendirilebilen başka bir at yoktur, ama gemleri yok; ya da belki gemlerinin olmaması nedeniyle dönüş yapmak için büyük bir mesafeye gereksinim duyuyorlar.²⁹⁸

d. Jean Thevenot

Gezginlerin belirttiğine göre, Türklerin en sevdiği eğlencelerden birisi de kuklaydı. Ramazan geceleri kahvehanelerde oynatıldığı gibi, evlerde de oynatıldığı olurdu. Türkiye’de kuklayı genellikle Yahudilerin oynattığını belirten Thévenot, kukla gösterisi ile ilgili kendi görüşünü de dile getirmiş ve bir evin selamlık bölümünde oynatılan kuklayı evin hanımının da nasıl görünmeden seyrettiğini aktarmıştır:

“Bana göre bu oyun, bizimkilerden çok daha iyidir. Kuklayı oynatırken, Türkçe ve Farsça güzel şarkılar da söylerler. (...) Bir akşam, yemek yediğim bir efendinin evinde, kukla gösterisi de seyrettim. Bize görünmeden kukla gösterisini seyretmek isteyen efendinin eşi, bizim bulunduğumuz odanın karşısında bulunan dairesinin kapısının önüne bir halı gerdirdi ve oyun başladı. Kukla gösterisi bitinceye kadar hanım yerinden ayrılmadı ” diyen Thévenot Türkiye’de oynatılan kukla oyunları içinde en çok sevilen ve seyredilen kahramanın ise, Karagöz olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Batılıların Türklerin karakteri ile ilgili düşüncelerini şekillendiren ve zamanla imgeye dönüşen tembel, hayalperest, rüşvetçi ve kaderci Türk betimlemeleri dönem gezginlerinin seyahatnamelerinde de yerini almıştır. Ancak her fırsatta Türklerin olumsuz özelliklerine dikkat çeken gezginler, Türklerin kimi olumlu özelliklerini de görmezden gelememişlerdir. Bu konuya ilişkin Thévenot Hristiyan dünyasında var olan önyargılara da vurgu yaparak, çok çarpıcı bir betimleme yapmıştır: “Hristiyan

²⁹⁸ Tournefort, s.40

²⁹⁹ S.Gürler, a.g.e., s.159

dünyasında pek çok kişi Türklerin büyük şeytanlar, barbarlar, dinsiz insanlar olduklarına inanırlar ancak, onları tanıyanların fikri tamamen değişir. Türkler iyi insanlardır ve insan doğasında var olan “kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma” felsefesine tam anlamıyla riayet ederler. Burada bahsettiğim Türkler, din değiştirerek sonradan Türk olanlar değil, doğuştan Türk olanlardır. Din değiştirmek suretiyle Türk olanlar, her türlü kötülüğü ve günahı işleme yeteneğine sahiptirler ve Tanrıya olduğu gibi insanlara karşı da vefasızdırlar. Doğuştan Türk olanlar ise dürüst insanlardır. İster Türk, ister Hristiyan, isterse de Yahudi olsun, dürüst insanlara saygı gösterirler. ”³⁰⁰Sözleri ile bu yargıları kırmaya çalışmıştır.

³⁰⁰ S.Gürler, a.g.e., s.138 vd.

SONUÇ

XVI. yüzyıla kadar Avrupa'nın genelinde Türklere ilişkin yazılmış eserlerin kaynakları, Haçlı seferlerine katılmış görgü tanıklarının Fransızca ve Latince yazılmış notları veya Anadolu ve Asya'yı bağlayan ticaret yollarından geçmiş olan Frank ve Venedikli tacirlerin günlükleridir. Osmanlı İmparatorluğu'na geliş amaçları ne olursa olsun, gezginler Türklere ait gözlemlerini genellikle Türklere ait mekânlar, gelenek görenek gibi konulara yoğunlaşarak yapmışlardır. Halkla çok fazla iletişim kuramayan, Türklere ait mekânlara ve ibadethanelere giremeyen XVI-XVII. yüzyıl gezginleri genellikle üçüncü şahıslardan edindikleri bilgileri uzun uzun aktarmışlardır.

Genel olarak tüm seyahatnamelerde saray, cami, mezarlık gibi yerlerin tasvirlerine rastlamak, az da olsa okul, hastane gibi kurumlar hakkında bilgi bulmak mümkündür. Aynı şekilde Türklerin fiziksel özellikleri, yaşam şekilleri, ibadetleri, harem, Türk kadını gibi konulara da ayrıntılı yer vermişlerdir. Ancak, Türklerle bu kadar ilgilenen Avrupalı gezginlerin Osmanlı Topraklarında yaşayan Gayrimüslim halklarla pek fazla ilgilenmediklerini görüyoruz. Gayrimüslimlerin ibadethaneleri, ibadet ve yaşam şekilleri gibi konular bazı gezginler tarafından yalnızca yüzeysel olarak tasvir edilmiştir. Bunlar arasında şüphesiz ilk sıralarda yer alan Polonyalı Ermeni Simeon'dur. Neredeyse Tüm Anadolu'da dolaştığı tüm şehirlerdeki Ermeni köylerini ve İnsanları hakkında gördüğü her şeyi aktarmıştır seyahatnamesinde. Seyyahların çoğunlukla Osmanlı Topraklarında gözlemledikleri “öteki” Türklerdir. Kendilerinden farklı bir dine sahip olan bu toplumun, Bizans topraklarını işgal edip yerleşmesini hiçbir dönemde içlerine sindirememişlerdir.

Özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya ve toprak kaybetmeye başlamasıyla seyahatnamelerde “yenilmez Türk” ve “Türk gibi güçlü” imgeleri de kaybolmaya başlamıştır. Ancak, bu dönem seyahatnamelerinde sıkça “cahil, barbar, tembel, hayalperest, rüşvetçi ve kaderci Türk” imgeleri karşımıza çıkmaktadır. Türklerin ibadet ve ibadethanelerine gösterdikleri özenden kimi zaman

övgüyle bahsetseler de, “sahte, şeytani” gibi sıfatlar kullanarak oluşturdukları İslamiyet imgesi son derece olumsuzdur hatta ünlü Alman gezgin Hans Dernschwam kadar ileriye giderek Türklerin dini olguları ile dalga geçenler bile vardır aralarında. Her dönemin gözde konularının başında gelen Türk kadını imgesi de olumsuzdur ve “gizemli, tembel, cahil, mutsuz, çapkın, şehvetli” gibi tanımlamalarla oluşturulmuştur. Türk kadınının yaşadığı harem ise, “Doğu lüksünün hâkim olduğu, kapalı, sır dolu, gizemli” olarak betimlenmiş ve Batılıların toplumsal bilincinde yerini almıştır. Osmanlının kadınları kadar bazen hayranlıkla bahsettikleri bazen de tuhaf adetleri olan barbarlar dedikleri bu insanların düşünceleri ve cesaretlerinin kaynağı da merak konusu olmuştur Avrupalılar arasında. Aralarında bunu İslami değerlere verdikleri öneme bağlayanlar olmuş, bazense genetik bir şekilde bu yapılarında vardır diyenlerde çıkmıştır.

XV ve XVII. yüzyıllar olmak üzere dünya tarihi açısından da geniş sayılabilecek bir dönemi incelemeye çalıştığımız bu tezde, hemen, hemen her konuda Anadolu’ya gelmiş olan tüm seyyahlar gezilerine bir önyargı ile başlamışlardır. Sebebi is yukarıda belirttiğimiz gibi Haçlı ruhundan gelmektedir. Türklerin giyiminden tutunda, yaşadıkları yerleri ve dini olgularına kadar en ayrıntısına kadar gözlemiş bu gezginler kendi düşüncelerini de katarak bu bilgileri seyahatnameleri aracılığı ile tüm dünya ile de paylaşmışlardır. Her ne kadar Türkler hakkında ki eleştirileri ayyuka çıkmış olsa da verdikleri bilgilerin tarihimiz açısından önemi göz ardı edilemeyeceği için yine de bu eserlerin kıymeti bilinmelidir diye düşünmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTINTAŞ, Abdulmennon M., “Üç Fransız Seyyahın Gözünden İmparatorluğun Başkenti İstanbul ve Onun Sakinleri”, **Tarih ve Uygarlık Dergisi**, İstanbul 2012, S.1-2,
- ALTINTAŞ, Yusuf, **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, İstanbul Kasım 2001
- ASİLTÜRK, Baki, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, **International Periodical for The Language Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/1-1, Winter 2009, s.913.
- ATASAĞUN, Galip, “Hristiyanlığın Tanımı ,yorumu ve kurumsallaşmasında sembollerin yeri” ,**Selçuk üniversitesi ilâhiyât Fakültesi dergisi**, X. Sayı Konya 2000
- ATASAĞUN, Galip, “Yahudilikte dini sembol ve kavramlar” **Selçuk üniversitesi İlhiyat Fakültesi dergisi**, XI.Sayı 2000
- AYBET, Gülgün Üçel, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, Ekim 2010.
- AYBET, Gülgün Üçel, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu**, Eylül 2010.
- ALTINDAL, Aytunç, **Gül ve Haç Kardeşliği** , İstanbul 2014
- BUCH, Wilfred, “14./15. Yüzyılda Kudüs’e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri”, **Belleten**, C.XLVI, Temmuz 1982, S.183, s.509
- BULL, Pietro; DELLA VALLE, George Anthony The Pilgrim, **The Travels of the Pietro Delle Vale**, George 1929.
- BUSBECQ, Ogier Ghislan de, **Türk Mektupları**, (Çev. Derin Türkömer), Kasım 2005.
- CANAYE, Philippe du Frense, **Fresne Canaye Seyahatnamesi 1573**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul, Şubat 2009
- CHATEAUBRIAND, **Paris İstanbul Kudüs Bir Seyyahın Günlüğü**, İstanbul 2004.

- CRAİLHEMLİ, Adam Werner, **Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-18**, (Çev. Turkish Noyan), İstanbul, Aralık 2011
- ÇETİN, Firdevs, “*Batılı Seyyahların Gözünden İstanbul’da Müslim-Gayrimüslim Birlikte Yaşamın Getirdikleri*” **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.94
- ÇİĞDEMOĞLU, Sema, “*Ortaçağ XVI, XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Doğu Seyyahlarına Kısa Bir Bakış*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17348.pdf (18.05.2014), s.106
- ÇİZER, Sevim, “*Astarın Yeniden Canlandırılması Günümüzde Terra Sigillata*”, Sanat Tasarım, Mayıs-Haziran 2005, https://www.academia.edu/6233907/Antik_Sinter_Astarin_Yeniden_Canlandirilmesi_Gunumuzde_Terra_Sigillata (17.05.2014)
- DERNİCHWOM, Hans, **İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü**, (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- EBERSOLT, Jean, **Bizans İstanbul’u ve Doğu Seyahatları**, İstanbul 1999.
- EKİN, Ümit, “*Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat*”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.20, Kış 2009, s.59-71.
- GAZZİ-MEKKİ Seyahatnamesi, **Tarih Semineri Dergisi**, 1/2, İstanbul 1937, s.22
- GERALD, Maclean, **Doğuya Yolculuğun Yükselişi**, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul, Ekim 2006.
- GERLAC, Stephan, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, (Çev. Turkish Noyan), Ocak 2007.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “*Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.13, S.17-18, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/tarih/article/view/2213> (17.05.2014), s.121
- GÜRLER, Serpil, **XVII.- XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2010.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara 2005

IŞIK, Hidayet, “*Dinlerde Hac İbadeti*”, **Ribat Dergisi**, S.26, Kasım 2008, s.311.

İLDEM, Arzu Etensel, “**Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatmaneleri**”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Yayın Yılı:1942, C.33, S.1-2, s.231-241.

KARGA, Bilge, “*17. Yüzyıla Ait Bir Seyahatname: MİR'ATÜ'L-KUDS*”, **Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (20-22-Ekim 2011)**, s.139

KEÇİŞ, Murat, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ortaçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi Ankara.

KILIÇ, Davut, “*Polonyalı Simeon'un Gözüyle Osmanlı Ermenilerinin Dini-Sosyal Hayatı ve Türk Ermeni Münasebetleri (1608-1619)*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.115.

KUMRULAR, Özlem, “*16. Yy.da Avcı Sultan Portresi*”, **Acta Turcica Dergisi**, (Editörler: Emine Gülsoy Maskalı-Hilal Oytun Altun), Yıl:1, Ocak 2009, S.1, s.42

KUMRULAR, Özlem, “*Yeniçağda Osmanlı Topraklarından Geçen Seyyahlar Tehlikeler ve Tedbirler*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.120

KUMRULAR, Özlem, **İslam Korkusu (Kökenleri ve Türklerin Rolü)**, İstanbul, Kasım 2012.

KUMRULAR,Özlem ,**Türk Korkusu** ,İstanbul Şubat 2008

KURTOĞLU, Mehmet, “*Şehre Dışardan Bakmak*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.228-229

MALCOLM, Barber, **Tapınak Şövalyeleri**, İstanbul, Şubat 2006.

- MENAVİNO, Geovanni Antonio, **Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Nisan 2011.
- NERVAL, Gerard De, **Doğuya Seyahat**, (Çev. Selehattin Hilav, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2004.
- ÖNALP; Ertuğrul, “16. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Bazı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginler”, **La Evpedician Espanola Contra La Lila da Gelves en 1560**, OTAM, S.1, Ankara 1990, s.313-320
- ÖZBARAN, Salih, “Antonio Tenreiro’nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları”, **TİD**, II, 1984.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “Karabevnikov’un Seyahatnamesine Göre 16. Yüzyılda İstanbul ile Kudüs Arasındaki Yol ve Duraklar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol:28, 2009, s.265-275
- ÖZCAN, Altay Tayfun, “Trifor Karabey Seyahat Raporuna Göre 16. yy’da Kudüs”, **Belleten**, C.LXXIV, TTK 2010, S.270, s.369
- ÖZSOY, Ergün, “XVI. yy.da Alman Seyyahların Akdeniz De Türklerle Karşılaşmaları” **Tarih ve Uygarlık Dergisi**, 2012, S.1-2, s.103.
- PINAR, İlhan, “İlk Karşılaşmalar İlk İzlenimler: Sefaretnamelerde ve Esaretnamelerde Batı Avrupalıların Osmanlı-Türk Algısı Üzerine Kaynaklar”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.52
- PİERRE, Gilles, **İstanbul’un Tarihi Eserleri**, (Çev. Erendiz Özbağöğlu), İstanbul 1997
- ANDREASYAN, Hrand Der, **Tarihte Ermeniler (1608-1619)**, (Çev: Hrant D. Andreasyan), 2. Baskı. Mayıs 1999.
- PULLUKÇUOĞLU Yapucu Olcay - ÖZGÜN, Cihan, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt/Volume:XXVI, Sayı/Number:2 Aralık/December 2011, s.527-549.
- REINHOLD, Lubenau, **Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589**, (Çev. Turkish Noyan), C.I-II, İstanbul, Haziran 2012

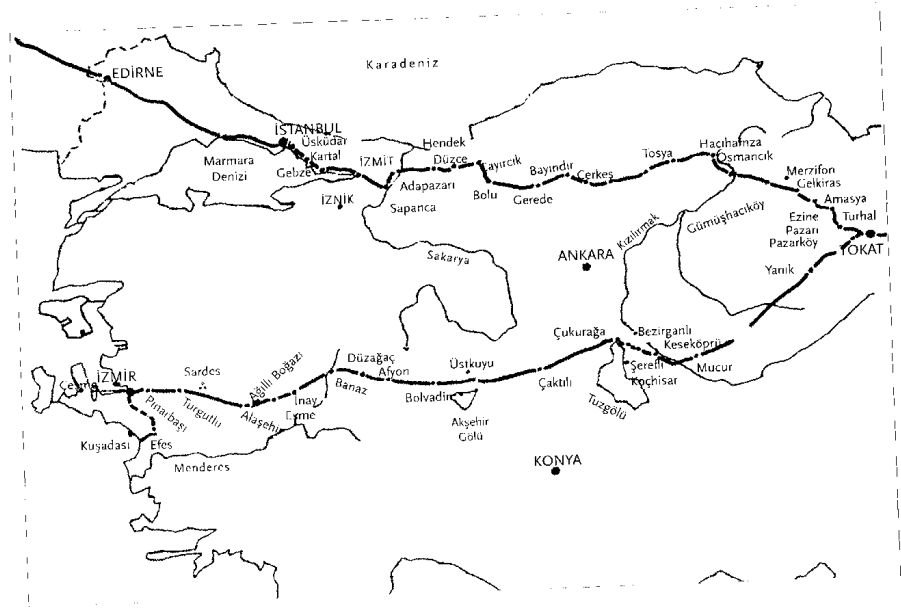
- RİCCI; Giovanni, **Türk Saplantısı, Yeniçağ Avrupasında Korku, Nefret ve Sevgi**, (Çev. Kemal Atakoy), İstanbul, Şubat 2005.
- SAİD, Edward, **Orientalism**, (Çev. Nezi̇h Uzel), 4. Baskı, İstanbul 1998.
- SCHEFER, Charles, **Bertrandon De La Braquire'nin Deniz Aşırı Seyahati**, İstanbul 2000.
- SEZER, Hamiyet, “*Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri*”, **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.19, 1997, S.30, s.105.
- TAFUR, Pero, **Travels and Adventures 1435-1439 Translated and Edited with and introduction by Molcolm Letts**, Gorgas Pres, Newyork 1929.
- TAŞKAYA, Arzu Baykara, “*Tavernier Seyahatnamesi*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (Haz. Ali Berkday), C. XXVIII, 2013, S.2, s.618-620
- Tavernier, Jean-Baptiste, **Tavernier Seyahatnamesi**, (Editör Stefanos Yerasimos), (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2006.
- TORUK, Ferruh, “*Alman Seyyah Hans Denjchnam'in Gözüyle XVI. Yüzyılda Ankara*”, (The Sixteenth Century Ankara by the German Traveler, Hans Derschnam), **Erdem Dergisi**, S.52, Ankara 2008, s.52.
- Tournefort, Joseph de, **Tournefort Seyahatnamesi**, (Çev. Ali Berkday-Teoman Tunçdoğan), İstanbul, Ocak 2008.
- TUNCER, Hüseyin, “*Gerard De Nerval'in Muhteşem İstanbul'u*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.244-245
- TUNCER, Orhan Cezmi, “*Diyarbakır Harput Kervan Yolu*”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi/Journal of Institute of Fine Arts**, 1999, S.5, s.152.
- USTA, Veysel, “*Trabzon'dan Söz Eden Seyahatnameler Hakkında Bir Değerlendirme (M.Ö.400-M.S.1937)*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.61.

ÜNAL, M. Ali - KUMRULAR, Özlem, “*XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Avrupalı Seyyahlarda Türklere Karşı Nefret ve Hayranlık*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.33, Haziran 2013, S.310, s.44

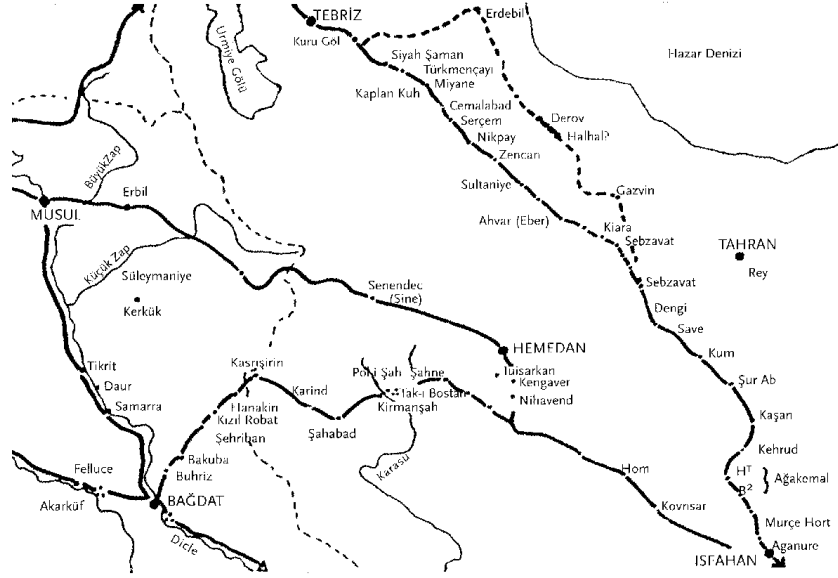
EKLER

EK.1.Tavernierin seyahatnamesindeki harita.

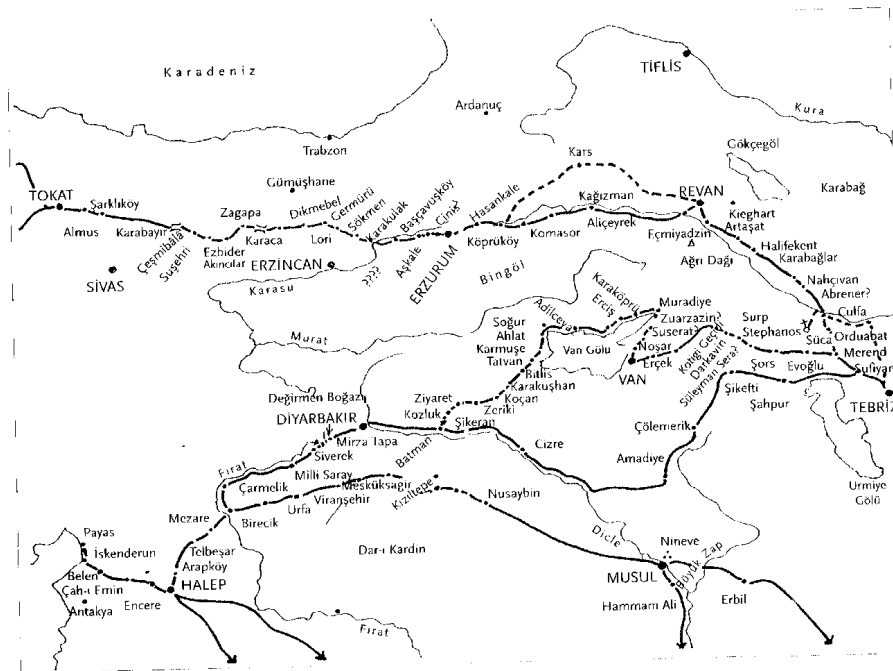
HARİTALAR

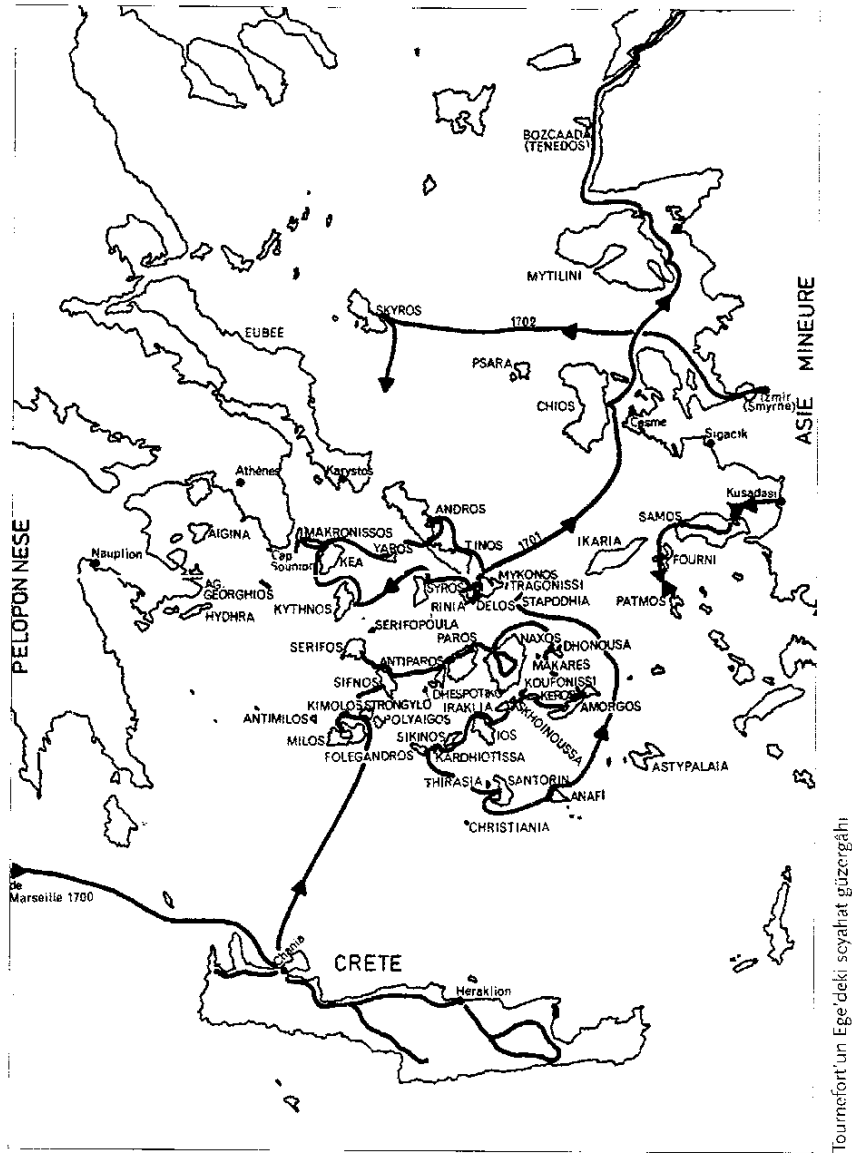
EK.2. Tavernierin seyahatnamesindeki harita.

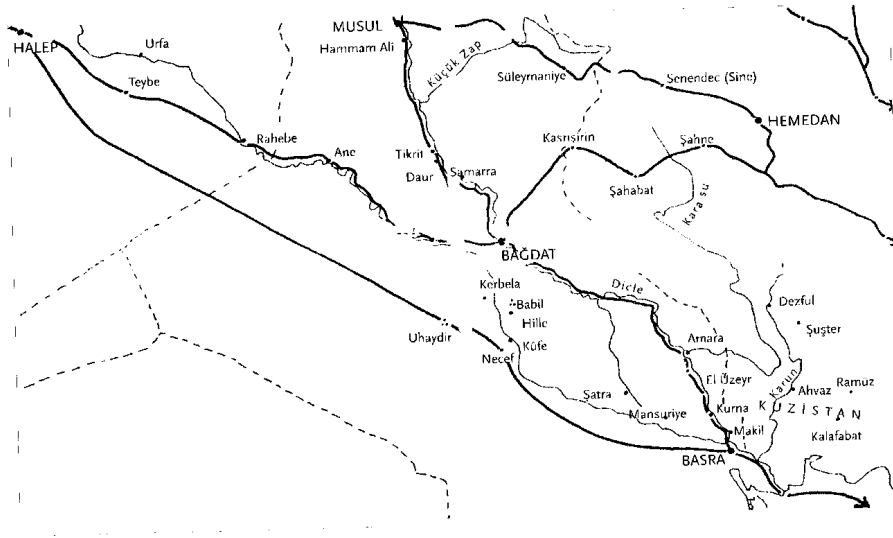
EK.3. Tavernierin seyahatnamesindeki harita.

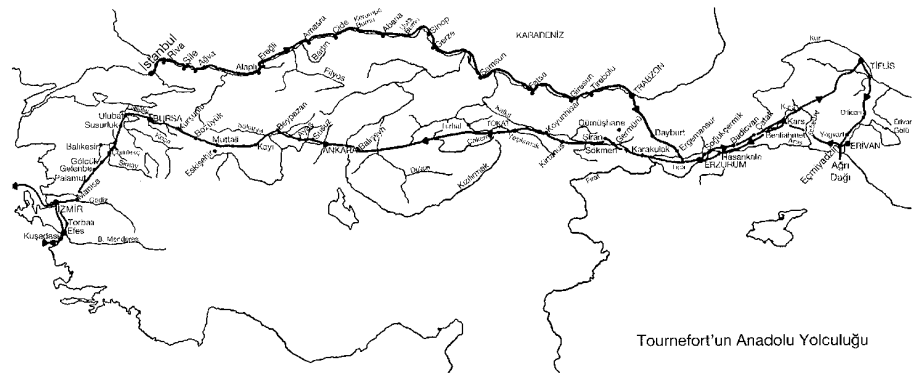
EK.4. Tournefortun seyahatnamesindeki harita.

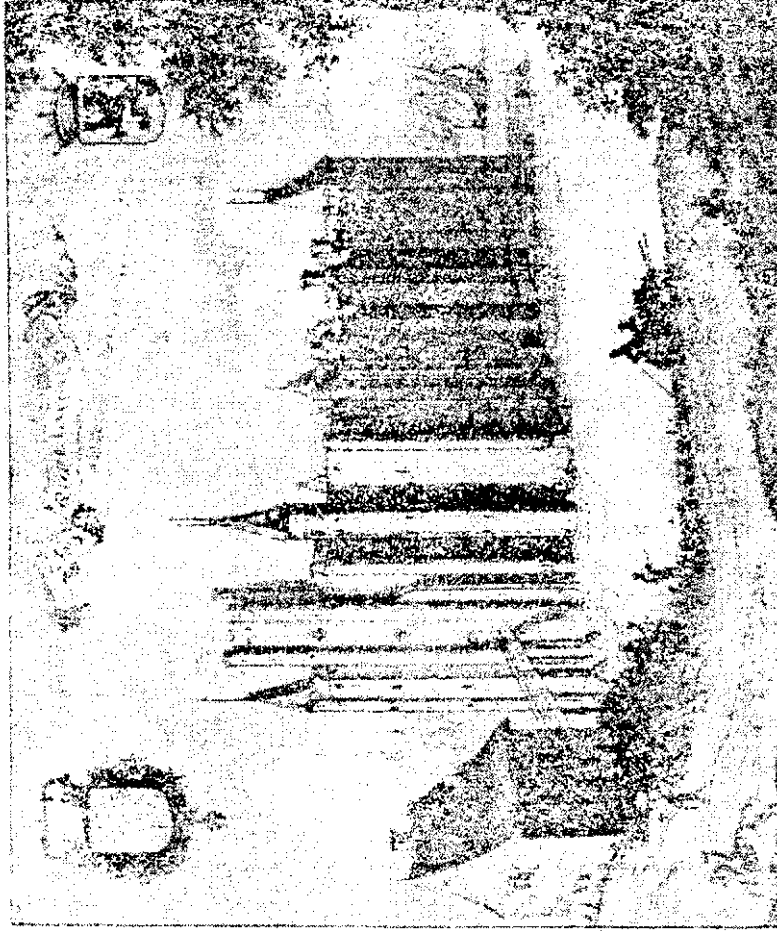
EK.6. Tavernierin seyahatnamesindeki harita.

EK.7.Tournefortun seyahatnamesindeki harita.

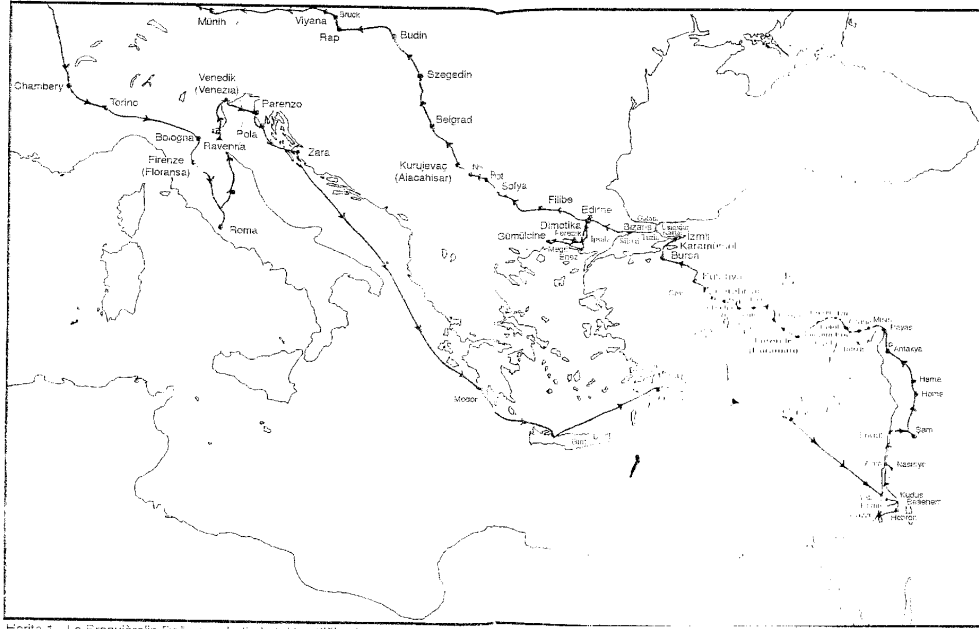

EK.8.Bertrandona hediye edilen Rupelmonde Şatosu.

Rupelmonde Şatosu

EK.9.Bertrandonun seyahatnamesindeki harita.

Harita 1 - La Broquière'nin Doğu seyahatnamesindeki haritası